Лев Ясінчук

За океаном

ЛЕВ ЯСІНЧУК

ЗА ОКЕАНОМ

ОСОБИСТІ ПОМІЧЕННЯ Й ПЕРЕЖИВАННЯ
ЗА ЧАС ОДНОРІЧНОГО ПОБУТУ В АМЕРИЦІ.

ЛЬВІВ — 1930.

НАКЛАДОМ Т-ВА „РІДНА ШКОЛА" У ЛЬВОВІ, РИНОК, 10.

ДРУКАРНЯ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО“, ЛЬВІВ, РИ

В останніх часах почуло наше громадянство дещо більше про Америку та про українську еміґрацію в Злучених Державах і Канаді, як це було дотепер. Колись оповідали про Америку хіба тільки поворотці, а вони не все могли й уміли спостерігати. Деякі з них були привязані тільки до місця побуту. Вони знали тільки свої місцеві відносини та їх ростягали на загально американські. Через те виходила однобічність. Тепер відносини змінилися. За прикладом еміґрації інших народів, що відвідує свої краї, з яких вийшла, починає поволи рухатися й українська іміґрація і відвідувати рідний край.

Вона також розповсюднює свої помічення, які мають нерідко ту саму хибу, що помічення поворотців. Приходять до нас — правда — і теперішні провідники еміґрації. Вони безперечно знають американське життя. Але вони його творили, вони в ньому осередком. Через те виходить часом песимістична, часом оптимістична однобічність у другий бік. Вони-ж звязані з американським життям. Їм часом і невигідно про деякі справи говорити. Уважаю, що не від речі буде, коли я, як тутешний, скажу, що я там бачив. Громадянство в краю моглоб добре зорієнтуватися, колиб мало змогу правильно слідити американську українську пресу. На жаль ця преса в нас у більшій части недоступна.

Не маю претенсій на повноту мойого огляду. На це треба би жити в Америці роками з виключною метою: підглядати відносини. В мене такої змоги не було. Я помічав принагідно.

Не накопичую тут цифр, які інтерессовані можуть найти в шкільних підручниках та оглядах журналів. Не користуюся ніякою загально доступною літературою з розмислом, щоби не попасти під її вплив. Все, що пишу, — пишу виключно на основі власних спостережень. Може мої висновки з того, що я бачив, не будуть у дечому йти по бажаній комусь лінії, може відходять у дечому від принятого погляду. Дарма. Я маю на все свої очи. На всякий випадок пишу щиро, в добрій вірі, що стане в нас дещо яснішим погляд на суть і значіння того явища, яким є еміґрація; що буде змога виробити собі про це думку, чого від еміґрації зможемо вичікувати.

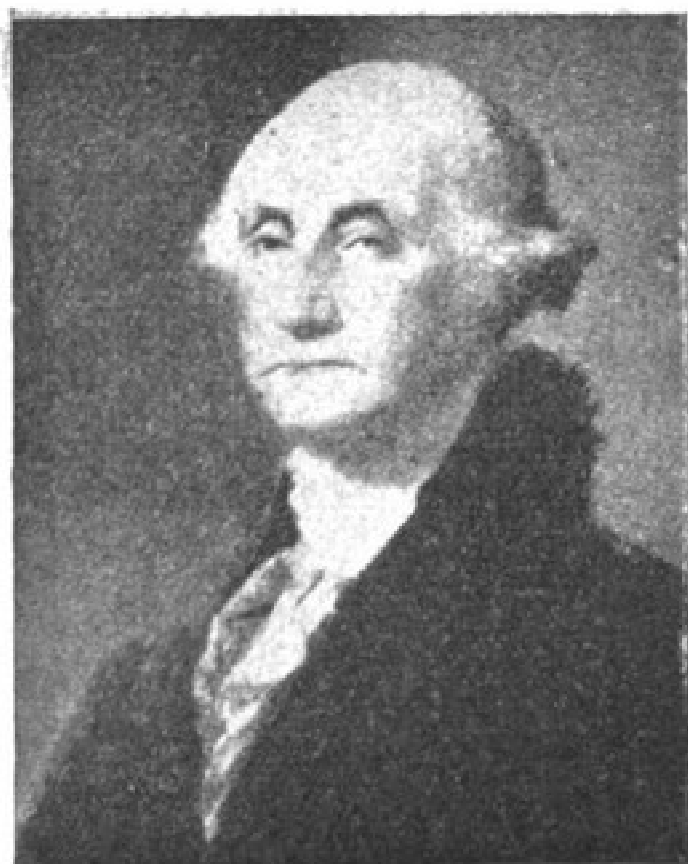
Я старався, особливо в II. розділі цеї праці, як найменше українських людей називати поіменно, не зважаючи на те, що це булоб нераз дуже потрібне. Бо життя творять не тільки обставини, але й люде. В Злучених Державах і Канаді є чимало українських людей, про яких можна багато доброго, ба й найлучшого сказати, особливо мені, який мусить і хоче бути безсторонним. Але покищо відносини серед еміґрації в Америці це такі, що прихильне слово про когось викликає цілу бурю негодування у противників. З підглянення тамошних обставин я набрав віри, що це переминеться, але наразі воно так є. Нам тільки бажатиб, щоб ті „обставини“ чим швидше зникли.

Автор.

--- o ---

I

ВІЛЬНА ЗЕМЛЯ ВАШИНҐТОНА.

1. Джорж Вашинґтон — перший президент Злучених Держав Америки („перший у війні, перший у мирі, перший у серцях“).

2. Герберт Гувер — президент Злучених Держав Америки вибраний 1928 р.

Америка та її характер.

Казка і правда про Американця. — Америка та її горожане. — „Прогібіція“. — Вербунок війська. — Театр. — Веселість — підстава життя. — Усіблення Америки. — Тайна величі й руху. — Школа. — Життєве виховання.

Америка!

Хто в нас сьогодні не знає цього чарівного слова! Небагато в нас родин, які не мали би там когось близького, рідного. Навіть такі, що колись дома гордили собою, оминали себе, зривали зі собою звязки, — сьогодні відшукують „дорогу родину“, „щирих приятелів“, вмовляють знайомство, любов, симпатії, або обертають те все в ненависть, погорду, коли всі заяви щирих почувань лишаються без відгомону в теперішніх горожан заморської країни, або коли листи від них приходять без зелених паперців.

Америка!

Це поширене в нас поняття про панування „брутального“ капіталу, брудного матеріялізму, погоні за долярами, безмежної енергії, невгаваючого руху, коли не іншого то бодай у спорті, це країна неімовірної техніки, безграничної свободи, пульсуючого життя та зборища міліярдерів.

Ми привикли міряти американське життя прирівнюючи його до нашого. І, коли ми бачимо навколо себе хмарні лиця з виглядом невдоволен-

ня, пересердя, журби, а то й нужди, — то безжурний, погідний, веселий, вдоволений вид американця видається нам чужим, незрозумілим, ба й дивним. Вигляд обличча, більший або менший душевний спокій витворюються наслідком переживань свойого окруження, словом життєвих умовин. І чомуж-то пересічний американець мав би журитися, коли його праця дає йому людські умови прожитку? Коли він витрівалою працею, напруженою думкою чи й широким жестом зарискував „бизнес" і це принесло йому зиски! Чого він мав би носити на собі вид пригноблення, коли він живе в країні повної політичної свободи? Коли він та його діти мають змогу користати зі здобутків людської культури?

Він безжурний, — тому веселий. Він рухливий, бо це пащадок найбільш енерґійного елементу, він підприємчивий,— бо якраз життєва відвага, охота боротьби з перешкодами вивабила його предків за море; він призбирує капітали, бо до цього є тут умовини, а йому їх треба не тільки для себе, але й для піднесення культури краю, народу, для злагіднення людської нужди.

Є тут міліярдери з походження, хоч їх міліярдерство дуже недавне. нове. Але є й такі, які тому 15, 10 літ, ба навіть рік тому були бідаками як ми, й не мали на залізницю до Ню-Йорку, а сьогодні мають міліони майна. А доробитись тут міліонів можна на всьому: чи це буде електрика, фабрикація авт, чи забавок, ґуми до жування чи шпильок. Нема заняття кращого й гіршого; нема підприємства рентовного й дефіцитового. Є тільки менша або більша підприємчивість, менша чи більша солідність, праця й витревалість; є тільки

підприємство розумно чи глупо зорґанізоване, з розмахом чи немічно ведене. І коли я бачив, як з напругою всіх сил працює американський робітник, а вслід за тим, яка його видатність, то приходиться навіть вірити в слова тих наших еміґрантів, які кажуть, що й у нас була би праця більше поплатна, якби була така важка й запопадлива, як у них.

Ізза того, що держава не захопила ніяких монополів, а полишила вільну конкуренцію приватній ініціятиві осіб і компаній, — ціле життя розвивається незвичайно інтензивно і з користю для громадян. Чи це буде залізниця з десятками тисяч миль шин, чи пароходна плавба, телеґраф чи телефон, театр, університет чи фабрикація тютюневих виробів, — мусить виказати солідність, вигоду і добру якість, щоби втриматися. Тому, коли одна залізнича компанія дає у ваґонах плюшеві канапи, то друга мусить дати кращий і мнякший плюш. Коли один театр знижує ціни вступу, то другий при тих самих цінах подає ще чорну каву безплатно. Навіть почта, яка належить до держави, конкурує з іншими перевізними компаніями, оголошуючи напр. перед різдвом знижені ціни на пересилку пакунків. А підприємчивість поодиноких людей чи компаній іде так далеко, що напр. в Скрентоні Па доставляє одна компанія в зимі навіть готове тепло (рурами) до всіх домів міста.

Розмірно висока заробітна платня дає робітничій родині спроможність набути акції ріжних компаній і робітники мають їх дійсно поважну скількість у компанії Едісона, Форда, Ойль Компані, підземельної залізниці та інших. Навіть на-

ші еміґранти „заразилися“ таким трактуванням купецької справи. Я нпр. переконував їх, що треба би ощадности переносити в край, який потребує капіталу; запевнював, яку солідну поруку дадуть наші фінансові установи та малював вигляди більших зисків, бо краєві установи дадуть 7 відсотків, а не 3, як дають американські. Поминувши те, що американці висмівали нашу банкову непорадність, повільність, трактування бизнесу як ласку роблену для клієнта, вони закінчували свої арґументи твердженням, що „тільки дурні дають капітали до банку на проценти, а мудріші вкладають у підприємства“. Банки там дійсно творяться для ведення підприємств. Тому там усякі підприємці (і наші) користають з поважного кредиту в американських банках, не зважаючи на те, що поза рухомим бизнесом їх майно те, що мають на собі.

Свіжі американські міліонери навіть не закривають своїх нужденних початків. Поминувши такі випадки, як от: що Вріґлі, який виробляє ґуму до жування дарував 60.000 дол. на діточий захист у Шикаґо, що деякі з них стали меценатами науки (Карнеґі, що подарував величезної вартости музей). Рокефелер дає гроші на поборювання сифілісу на Гуцульщині, інші складають міліони для университетів (які там є або фондаціями, або приватними підприємствами), творять кольосальні бібліотеки, — то нпр. у Дітройт є такий звичай, що всі міліонери, які були колись „ґазетними хлопцями“ й продавали їх на вулицях міста, стають одного дня перед різдвом елеґантно одягнені на давніх своїх місцях і продають ту саму ґазету, яку колись продавали. А прохожі попереджені ча-

сописами про день такої продажі, платять за один примірник такої ґазети кількасот, а то й кілька тисяч долярів, бо весь дохід призначений на ялинку для бідних. Нема що й згадувати, що цей день для американських дітей більше поучаючий, як десять учених рефератів — про вартість витрівалої праці.

Та з цього не виходить, що при великій філянтропії американців нема нужди в краю. Вона є. Деяких сліпців примістив Форд у своїх фабриках, де вони впихають дротики для електричних проводів у нитяну рурочку, але багато ріжного рода калік ходить на двох, на чотирох ногах, або й без них та жалісною міною випрохує в прохожих милостиню. Це є всюди. А нужда тут, це не наслідок нерівномірного розподілу земських дібр (бо їх тут ніхто не ділив, тільки спритом і працею доробився), але — на мою думку — ізза безробіття спричиненого більшим нахилом населення до промислу, як до рільництва. Колиб Америка мала загалом колись побоюватися крізи, то ізза того, що промисл росте, а рільництво ні.

Америка край усякого природного багацтва: вуголь, залізо, золото, срібло, плятина, мідь і олово, цинк, сіль і нафта; пшениця, кукурудза; на преріях непроглядні стада худоби. Величезний простір без кольоній мало що менший від Европи, на 4270 км. від сходу до заходу, а 2270 км. від полудня до півночі — лучить у собі характер від південних до північних країв. Тут не треба ввозити тютюну, рижу, бавовни, шовку, чаю, цукрової тростини, цитрини, ананасів, фіґ, помаранч, дактилів, винограду ні інших ласих продуктів, яких у нас і на очі не бачимо.

Ріжне підсоння в численних державах дає можність уживати свіжу городовину й овочі просто зі землі в кожній порі року. А всього того споживають тут велику масу. Мудро продумана знаменита комунікаційна сітка залізниць і каналів, що лучить великі озера й оба океани, влекшує осадництво, торговлю, збільшує особистий та державний добробут.

Добре зорґанізована продукція та засада великої консумції при розмірно низькому оподаткуванні біднішої і середньої кляси підносить богацтво держави до тої міри, що напр. на рік 1929 вона зменшила своїм горожанам податок на півтора міліярда (нечувана річ у теперішньому світі). А ця держава, то не якесь загарбане злїпище; це добуток зусиль одного чи двох поколінь, які колись утікли від гнету й на майбутнє стали нездібні жити під чужим пануванням. Щойно в р. 1783 підписано у (злощасному для нас) Версаю договір з Анґлією про незалежність 13-тьох стейтів, а вже в 72 роки пізніше (1855) займали Злучені Держави на континенті такий простір, який займають сьогодні, а мешканці тої держави без огляду на колір лиця, мову чи релігію горді на свій звіздистий прапор, який приміщують навіть по церквах.

Вони не тільки горді на свою державу; вони й склонні на жертви для неї. Оповідав мені один лікар, який брав участь у світовій війні на французькому фронті, що в американському війську була вибухла нова незнана недуга (прищі на ногах і горячка), недуга, яка хоч не спричинювала смерти, то обезсилювала армію. Тоді то на поклик лікарської команди зголосилося 25 охотників,

над якими треба було дослідити бакциля. І, хоч 18 зі зголошених охотників згинуло, а лиш 7 осталo при житті, то на третий день вже був висліджений бакциль, а в слід за тим винайдений протилік.

Щоби скріпити й піднести рільництво та скотарство, держава висилає своїх дослідників, які прослідюють терен просторої, а тим самим великих кліматичних ріжниць держави, щодо якости і складників землі, підсоня, насікомих і т. п. За ними йдуть на державний кошт аґрономи й ветеринарі, що викладають фармерам, яку господарку треба вести в даній полосі, чи яку расу худоби плекати, як її хоронити, розвивати й ін. Перед пару роками була вибухла зараза на худобу, спричинена якимсь насікомим. Обявом цеї недуги була пропасниця, як у малярії в людини. Тепер ту хоробу винищується, заганяючи її на полудне, в море. Сьогодня вона вже тільки в трйох стейтах.

І мають американські горожане повне право бути гордими на свою державу та жертвуватися для неї, бо: держава, — це вони. Вона дає їм забезпеку, дає їм такі вигоди, які ледви чи принесе і світова революція. І, якби так Америка відкрила свої кордони для европейської еміґрації, — а европейські держави своїх любих горожан не тримали за поли, то багато з тих, які кидають гасла революції покинулиб їх, а перенеслись би в край „брутального капіталу“. Коли ріжні европейські держави, демонструючи свою слабість, щоб заціпити уста накладають намордник, а то й кайдани, або й кулю пускають таким, які зважуються мати іншу думку від тих,

що сидять при кермі, то Злучені Держави уважають себе настільки сильною і самопевною державою, що кожний може серед вулиці вилізти на авто і говорити за реліґією чи проти неї, за католицтвом чи пресбітеріянством; за Гувером чи проти нього; за своєю державою, чи вигукувати на честь Sowiet Union. Поліцаєві, що переходить попри запіненого бесідника, нема ніякого діла до нього, якщо принагідне збіговище не стримує вуличного руху.

А найбільш свобідна орґанізація сил на вибори президента, може послужити зразком для всіх інших держав, як повинен відбутися вияв громадської волі. Висить на перетягненому через вулицю полотні портрет кандидата на президента Гувера, то два кроки дальше висить такий-же портрет Смита. Закопали демократи на панській 5-тій Евні в Ню-Йорку стовпи на розвішання покликів за вибором Смита, то повідомлені республиканці звозять у тій хвилині тягаровими автами відповідний матеріял, і вже закопують поруч стовпи на розвішання покликів за Гувером. У час приготувань до виборів я переїхав велику часть Злучених Держав, але не зауважив, не чув, ані не читав про якенебудь зневаження не то особи протилежного кандидата, але навіть покликів та реклям його партії. А минули вибори — всі почувають себе тільки горожанами одної держави і не розбивають себе на партії, які себе взаїмно поборювали би.

Від коли після закінчення чотиролітньої домашньої війни (1865) вставлено в коституцію Злучених Держав 13-у статтю, якою знесено невільництво чорношкірих муринів, — вони стали

вільними й беруть участь у виборах до стейтових і союзних законодатних тіл нарівні з іншими. Сьогодні ті мурини не працюють виключно на плянтації бавовни, але при всяких роботах, до яких їх приймають. Багато їх служить по готелях, по ресторанах як кельнери, по залізницях як носії, як послугачі в залізничих, і як кельнери в ресторанних возах, як шофери, як робітники при тяжчих роботах у фабриках. Зразу воно якось ніяково для европейця стрічати їх на кожному місці, але згодом не робить це ніякого враження, коли елеґантно одіта муринка їде вулицею з розпущеною парасолькою від сонця, або коли стрінеться на вулиці пяну муринку, яка не конче в модній сукні та старосвітському капелюсі підспівує, йдучи хідником.

Голосна справа, яка не сходить з часописних стовпців, з дискусії й балачок, яку обожають і висмівають, — це т. зв. „прогібіція".

В 1920 р. ввійшов у силу закон про „заборону виробу й перевозу одурюючих напитків" (1. стаття 18-го „амендменту"— додатку до конституції). Від тої пори американське громадянство поділилося на два табори: „сухих" і „мокрих". Вже кілька років минуло від часу введення цього закона в життя, а все ще не припинилась суперечка на тему, чи „прогібіція" шкідлива чи корисна. Прихильники одної й другої сторони доволі сильні, бо одні й другі мають поважні арґументи.

Від часу панування закону про прогібіцію багато фабрик горілок та пива перемінилося на фабрики мануфактури, мясних консерв, леду, моторових коліс, мороженого, хліба й тіст, на

папірню, цукроварню, рафінерію олію чи друкарню. В одному випадку продано бровар на школу, а в одному на... церкву. Скасовано близько 180.000 шинків, а в давних „салунах“ (шинках) приміщено крамниці, бюра то замінено на мешкальні доми. Прихильники прогібіції твердять, що зі забороною виробу й продажі алькоголю настали в Америці кращі особисті, родинні, господарські й суспільні відносини; зріс добробут, настало краще відживлювання, робітництво почало краще убиратися, загально всі стали більш солідними й виплатними, настала більша видатність праці. Давні пияки почали вести краще життя, інтересуватися домом і дітьми, почалося правильніще учащання до школи, зменшилося число розводів, зросла ощадність і т. п.

Одначе від суботи пополудня до понеділка ранку повно „підспівуючих“ по вулицях у місті. Так нпр. у Ню Йорку в долішній частині міста (на „Іст“) такий добродій лягає по просту головою на входових сходах, ноги протягає через хідник, а прохожі мусять або переступати його, або обходити аж на дорогу. Неодин отримавши суботнішну виплату (в Америці всі виплати тижневі) замісць до банку чи бодай до дому, пішов до „пул-руму“, себто на „білярд“. А в кімнаті де той „білярд“ вікна заєдно заслонені, а учасники замісць кулями по столі кидають чарку за чаркою тріїливого самогону в горло. І пють отруту сильнішу від чистого спірту.

Навіть останні президентські вибори йшли між іншим під гаслом знесення чи затримання „сухих“ законів. Президент Гувер — „сухий“. Він наказав з цілою суворістю переводити про-

гібіційний закон. Одначе — примінюючи суворість законів, він бачить, що шириться деморалізація. Часто ті, що мають перестерігати їх виконання, дають себе перекуплювати. Голосний був скандал у Филядельфиї Па за мойого побуту в Америці. Викрилося, що поліцаї мали в банку міліони долярів ощадностей. Тоді пересіяли цілу поліцію, але алькоголю не вбили. Тому Гувер звернувся до конґресу з домаганням, щоби його палати назначили окрему комісію, яка розглянула би „сухі“ закони і предложила свої внески.

Та скасування цих законів не можна сподіватися, бо на це треба згоди 3/4 стейтів (їх сенатів і соймів), а 36 стейтів заявилося далі за прогібіцією. Можна тільки надіятися зміни т. зв. „акту Волстеда“, який признає напиток з пів процентом алькоголю за впиваючий. Може нпр. вийти інший „акт“, який означить, що щойно 3 процент алькоголю впиває й запоморочує голову.

А втім — прогібіційний закон це не жарти. Департамент скарбу оповістив, що від часу заведення прогібіції 1920 року вбито при виконуванні того закону 190 осіб, з того 135 згинуло з рук прогібіційних аґентів, а 55 ґромадян погибло, виконуючи прогібіційні службові обовязки. Скільки згинуло від отрути, — на це статистики нема. Тільки один психіятр, начальник санаторії для умово хорих твердить, що збільшується число божевільних у наслідок надмірного вживання кепського алькоголю.

Коли в нас на Гуцульщині кинулася в деяких селах „прищиця“ в рогатої худоби, вислали військо в полонини; а в Злучених Державах

війська мало, бо нема військового примусу. Тому нема ким обставити границь, зпоза яких увозять напитки.

Перед державними й більшими будинками (почтами, банками, залізничими стаціями тощо) при бюрах праці, на рогах вулиць, де живуть бідніші, стоять на рамах таблиці з поналіплюваними образками ілюструючими красу й принаду військового життя, всякої зброї, а коло тих плякатів увихаються вербункові підстаршини заманюючи безробітних, то всяких бурлаків. Це й буде американське військо. Одначе багато бурлаків воліє простягнути руку на вулиці до прохожого й просити „дайма" (10 центів) на „ланч" (обід), ніж дати себе замкнути в „кемпі" (казармах), а рідше пуститься на злочин.

Загалом в Америці рідко зауважується злочин на малу скалю. Як усе в Америці велике, так і злочин мусить бути імпонуючий, як блескучий грабунок банку, чи щось подібного. Натомісць розвощик молока кладе досвіта наповнені фляшки на порозі дому, а господині ставить на другий день порожні й коло них гроші за вчорашне молоко. І ніхто того не візьме; навіть голодний ні. Пекар розвозить ранє печиво, а що „кафетерія" зачинена, то завішує вінок „обарінків" на клямці. Але ніхто їх не рушить. В неділю вечером звязує господині брудне біля в клунок, кладе його перед сном на дворі перед порогом, певна, що ніхто його не візьме, тільки авто з пральні, яке в пятницю вечером привезе чисте біля. Вправді президент Гувер говорив до журналістів про збільшену злочинність в Америці, ба й страшив, що „не буде в Америці свободи, коли не

3. Ню-Йорк. Площа Таймса (Times Square). Пірамідальний будинок з годинником, це Парамаунт-театр, а будинок з вежею перед ним, це редакція Таймса.

буде пошанування законів“, але це все торкається прогібіційного закону, який мало хто в практиці поважає.

Американський добробут у великанської більшости населення робить його веселим, нераз до забуття. Мало що не в кожному домі є музика, хоч би тільки радіо чи ґрамофон. У кожному місті сила театрів та всяких видовищ. А театри американські зовсім інші як в Европі. Великі, просторі, аж занадто багаті будівлі освітлені ріжнобарвним і ріжноформним осліплюючим світлом. Публика проходить попри прислугу в дорогих ліберіях, яка виглядає гейби ґенерали, або якісь достойники. Внутрі — блеск, що запоморочує. І не тільки блеск світла, але величі, багацтва, краси й невидальщини. Повно мармору, золота, мозаїки, образів. Тут кольосальна саля китайська з цілою одноpoдною дорогою обстановкою; там друга індійська; там третя японська; там інша египетська. А відвідувачеві перший раз здається, що напився якогось гашишу й маячить. Може за слабе буде порівняння коли скажу, що одно дискретне місце багатше уряджене як саля нпр. у віденському бурґу.

У незвичайно акустичній салі з прегарною стелею, на долині місця до сидження, а горою сотні рядів один вище одного, а все з мягкими вигідними фотелями. Чудове світло казково зложених, мінливих колірів освітлює багату салю й завісу і викликує враження підземного царства карликів. Відслонюється занавіса, а величезна орхестра, що засіла на сцені грає бездоганно якийсь музичний твір. До останнього акорду, я-

кий публика в „нашпікованій“ салі заглушує оплесками, долучуються скорі, однотемпні крикливі акорди другої музики, що в ріжнобарвних одягах показалася за другою щойно відслоненою завісою. Перша орхестра западається зі сценою „під землю“, а друга в міжчасі підїздить зі сценою трохи наперед, скільки треба режісерові.. Квакають саксофони, бренькотять бляшаними звуками чінелі, тарахкотять усякі тарахкала, бумкає „бенджо“. Музиканти відкладають бенджо, а хапають клярнет чи саксофон, переміняються всякими інструментами й показують музично-технічні штуки. Підчас цього з одного й другого боку випадає жіночий балєт убраний залежно від того, що має танцем відтворити, в ріжних, нераз дуже гарних, завсіди ефектовних строях. Ще балєт не розбігся, а тут вискакує якийсь панич і тупаючи кінцями підошв і запятками з 10 разів на одну чвертку танцює пустий акробатичний танець з усякими вихилясами та „сальтомортальями“.

Буває, що танцюють удвійку: мущини, жінки, або мішано. Соліст-танцюрист ще кланяється захопленій публиці, а вже вбіг якийсь, що має виголошувати монольоґ. Починається його розмова з дириґентом, публика регочеться й плеще. Нарешті монольоґіст говорить і говорить без руху, без патосу, часом навіть на одному місці, а публика заходиться від сміху. Підчас якогось дотепного діяльоґу між дириґентом і поодинокими музикантами, приходить ненадійно знак паличкою і музика моментально починає іншого „джеза“. Музиканти розохочують публику, то рухами ніг, тіла, голови, то навіть криком. Виска-

кує один зпоміж них, відложивши свій клярнет і співає.... через меґафон. Намагається співати як-найбільш сентиментально, витягаючи луками та дугами, від чого починає завсіди млоїти.

Останні акорди. Публика гремить, кричить, але її заглушують величезні орґани, поміщені в цілій салі. Орхестра зникає або десь за куліси, або під сцену, або на боки. Видно тільки орґаніста при орґанному пульті з численними рядами клявішів для рук і для ніг. Гра така майстерна, що зацікавила би найбільше музичного вибагливця. Орґаніст наслідує голоси всяких інструментів і природи. Чудо. Та часом ще орґаніст і співає, а тоді вже псує ефект. Нараз — граючи дальше — западається зі своїм пультом униз. Орґани мовкнуть, а починається німа, або звукова фільма. Якби черевами говорили; аж прикро робиться. Голос слів не зливається з рухом уст, опізнюється. Але можна й до того привикнути. Часом покажуть Гувера, як він, кинувши мячик, починає ігрище, або старого приглухого Едізона, якому в ухо щось кричить його слуга, а під кінець звернеться апарат й „здійме“ на фільму всю публику в салі.

Ось і пересічна програма американського театру, очевидно великого, як „Парамаунт“ чи „Roxy“ в Ню Йорку, „Foxy“ в Дітройт і т. і. В менших містах те саме в дещо меншому обємі. Часом грає орхестра поважний твір, який деколи й інсценізується мовчки. Я бачив, нпр. інсценізований твір Чайковського „1812“. Кольосальне вражіння, особливо: горіюча Москва.

В 1928 р. була й оперета, мандрівна, з персоналом усякої масти й мови, в числі до 100 душ.

Було там і 8 українців, решток хору Кошиця, а між ними й колишня прімадонна театру Миколи Садовського, Гребенецька, яка ще й сьогодні співом захоплює. Я бачив одну виставу в Питсбурґу. Тема екзотична, діється в Африці, в німецькій кольонії. До цього зовсім добре придавалися мурини й муринки. Такі штуки з незнаного в нас життя певно і в нас стягнули би публику бодай на повну салю Лисенка у Львові й не було би нарікань, якби... так грали, як ті, про яких мова. Та оперета вже розлетілася. (Наші українці заложили малий квартет і десь колись співали на радіо, а пані Гребенецька заложила школу співу в Дітройт).

На цілу Америку є 3 опери: в Ню Йорку, Шикаґо й Филаделфиї. Коли т. зв. „театри" ваблять самим будинком, то будинки опер нічим незамітні з надвору. В середині великі і нпр. у Ню Йорку опера не гірша від париської. Зате щодо репертуару й щодо співацьких сил мабуть перевищають усі інші. Нюйорська опера мала 37 сопранів, (з Марією Єріцою) 14 меццосопранів, 17 тенорів, 15 барітонів і 14 басів (між ними Шаляпін і Дідур), а шикаґська 16 сопранів, між ними Роза Рейзе, 7 меццосопранів, 9 тенорів, 11 барітонів, 6 басів і т. д. Є ким обсаджувати хоч би який обширний репертуар. Нюйорська опера мала нпр. в репертуарі 73 опери, а шикаґовська 41, а з них тільки одна в анґлійській мові. Решта в італійській, німецькій і французькій, що зазначується в оголошеннях. У Ню Йорку я був на Тосці. Заголовну ролю співала славна М. Єріца. Велич у голосі, поставі й рухах. Арію Каварадосі-я співав Джіякомо Ляврі Вольпі, а Скарпія

Антонію Скотті. В Шикаґо я бачив „Аїду". Всі ролі обсаджено так, що яканебудь опера не може рівнятися. А вже сцена (нпр. в II. дії, 2. вихід — площа в Мемфіс) робила враження, що віджив старий Єгипет. Дуже численний балет у композиції й виконанні просто незрівняний. На всякий випадок відважуся твердити, що голосово й сценічно стоять обі опери вище від париської.

Веселість уважають американці за одну з підстав людського життя. Вони люблять її. Американець працює з відданням усіх сил, але по праці хоче забути про труди. Одна з частей Ню Йорку, Коней Айленд, уладжена наче віденський Пратер, але в незвичайно побільшеному обємі. В одній зі забавових будівель є анґлійський напис „Будьмо як діти". Інша річ, що ціле уладження так настроює, що люди плачуть від сміху. Те саме є у всіх відпочинкових місцевостях, як нпр. Атлантик Сити-Н. Дж., одному з найкращих купелевих надокеанських літниц. Після весело переведених там хвилин наступає повне відсвіження мізку й фізичних сил: особливо, коли стрінеться там літом не сотні тисяч, а міліони людей та, коли скупатися в соленій воді хвилюючого океану.

Ця риска безжурної американської веселости проявляється не тільки у відпочинковій забаві, але й національних маніфестаціях, як от у роді карнавалу, що припадає в осені, та у стрічі нового року. Тоді то люди просто переміняються. Молоді й старі, мущини й жінки, перебираються в найдивогляднііші костюми і в ріжнородних масках, або й без них ходять вулицями, відвідуються, їздять на дахах авт, до яких поначіпають ріжних ланців, блях і горшків, чи ста-

рого заліза, що тарахкаючи тягнуться за автом; свищуть, трублять, вибренькують забавками й переганяються. Просто не ті люди. В нас подумали би: з глузду зїхали. А ті люди завтра преспокійно йдуть до роботи, бо все скінчилося.. Треба знову рік ждати на таку нагоду.

Дещо поважніше святкують 29. листопада „День подяки“ за всі добра, яких Америка зазнала від долі на протязі року. У той то день обмежуються американці до обовязкового в кожній хаті печеного індика та до національної ласкомини „пай“; є це рід солодкого пляцка з крихкого тіста наповнюваний яблочною, або й іншою мармелядою.

В Америці церква відділена від держави. Нема ніякого примусу щодо релігії, щодо податку на удержання церкви, а в школі навіть на бажання батьків не вільно вчити дітей релігії. Можна би думати, що це свідчить про велику безбожність американців. Одначе в дійсности є зовсім інакше. Вони мають цілу масу релігійних товариств. Кожне місто має багато всяких церков, а при них ріжного рода виховних заведень. Американці у великій части побожні й виконують релігійні практики, приймають церковні уряди, а високо поважані вчені ходять у неділю з тацою за збіркою по церкві. Біблія в них це найбільш поширена книжка, яку найдете в кожному домі й кожній готельній кімнаті. Американці незвичайно толерантні. Тільки через ту велику терпимість можна собі пояснити подружжа в найріжнороднійших релігійних комбінаціях.

Оповідав мені один священик, що його парохіянка вийшла заміж за атеїста. Але при цьому вона дуже побожна й виконує релігійні прак-

4. Долішний Ню-Йорк при вливі ріки Годзон. Між вистаючі „тами“ заїздять кораблі з Европи.

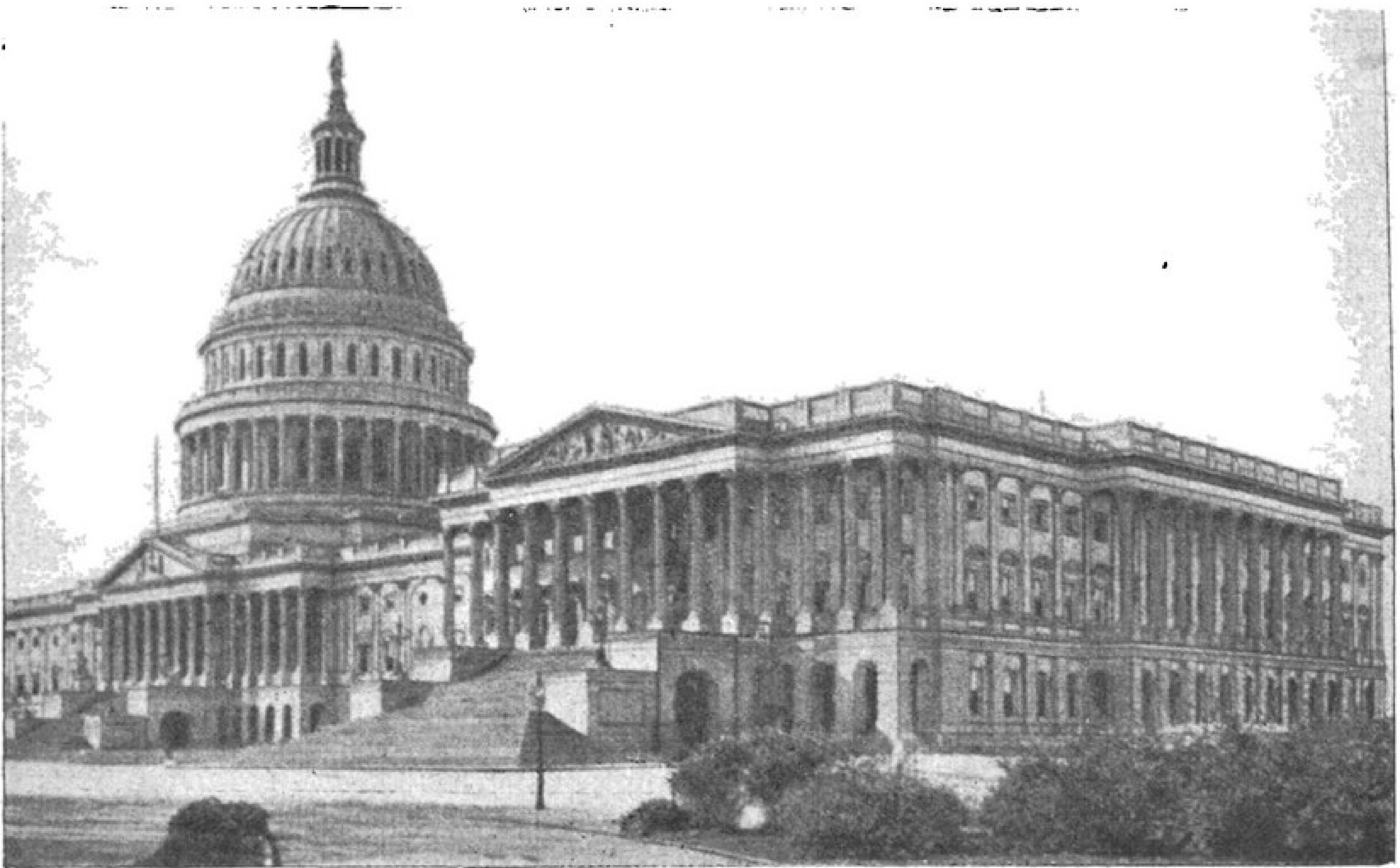
тики. Священик при нагоді познайомився з мужем тої парохіянки і в розмові запитав його, чи нема в них суперечок з приводу релігійних ріжниць. А він на те: „А чогож би? За 55 літ пожиття ще не було з тої причини суперечки. Цеж її бизнес“. Навіть переїздні актори мають свої окремі церкви в Ню Йорку й Шикаґо, де для них правиться богослуження в 3. годині зранку. Американського президента Кулиджа, а тепер Гувера часто фотоґрафують при вході до церкви, або при виході. Навіть ті акторки, що майже голі танцюють на сцені, уважають свою наготу за спосіб заробітку, а після вистави йдуть до церкви, де й сповідаються.

Немов персоніфікацією Америки, так сказатиб „сконденсованою“ Америкою — це Ню Йорк. Тепер це 11 міліонове місто, а 300 років тому по найкращій частині міста, острові Менгетені гуляли індіяни, від яких купили цей острів голяндці за 24 доляри й заложили там місто Новий Амстердам. Коли східно-американські кольонії відпали від Нідерляндії і Швеції, а обняла їх Анґлія, то в р. 1674 анґлійський король, Кароль II. назвав Новий Амстердам у честь свойого брата, герцоґа з Йорку, Ню Йорк. Така історія зросту кожного американського міста. Ще не минуло 100 років, коли Шикаґо мало 27 родин, а сьогодні має поверх 4.000.000 мешканців. Великим людським зусиллям можна би вважати вже навіть те, колиб за несповних 100 років звезти на одно місце таку велику масу каміння, цегли та іншого матеріялу, з якого збудували це місто.

Кольосальні будівлі, палати, широкі знаменито бруковані довжезні вулиці (Бродвей), на

яких і під якими відбувається божевільний рух, найбільший в Америці університет, найбагатший музей, головокружна торгівля, безліч фабрик, море ріжнородного світла, що робить з ночі день, — це в найгрубших рисах поняття Ню Йорку. В европейських містах вибиваються зпоміж будівель на перший пляп церкви, в Ню Йорку-ж банки й купецькі будівлі, а високі, гострі вежі церков, що намагаються вирости в небо, викликають спочуття до своєї немочі та безуспішної претенсії. Великі памятники ґенералів з визвольної війни, що на конях чи без них поставали на високих стовпах або постументах, в кожному европейському місті моглиб бути прикрасою, та тут виглядають просто смішними, як діточі оловяні жовнірики.

Хмара авт та автобусів плигає довгими вулицями, ріжнобарвні „стриткари" (трамваї) сувають серединою вулиці, понад ними на залізному руштованні чотироторова надземна залізниця з деревляними стаціями над вулицею, а під землею рухливе життя довкола чотироторової підземельної залізниці. На дворі й під землею поїзд за поїздом, льокальний та експресовий, перевозять цілі маси народу з одного кінця на другий. Велитенські прегарні мости, підводні тунелі попід Годсон та Іст Рівер лучать головний остров з другими та з містом Джерсей Сити, вже в іншому стейті. Не даром то наші земляки уважають Ню Йорк за Америку. Мойому знайомому замітив у розмові один земляк: — „Коли я ще був там, в Америці"... — „Або-ж ви тепер не в Америці", питає мій знайомий здивовано. — „Но, відповідає земляк, там, у Ню Йорку. Там Америка".

5. Вашинґтон. Кепитол (Capitol). У ньому парлямент, сенат, найвищий суд і національна саля статуй.

Дійсно...

Багато поважніший, статочний Вашинґтон, збудований окремо на столицю в окремому „дистрикті“ (окрузі). Говорити про красу цього міста забрало би забагато часу. А на мою думку — воно найгарніше в Америці й уповні гідне того, щоб бути столицею великої держави й великої нації.

Будоване продумано. Величаві палати серед обширних парків, „білий дім“, у якому живе президент, залізнича стація, почтовий будинок, ґалерія образів, академія наук, національний музей, будинок міністерства війни та конґресова бібліотека, це зовні і внутрі архитвори. Над усім царює славний „Кепітол“ з банею, якій мабуть у світі рівної нема. Горіюча в ночі від яркого світла ще степенує той чар, який викликає і без світла. Для вдяки, нагороди й заохоти є там „національна саля памятників“, де кожний стейт має право поставити по два памятники тих людей, яких там признають за найбільших. Немов на раду в справі великої вітчини посходилися й задумано поставали найкращі сини нової Америки: виховники, правники, проповідники революції, народні трибуни, письменники, винахідники, ґенерали. Посередині мармурової долівки в тій салі біла звізда. Це місце, де уладжено гріб для Джорджа Вашинґтона, творця Злучених Держав і його жінки Марти. Але громада Монт Вернон, де Вашинґтони жили, не хотіла видати їхніх тлінних останків. Гробниця стоїть порожна, а зібрані достойники лишились без провідника.

В цьому місці памятники не губляться так, як у Ню Йорку. Про це подумано заздалегідь.

Нпр. найвищий у світі обеліск, памятник Вашинґтона має 555 стіп, близько 200 метрів, а памятник президента Линкольна у виді величезної білої грецької святині з мармору на 36 йонських стовпах (стільки було за того часу стейтів) не має собі рівного. Поважно й гордо сидить у тій святині зі стовпів великий Линкольн й лагідними очима розглядає зростаючу державу.

Очевидно, що при всяких прикметах американця, не треба робити з нього якогось надчоловіка, Титана, чи особлившого героя волі, який будує хмародери, бо хоче витратити свою енерґію й довершити чогось великого. Коли він осів на преріях, то добачувати в цьому жадобу відкрить, чи щось подібного.

Людина так там живе, як вимагає потреба, окружаючі обставини. Коли Ню Йорк почав будувати хмародери, то просто тому, що скелисті острови, на яких він простягається, стиснені з усіх боків водою, не дають спроможности поширитися тому містові, що як один з найбільших портів світа мусить прискорено зростати. Одинокий напрямок, куди він може рости, це у воздух, у гору. Міліоновій масі навіть лекше порушатися на меншому просторі. Це видно добре по Шикаґові, в якому на просторі поверх 220 англійських квадратних миль не дуже то вигідно комунікуватися. Решта — вже тільки конкуренція й наслідування.

Ню Йорк надає „тон“ Америці. Коли він має хмародери, то кожному „порядному“ містові треба їх також мати. Коли Ню Йорк має хмародери на 56 поверхів, то Шикаґо хоче вибудувати на 74 поверхи і т. д. Те саме діється у фармерстві. Ко-

ли схід виповнився промислом так, що міста майже лучаться, тоді рільникові треба було йти на захід, де простору доволі. Цього не робиться задля самої роботи, тільки задля конечности, чи хочби задля вигоди, яку американець так любить, що якраз на те призбирує майно, щоб її мати.

Це не є ніякий виплив надмірної волі, коли він валить 15 поверховий дім, який збудовано перед роком, а будує на тому місці новий, на 50 поверхів. Холодна розвага та обчислення, що дім на 50 поверхів принесе більше доходу, як той на 15. Але коли до того дочислиться, то вже не буде хитання у виконанні. За кілька місяців буде стояти 50 поверховий будинок. Так, за кілька місяців.

В Америці занадто скоро розвивається життя, щоб можна було капарити будову хочби й тисячами робітників. На це є машини, які зроблять простішу роботу скоро і точно. Вони викопають пивниці й вивезуть землю з під них, машини наб'ють залізних рур на підставу фундаменту, машини натруть шутру й намішають з цементом, машини подадуть миттю увесь будівляний матеріял на найвищий поверх, зі залізними траверзами включно. Кільканацятьох людей вистане до помочі машині. На видосконалення цеї системи праці витрачує американець чимало уваги й часу.

Тільки в той спосіб міг Форд піднести продукцію авт до 58 штук на годину, тільки в наслідок знаменито зорґанізованої праці, яку перебирає на себе машина, можливе, що в шікаґовських різницях в одному кінці фабрики заганяють живі свині, а в другому кінці пакують саву-

джені шинки; тільки впаслідок використаної до найменших подробиць людської праці може *одна* шикаґовська компанія бити річно 15,768.000 штук худоби, себто рівно 30 штук на мінуту.

Торговля в американців, це ніяке добродійне чи патріотичне діло. Підприємчивість і солідність купця, дешевість і якість краму, услужливість та масова продажа товару, остаточно й рекляма рішає, чи бизнес росте, чи клигає. Час до часу уладжують випродажу товару, часом продажу понижче звичайної ціни. Лучення торговців у компанії побільшує капітал до обороту й хоронить від конкуренції та зменшує риск. А численні торговлі одної компанії в ріжних місцях міста чи в ріжних містах не допускають, щоби якийсь товар пропадав. Бо, що не йде в одному місці, це може йти в другому.

Є такі торговлі одної компанії в Злучених Державах і Канаді, де нема дорожчого товару, як по 5 і 10 центів. Є такі самі, де товар є по 25 центів. А є торговлі, які дають нагороду, якби покупець не дістав якогось товару (крім живих звірят), за яким питає. Всюди праця поділена, упорядкована. У великих крамницях для вигоди клієнтів перевозять їх з поверху на поверх численними підоймами „елевейторами“ - віндами та рухомими сходами.

Американська школа пристосована до життя. Вона не накопичує цего, що тільки декому моглоб придатися в житті. Вже зверхній вигляд шкільних будинків вказує, що школа, це перша інституція в державі. Шкільні будинки величаві, просторі 2—3 поверхові будівлі з великими вікнами. Радше сказати: стіни

з вікон, а тільки для підтримання даху чи стелі стоять муровані, або залізні стовпи. Перед будинком завсіди просторе подвіря, яке на зиму зливають водою, щоби в часі павзи могли діти ховзатися на совгах. На тих подвірях, так як у діточих парках, вибудувані нераз кількаповерхові клітки зі залізних рур, по яких дітвора в часі павзи з криком драпається. Є тут гойданка, каруселя, деревляна гойданка (підойма з балька), є стіл, на який діти вибігають по похилій площі, а з нього скачуть, то-що. В будинку є з правила велика саля зі сценою на концерти, вистави, шкільні забави. Їх відступають часом у неділю і на нешкільні уладження.

Наука в прилюдній школі обовязкова для дітей від 7. року життя та обіймає 8 кляс. Починається рано від 8 год., а тріває з одногодинною перервою на обід до 4 год. пополудні. Кожна дитина має скінчити 8 кляс. Може їх робити й по дві на рік, а здібні діти, коли хотять учитися через ферії, можуть покінчити навіть 3 кляси в одному році.

Без покінченої 8 кляси в прилюдній школі не може дитина ходити до середньої школи, чи як тут називають — „високої“ (high school). Ця школа тріває 4 роки й ділиться на відділи: літературний, реальний (технічний) і комерційний. Перший відділ відповідає менше-більше нашій клясичній ґімназії (без греки). Реальний відділ, це або рід нашої математично-природничої ґімназії, або вищої промислової школи, а комерційний, це наша торговельна школа. Ріжні стейти мають деякі невеличкі відхилення. Всі ті відділи завсіди є в одному будинку і під одною

управою. Кляси може учень теж перескакувати, а можна з якогось предмету залишитись у нижчій клясі.

Переглядаючи шкільні підручники та з розмов з учнями середніх шкіл я зауважив, що науку подається практично й легко. Передовсім там переведено вже засаду, що ніяких „нотесів“ (записників) нема та, що учитель учить у школі, а не викладає. Предмети не порозривані так, як у наших школах. Коли вчиться про винаходи Френклина, то при цьому буде його портрет і цікаво написаний життєпис, та всі практичні приміненя винаходу, а заразом дальші можливости. Латини вчать на те, щоби мати поняття про саму мову для евентуальних дальших студій, а зрештою, студіюють римську культуру... по англійськи. Про виховання молоді на старинних зразках нема мови. На це є нові живі зразки. Тільки денеде перетикана книжка латинськими реченнями. Тому ученик і вимовляє латину з англійська, але з того нема нікому ніякої кривди. Всі вчаться більше того, з чим стрічається громадянин у житті. Книжки для всіх шкіл ілюстровані.

У ґеоґрафії стрічаються діти із Україною як частиною Росії, а кілька образків з українського життя запізнають дітей з українською етноґрафією. Жаль тільки, що мущини представлені у невідступних „картузах“. Жінки зображені вірно; типові, але занадто буденні.

Від 12 до 1 год. в полудне мають діти призначено на обід. Задля обідів має кожна школа „кафетерію“, рід ресторану, де треба себе самому обслужити по засаді **„help your self“** (сам собі поможи). Там дістають діти смачний і вистар-

6. Народня школа (public school) в Едмонтоні — Алта (Канада).

чаючий обід за 10 цент. Діти з ближчих домів — коли хотять — біжать до дому на обід.

Школа уладжує багато прогульок. Кожна субота й неділя зовсім вільні від науки, навіть ніякої екзорти нема. Великодні ферії тривають два тижні, без реколекцій. Розуміється, що діти мають доволі часу на відпочинок і на спорт.

У клясах є самостійні діточі громади, які собою управляють, ріжні секції відповідно до нахилів учнів, читальні, хори, аматорські гуртки. Всі школи коедукаційні, дівчата всуміш з хлопцями, а відношення наскрізь товариське; дівчата поводяться більше по мужеськи й не вдають невинних янголяток.

Після скінчення середньої школи переходить учень на „каледж" (college), де вчиться 4 роки. Каледж поділений так, як „вища школа" з тим, що на реальному відділі можна вчитися права й медицини. Після студій права в каледжі можна стати адвокатом. Для виконування лікарської практики потрібний ще університет. Там може дістати титул доктора, тоді як на інших факультетах можна дістати докторат тільки „гоноріс кавза" (в Канаді). Каледжі є і по ріжним фахам: дентистичний, технічний, а навіть фризієрський.

Погляд, що американська школа виховує до практичного життя, розуміють у нас так, що після скінчення школи учень спосібний до тої праці, якої вчився в школі. Це хибний погляд. Американська школа вживає тільки практичнішої методи та примінює інший, примітивніший плян, виходячи з того заложення, що кожний будучий ґеній має час ціле життя на глубші студії якогось предмету. Через те молодь має свобіднішу думку на життєві справи.

До проворности, підприємчивости й відваги заправляють уже за молоду дітвору. Вправді не кожний з батьків здає собі з цього справу, що така метода поведінки, яку він примінює до своєї дитини, виховує самостійність, найкраще понятий індивідуалізм, але так уже є в звичаю, що дитині належиться воля, якої ніхто не обмежує, хіба її власна вроджена культурність. Тут ніхто не кричить на дитину, коли вона з галасом вибіжить зі школи, або коли вона граючись на вулиці вдарить кого мячиком хочби й брудним.

Але й ніхто дитини не стримує, коли вона найде, чи купить за 20 долярів старого „форда", направить його й вибірається на ферії по Америці; коли вона захоче послугувати на кораблі, що везе нафту до Тексасу; або коли вона заїде десь на полудне й стане на роботу при бавовні у фармера. Коли така дитина підросте й піде питати служби у фабриці, а її запитають: „що ти вмієш?", тоді вона не буде замісць відповіді тицяти у вічі своїх дипльомів, на які там, в Америці, не хотять дивитись.

*

Тих кілька прихапцем зібраних прикмет виказують, що в нас зовсім невірно причіпають стільки відємних рисок до характеру американця, якого хіба можнаб схарактеризувати як *практичного ідеаліста,* а Америку як збірник безмежної енергії, як край повний усяких можливостей. Не дурно на поняття того, чого наш еміґрант у цьому краю не може вияснити, він уживає влучної фрази: „Це Америка..."

II

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕСЕЛ В НОВОМУ СВІТІ.

„Виходили зі села“.

Болючим гнетом, тавром невільництва здавила панщина український нарід. А коли після її знесення заваготіла над українським селом господарська нужда в наслідок непосильних тягарів, що спадали на нібито самостійного, вільного господаря, а головно в наслідок недостачі хліборобського варстату праці, тоді український селянин рішився кинути рідну землю і йти „в світ за очі“. Десятки тисяч здорових, надійних громадян, „виходили зі села“. Йшли ті, що не мали нічого до страчення, йшли ті, що вірючи в свою силу бажали поправити рідне господарство, йшли й деякі авантюрники.

З нужденними клунками в руках, у „панському“ лахмітті, з похиленою головою, прощані рідним селом немов на смерть, з проклоном усьому світові та його ладові, тільки зі слабим проблеском надії на краще, а може й не краще, але на всякий випадок з надією на інше життя, йшли ті завзятці в нову неволю несовісних аґентів перевізних товариств. Ті „компанії“ виладовували на берегах Европи заокеанську худобу й пакували в них східно-галицьке „бидло“. Здорові духом, тільки нуждою прибиті терплячі українські діти попадали по тижнях дороги в новий світ. Вирвані з рідного ґрунту, без знання

мови, умов життя, без примітивних відомостей про край, до якого прийшли, звільна будували велич Америки: розроблюючи своєю витрівалістю промисл та культивуючи лісові канадійські пустарі. А вслід за ними нісся туск рідні. А вслід за ними йшло нарікання тих, що представляли собою „край“: за непосидючість, за бунт проти світового порядку, за охоту змінити освячений спосіб життя...

Та коли сьогодні з віддалі приглянемося колишньому природному рухові, то чолом мусимо вдарити перед тими, що своєю еміґрацією облекшили на часок нужду народу, відтягаючи щороку сорок тисяч ротів, що прозрівши й найшовши людські умови життя, піддержали свій Рідний Край у найтяжчих хвилинах немочі.

Зогляду на доростаюче покоління, з огляду на тяглість життя, треба було пригадати тих кілька моментів з нашого розвоєвого шляху. Маючи ті моменти на оці, краще зможемо оцінити теперішній стан української еміґрації в Америці й Канаді.

Число еміґрації та її заняття.

Число української еміґрації?

А хто його знає. Вправді всюди почуєте астрономічні цифри: 500 тисяч, 750 тисяч, ба міліон. Але хто їх перечислив? Урядові джерела начислюють ледви десятки тисяч. Це тому, бо свідомість національної приналежности зросла головно після національної, визвольної війни, що велася тут, на рідній землі, а урядові переписи були вчасніше. При наближуючому переписі напевно й урядові цифри зростуть. У деяких містах начисляється 30 тисяч українців (Ню Йорк),

40 тисяч (Шикаґо), одначе це зовсім непевне, бо нічим не піддержане число.

Еміґрація, це ціле зборище найріжнороднійших галузок з усього етноґрафічного простору. Колись у краю пізнавали себе ближчі по капелюхах ріжної форми, матеріялу й прикрас. Тут обзналися духово, пізнали себе, часто навіть зіллялися. Колись сільські леґіні билися „за дівку", коли який відважний появився в нерідкому селі шукати „княгині". А сьогодні женяться подоляки з лемками, гуцули з бойками, ріжні з ріжними. А як місця походження подають часто такі назви сіл, яких ніколи не стрічалося в нашій історії розвитку. Хіба, якби хто був мав стільки твердого серця, щоб списати історію людської нужди, то той мусів би часто повторювати імена сіл, з яких походять наші еміґранти.

Між еміґрантами стрічаються деколи колишні галицькі переселенці до Босні й Славонії. Вони всі в галицькому таборі, всі національно високо свідомі, всі жертвенні на потреби свойого первісного краю.

Під цю пору Злучені Держави відгороджуються від Европи. Обмежили число еміґрації з Польщі, а тимсамим для українців. Робиться трудноці особливо жінкам і то навіть таким, що від років мають тут мужів чи дітей. Американський член палати послів і член еміґраційного Комітету, Самуїл Дикштайн каже, що це торкається головно жінок зі східньої Европи. Лікарі департаменту здоровля признають їх недоумними, бо не вміють відповісти на такі нпр. питання: „Скільки ніг має американський кіт?" „Який довгий є шнур?" „Що ліпше літає, птах чи муха?" „Скільки зубів має корова?" „Як можеш зробити

піч з масла?" „Скільки берегів має океан?" „Яка ріжниця між вугіллям і деревом?" „Скільки є звізд на небі?" „Чим живляться подорожні, коли спалиться корабель і вони попадають у воду?" „Як бігає крілик?" „Як задовгий міст?" і т. д. Названий конґресмен каже, що завдавав ті самі питання своїм товаришам з палати послів і вони не вміли на них відповісти. Чи й вони недоумні? — питає. Обмеження вїзду жінок зі „східної" Европи безперечно причинюється до прискорення американізації. Задля недостачі українського жіноцтва, українці женяться з чужинками. До Канади входить дещо більше таких, що йдуть на фарми обробляти землю.

Одної гарної ночі в червні приходжу на „сіпіярський" (корабельного „Канадійського Океанського Товариства") двірець у Вінніпеґу в Канаді, щоби відїхати до Саскатуну. У ждальні бачу давно невиданий образ. На лавках на провізоричних клунках лежать брудні діти. Деякі бігають поміж людей.. Хлопчики у кашкетиках, дівчатка в хустках позавязуваних „попід пахи". Коло дітей на лавках і на клунках сидять молоді жінки з помарнілим, привялим лицем. Мущини ділово походжують. Одні з них у кашкетах, другі в капелюхах. Жінки в хустках: ті, що у витертих плащах, завязані під бородою; ті „лучші", що в светерах — у хустинах повязаних назад кінцями, як наші свіжі міські служанки. Всі вони загал — якби відірвалися від важкої роботи. Величезні клунки, зверху повязані шнурами, кобілки з рогожини, горшки, вузлики й вузлички, — це весь їх початковий маєток. Прийшли сюди в новий світ добувати землі. Дітей пребагато. О, ми надійний народ. Нема причини страхатися мало-

численьности... Чужинці стають, зглядаються. Такої „поодинокости“ тут тепер часто не бачиться.

Це свіжий транспорт еміґрантів з моїх рідних сторін приносить зі собою на показ горе й нужду. Важка, безвиглядна праця вигнала їх. Та краще життя побачать уже хіба ті діти, що бавляться в коника й ховаються поза клунки у вінніпеґській ждальні. Старих чекає немала праця коло корчування лісів на державних наділах. За оброблення й засіяння одного акра (коло морґа) землі заплатить уряд 20 дол. нагороди. Може з цього доведеться якийсь час жити...

Заняття нашої еміґрації ріжнородне. Цеж не-фахові люди. Кожний брався до того, що попадало в руки. В Злучених Державах найбільша часть це фабричні робітники. Робітництво працює по копальнях вугілля, заліза та по фабриках авт, заліза, бляхи, рур, скла, сукна, полотна, трикотажів, обуви, ґумових виробів, мебелі, радій, оптичних приладів, фільм і ін. Є й торговці, що ведуть здебільша торговлю мішаних товарів, або мясних виробів, але є й торговці ґалянтерійних товарів, авт, бензини, ліків (дроґерії), є українські ресторани, пересилкові бюра, торговлі реальностей, похоронні заведення і т. п. В самому Ню Йорку начислюють українських купців на тисячу. Багато є української прислуги по ресторанах, від помийника до кельнера, зарядчика й кухаря включно. Дехто займається ремеслом: фотоґрафією, друкарством, кравецтвом, фризієрством, направляють машинами обуву. А є й т. зв. „легонькі“, що займаються „ґеймлерством“*)

*) Game (ґейм) — гра. — Авт.

З одним таким „ґеімлером“ я познайомився випадково десь у перших місяцях мойого побуту в Ню Йорку. Одного осінного вечора я вертав десь по 11. годині в ночі домів з одного зібрання. Струджений умово я проходжувався на самоті на одному роздоріжжі коло дивної протестантської церкви, основаної голяндцями, в якій підчас найвищого релігійного піднесення танцюють релігійний танок. Попри мене надійшов заточуючись якийсь панок, а заклявши, промимрив сам до себе:

— Агі, не можу трапити до дому.

Я зрадів, почувши українську мову та питаю його:

— А деж ваш дім?

— На девятій вулиці.

— Я вас проведу.

— Добре.

—А котре число вашого дому?

Принагідний товариш пристав і думав, а по хвилині каже:

— Здається 28.

Ідемо. Може пізнаємо мешкання. Наближаємося до 28. числа на девятій вулиці, але я здалека бачу, що там автомобільний ґараж. Кажу це свойому товаришеві.

— Може то 30. число, каже він.

Там було дійсно його мешкання. По дорозі я „моралізував“ свойого товариша, щоби не марнував грошей. Краще щадити й переслати жінці, дітям. Немов спамятався і каже:

— Бачите, чоловік часом свиня.

На прощання виняв цілу жменю грошей і просив, щоб я взяв за труд, скільки хочу. Коли я відмовився, він запрошував піти з ним випити,

повечеряти. Колиж я сказав, що не пю, що я вже по вечері, та заохочував його, щоби пішов спати, бо завтра рано до праці, — він витягаючи наперед мене ніжні, чисті руки каже:

— Я нічого не роблю. Дивіться на мої руки.

— А з чогож живете?

— Я „ґеймлер“. У мене сотка — от так „фіть-фіть“, і показав рукою з вітром.

Коли брати на увагу фабричне робітництво, то можна в нього зауважити двояке лице: в одного фабрика так дорога річ, як земля для нашого селянина, чи тамошнього фармера. Такі робітники поселюються коло фабрики, коли мають можність набувати коло неї постійні садиби. Другі — це ті, яких у своїх „Листах“ Липинський називає „кочовиками“. Вони переходять з місця на місце, з фабрики на фабрику і є легким, шумовим елементом, що надається на іграшку в руках тих, яких фахом є розбивати народні орґанізації.

Що в деяких містах українська еміґрація помітана, це слідно вже зі зверхних познак. Так н. пр. стрічається „український ресторан“, ресторан „Полтава“, „руско-польский“ ресторан і т. д. А в Ню Йорку я бачив робітню дентиста, на якої одній половині вікна є напис: „українскі дентиста“, а на другій половині „польскі дентиста“. Це очевидно, галицький жидок.

Такі самі заняття, як у Злучених Державах мають також українці у великих канадійських містах. На заході Канади та в деяких стейтах Злучених Держав (Ню Йорк, Лонґ Айленд, Канектікат, Месечусетз, в далекій Норт Дакоті і ще декуди по менше) займаються рільництвом, управляючи фарми рільничі, садівничі, домашнього птацтва то-що.

В Канаді більше привязання до землі, як у Злучених Державах, де молодь покидає працю в полі та йде в місто до фабрики. У фабриці заробіток певніший, правильніший, вільного часу більше й життя рухливіше. А молоді треба руху.

Тільки мимоходом згадаю, як про явище немасове, що є українці, які мають власні золотодайні поля (на півночі в Канаді), що плекають бавовну, ведуть вимінну торговлю з індіянами, чи обертають міліоновими власними капіталами.

Жіноцтво молодше в Злучених Державах працює враз з батьками, або окремо по фабриках. А старше працює на ніч при порядкуванні льокалів ріжних урядів. Українські дівчата, що покінчили школи, працюють по ріжних фабричних, банкових, адвокатських і ін. бюрах як стенотипістки, урядничкн, або як доглядачки хорих по шпиталях і санаторіях. Таких, щоб сиділи дома „за доні“ і вижидали „князя“ нема. Це не американська мода.

В деяких родинах жіноцтво не йде на роботу, бо — або не потребує (муж заробляє відповідно, або з інших причин). Тоді жінка має на голові тільки домашнє господарство. Така жінка часто розважує себе чим може. Найчастіше йде до театру, чи до кіна, або й забавляє себе розмовою з приятелькою, коли не устною, то бодай телефоном. А телефон, це в Америці звичайна річ. Є в кожному домі. Ось зразок такої розмови-розваги:

— Гелоу!

— Гелоу!

— Ви вже „вошували“ (прали)?

— Вже, але вітер позривав і мушу на ново „вошувати“.

— А, знаєте, як Х закапарила „ґауз“ (дім)? — впадає на іншу тему.

— О, їй варта мати файний „ґауз“. Їй там сидіти, де коням.

— Її чоловік „енігау“ (однаково) за ніщо не має.

— А ви що тепер робите?

— От саме заплатила за „ґез“ і „летрику“. Чомусь більше, як тамтого місяця, хоч я все однаково „юзую“ (вживаю).

— А що варите нині?

— Я хотіла борщ, але мій Штіфа не любить. А ви варите борщ?

— „Шур“ (розуміється).

— Я прийду до вас пополудни.

— „О-райт“ („ол райт“ — гаразд).

З автентичної розмови видно, як уже декуди засмічена рідна мова.

Американське робітництво має добру нагоду освічуватися в школі. А тут школа всякого роду й у всякій порі дня. Деякі наші еміґранти користали головно з вечірної школи. Вчилися англійської мови, технічної науки, а то й кінчили середню школу та університет. Я познайомився з українським професором середньої школи (гай скул), інженіром, з адвокатом, які виїхали до Америки найзвичайнішими сільськими хлопцями, працювали в Америці у фабриці та одночасно кінчили школу. Тепер займають почесні місця.

Т. зв. „інтеліґентних“ фахів у Злучених Державах українці поза священиком майже не мають. Бо тих 5 адвокатів, щось двох інжинірів та три дентисти, 14 лікарів, це за мале число, щоби

заважувати на житті. З інтеліґентних професій мають вплив редактори ріжних часописів, яких буде в Злучених Державах около 10, а в Канаді й того нема. Зате в Канаді є більше число фахової інтеліґенції, свідомої національно. Це головно вихованці т. зв. „інститутів“ у Вінніпеґу, Саскатуні, Едмонтоні. Тут є й поважне число українських учителів (по анґлійських школах). В нових, повоєнних часах прийшло деяке число фахових молодих інтеліґентів, але вони не живуть зі свойого фаху, а з праці по фабриках, чи ремісничих підприємствах.

Знаю галицького учителя, який працює при виробі радія для авт, знаю другого, що працює при будові, знаю інженіра, що продає „ґазоліну“ (бензину до авт), знаю студента, що працює в столярській фабриці, інших, що прасують одяги в заведенні для чищення. А один з редакторів „Свободи“, д. Кедровський, (визначна фіґура в армії отамана Петлюри та уряді Н. У. Р.) працював довший час при будові, а відтак як друкарський робітник. Загалом фізичної праці ніхто не соромиться. Хто її соромиться, або не має відваги взятися до неї, цей бідує.

Церковні відносини.

Церковне життя у Злучених Державах і Канаді вимагає ширшого обговорення вже хочби тому, що його розвій у великій мірі впливає на політичний світогляд українських громадян та на їх становище до ріжних українських справ. У нас поширився погляд, що в Америці ведуть українці „церковну“ боротьбу. Не хочу й не можу входити в оцінку заобсервованих відносин. Я

тільки бажав би — наскільки це можливе — показати обєктивно ті відносини, що правда, з деяких причин не на фотоґрафії, а читач зможе сам поробити певні висновки. Хоч весь цей процес ще незакінчений і за свіжий, щоби про нього можна говорити зовсім безпристрастно.

Першою журбою українського еміґранта на вольній землі, це було зорґанізування власної церковної громади.

Еміґрант відірваний від усього, що йому нагадувало рідню і край, бажав створити собі бодай ілюзію. Це міг він зробити надягаючи деколи сільську ношу, виводячи рідну пісню, чи шукаючи забуття в спільному богослуженні. Очевидно — як тут, так і там — нарід був привязаний більше до зверхної обрядовости. Коли не можна було йому в інший спосіб заспокоїти потреби душі, то імпровізував богослуження.

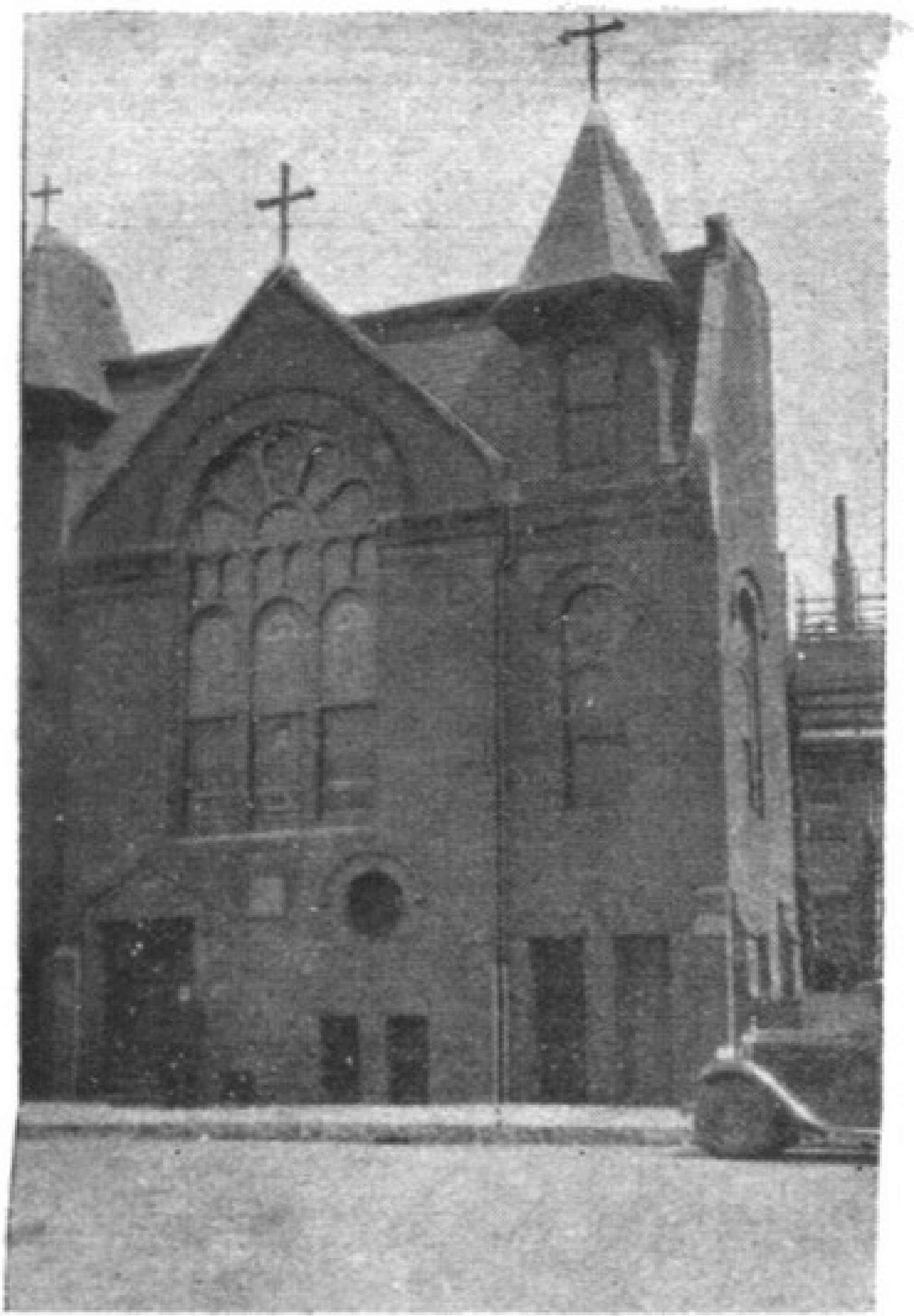
Оповідав мені найстарший еміґрант з інтеліґенції, д-р Володимир Сіменович у Шикаґо (прийшов до Злучених Держав 1884 р.), що на домагання українських еміґрантів мусів він у неділі надівати церковні ризи і „правити“ за священика. Народ набожно помагав. А це правда. Д-р Сіменович загалом людина отверта і зрештою оповідав це перед пару роками серед духовенства на евхаристичному конґресі в Шикаґо викликуючи серед слухачів ріжний настрій.

Залежно від того, з якої релігійної громади походили еміґранти з краю, творилися тут церковні громади. Галичани й прикарпатські українці орґанізували гр. кат. церкву, буковинці, придніпрянці й галицькі „кацапи“ — православну. Ті дві церкви залишилися й тепер. Та до них прибули нові. Під впливом руху за автокефаль-

ним українським православям на Україні та під впливом незадоволення з деяких відносин серед самої гр. кат. церкви, в Злучених Державах і Канаді, наслідком поведінки деяких гр. кат. священиків повстала українська православна автокефальна церква у Злучених Державах і Канаді.

Складалися на це й ріжні причини. Не всі священики вели себе як слід, використовуючи вільну землю. Деякі не займалися громадськими справами. На просторах Канади була цілковита недостача священиків. Еміґранти з Галичини домагалися священиків від галицьких українських консисторій, а буковинські від черновецької консисторії. Нарід домагався від священиків не тільки обрядових богослужень, але й проводу в національному, громадянському русі; хотів священиків які не для якогось там вирахування, але з любови прищіплсної на рідній землі, присталиб до нього. Намісць того приходили (головно в Канаді) бельґійці, французи, які не опановували навіть мови. Нарід висмівав їх, називав „пiпами" (так вони мали себе самі називати: „я ваша піпа"). Ходять ще й тепер по Канаді всякі анекдотки про тих священиків, які мали в проповідях учити: „лупіть Матір Божу, а вона буде вас лупити" (любити). „Тримайтеся святої фіри" (віри) і т. п.

Для ствердження обективної правди треба зазначити, що деякі гр. кат. священики-французи (як от о. Жан з Абітібі-Кве) зовсім опанували українську мову та сприяють змаганням українського народу. Він між іншим у великій мірі причинився до того, що по уступленні еп. Н. Будки не знесено зовсім гр. кат. епископства в

8. Українська прав. церква в Бостоні -- Месс.

7. Українська кат. церква св. Нилая в Шикаґо — Илл.

Канаді, коли в цьому напрямку робили деякі круги поважні заходи.

Всеж таки настановлювати французів священиками в гр. кат. парохіях уважалося за похибки провідних католицьких кол. А ті похибки сприяли розвиткові українського православя. Книжка еп. о. Будки з інструкціями для гр. кат. клиру в Канаді про відношення гр. кат. до лат. обряду, яка по вступному слові до неї мала лишитись у найбільшій тайні, а яка є нині в руках православних, дратувала їх і скріпляла їхню боєвість. Розгін православя здержувала у великій мірі недостача православних священиків. Тому виринає думка створити для стейтових і канадійських українців спільну духовну семинарію для кандидатів на священиків української православної церкви.

Зріст української православної церкви здержує і та обставина, що гр. кат. духовенство всупереч усяким неприродним теоріям, які голоситься особливо в Злучених Державах, отямилось, стануло при народі та з ним співпрацює, що в старому краю нема руху за українським православям та, що великанський простір двох найбільших у світі держав доводиться контролювати одному православному автокефальному архиєпископові. Очевидно, важним чинником в цьому відношенні є привязання великої маси до своєї церкви, яке вона принесла зі собою зі старого краю.

Деякі одиниці з духовенства не так то міцно стоять при вірі, в якій брали свячення. Трапляються хитання, а то й переходи до іншої церкви. На четвертому Соборі української православної

церкви, про який згадую дальше, сказав делеґат Канади, мітрат і редактор „Православного Вісника“, о. Савчук, що в останньому часі 13 уніятських священиків заявили охоту вступити до української православної церкви. По його словам зголошувався теж російський православний єпископ Арсеній, зі своїми 30 священиками, але всіх їх не принято „знаючи їхнє минуле“.

Типовим зразком такого переходу являється колишній гр. кат. пралат, о. Константин Курило. Він знехтував почести, виступив з гр. кат. церкви та вступив до української православної церкви. Коли йому було за довго там ждати на нові „підвищення“, він старався втрутити теперішнього архиєпископа, о. Теодоровича. За відкриту у час змову, його усунули зовсім зі священства. Але за короткий час він таки добився свого, бо єпископ „живої“ церкви, о. Кедровський, висвятив о. Курила на єпископа „живої“ церкви.

Бувають і такі священики, що проходили вже крізь кілька вір, а бувають і такі, що скидають рясу, а беруться за інший фах. Такі є у всяких церквах. Одного такого, що був священиком православної церкви (не-української) я пізнав у Питсбурґу-Па., де він представлявся за „д-ра“ Олексу Галущинського, брата знаної в нас родини. Я очевидно здемаскував його перед громадою в його присутности. В тому часі він уже був будівельним майстром, а в кілька днів пізніше вже кружляла поголоска, що він стоїть на услугах польської громади. На святі з нагоди десятиліття Польщі, він промовляв у Питсбурґу українців, а на другий день уже їхав новим автомобілем з леґітимацією виставленою на своє імя.

Зрозуміле, що всі ті обставини не скріплюють загалом у парохіян віри, а священство всіх церков не має в українців відповідної пошани. Через те, що громадяни складають безпосередно на удержання священика, — вони держать його в багатьох випадках здалека від усякого проводу. Я мав випадок, де на мій лист адресований до „. . . . . . церкви“, я дістав відповідь від світської особи зі заміткою, що до . . . . церкви звертатися на її руки.

Часто священиків викидають парохіяне, або їх переносить їхня влада. Мало є таких гр. кат. священиків, які не обійшли парохій по всій Америці, або й Канаді. Маючи уладити відчит у місті Г., я не знав іншої адреси та звернувся писемно до тамошнього гр. кат. пароха, о. К. За два тижні я там приїхав і чимало здивувався, коли мені представився о. Дж. Кажу йому, що тут-же був священиком о. К. Де він тепер? „Його викинула громада, відповідає о. Дж.*), а тепер мене викидає“. Очевидно, що теперішній о. парох не мав ніякого значіння в громаді. Тому й не дивно, що перед моїм відчитом заявили мені учасники, що вони покинуть церковну галю, яку без відома пароха відчинив голова церковного комітету, коли би зявився о. Дж.

У сказаному є багато дрібниць. Але з дрі-

*) Викинений о. К. є тепер кацапським православним парохом. З ним я познайомився в моїй дальшій мандрівці. О. Дж. пристав до американсько-української католицької церкви (без Риму), про яку згадую нижче. Але на організаційному соборі тої церкви його усунено — як подано в офіційному звіті собору — по причині його минувшини. — *Авт.*

бниць складається життя і вони дають ключ до зрозуміння відносин, до яких у нас не звикли.

Українську православну дієцезію адміністрував спершу прав. священик з Буковини, о. д-р Копачук. Тепер адмініструє нею архиепископ о. Іван Теодорович. (Згодом перейшов о. д-р Копачук до гр. кат. церкви).

Для свойого поширення використовувала українська православна церква неприхильне — на її думку — становище Риму до гр. кат. церкви й українців загалом. В будучности ця церква може стати важним чинником у приверненні буковинців і галичан-кацапів та придніпрянських „хахлів“ до української національної й державної ідеї (коли не буде запізно).

Приналежність українських громадян у Злучених Державах до одної чи другої церкви, вже менше-більше усталена і, якби не зайшли які непередбачені причини, імовірно залишиться в тому числі на довший час. Маю враження, що число вірних поодиноких церков у Канаді ще хитається. Може новому гр. кат. владиці, о. Ладикові, вдасться застабілізувати відносини. Якби гр. кат. духовенство піддержало його своєю народньою працею в громаді, то це сталось би — на мою думку — тим певніше.

При гр. кат. і українській православній церкві плекається звичайно хори. Ті хори здебільша мішані, в кожній місцевости зількома визначними жіночими голосами. Мужеські голоси всюди слабші. Нема чого дивуватися цьому, коли зважити, в якій тяжкій фабричній роботі мущини звичайно працюють. Залежно від дириґента — ці хори бувають нераз зразкові, нпр. хор. гр. кат. (веде д. Атаманець) й у прав. церкві в Шикаґо,

гр. кат. церкви в Дітройт, в у. прав. церкві в Минеаполис, та інші. Окремо слід відмітити хор української прав. церкви в Арнолд-Па., в якій учить бувший член капелі Кошиця, о. прот. Павло Корсуновський. У виконанні світських пісень цей хор зовсім не стоїть по заду від улюблених у нас хорів Котка чи Євсевського. Треба просто дивуватися, як міг диріґент витягнути стільки голосової краси з грудей фабричних робітників та довести хор до такого артистичного викінчення. Сам диріґент прегарний, громовий бас. Не диво, що саме йому було доручено 22. січня 1920 р. проголосити на софійській площі в українській мові грамоту про злуку Західньої і Східньої України в Соборну Українську Державу. Певно, що почули її й найдальші ряди.

При захованні всіх гр. кат. обрядів, а навіть з безбородим і безвусим священиком, — українська православна церква все таки відріжняється від гр. кат. тим, що відправляє богослуження в народній мові. Але деякі священики не знають цілого богослуження в народній мові, то помагають собі старославянщиною. Головно на утрені й вечірні. Був я і в такій православній церкві, де не тільки весь греко-католицький обряд до заховання фіґур у церкві й монстранції включно, але навіть ціла Служба Божа була в старославянській мові. а в символі віри не задержується догматичної ріжниці, — сутєвої ознаки православія. Тими справами займався четвертий собор, що відбувся в першій половині травня 1929. в українській православній церкві в Ню Йорку. Позатим у православній церкві є завсіди патріотичні проповіди. Тому горнуться туди українські еміґранти. Таких проповідей домагаються і націо-

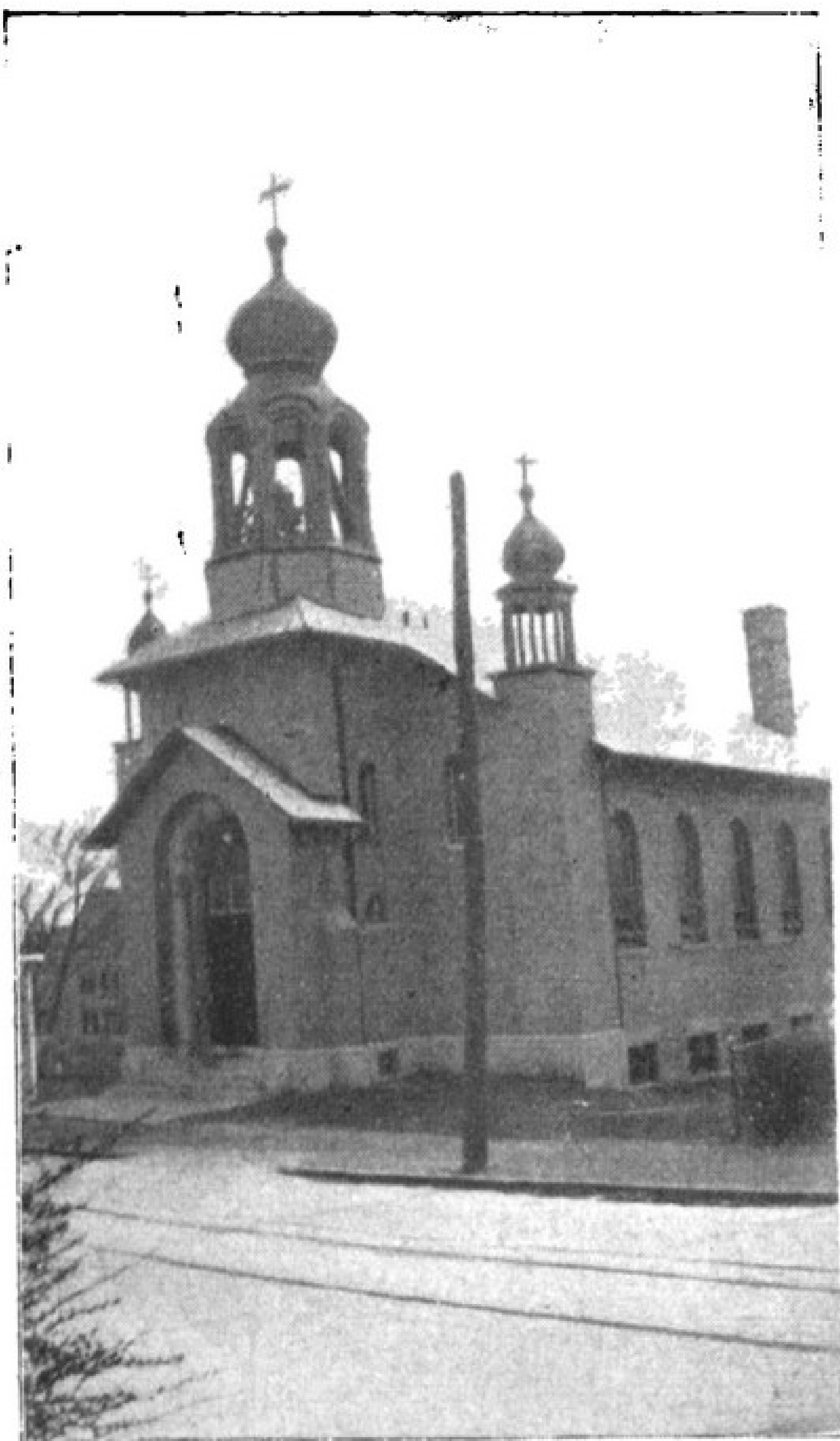
нально свідомі греко-католики. І де священик іде за тим бажанням, там церква у неділі повна людей, там між священиком і громадою гармонія.

Орґаном гр.-кат. церкви в Злучених Державах є „Католицький Провід“ у Филаделфії-Па.; орґаном української православної церкви — „Дніпро“ в Шикаґо.

Поза гр.-кат. і православною церквою нечисленні українці належать до презбітеріянської церкви, а ще менше число до незалежної американсько-української католицької церкви (без Риму), яку в травні цього року зорґанізували ті священики, що пірвали з теперішнім гр.-кат. епископом у Злучених Державах, о. Константином Богачевським. У Канаді тої церкви нема. Ця церковна орґанізація почала видавати часопис „Дзвін“, який за мойого побуту лише раз дзвонив.

Церква у Скрентоні-Па., якої вірні піддались під провід о. Годура, епископа польської народової церкви, — не входить у рахубу як така, що витворилася як щось виїмкове, і — на мою думку — не має ніяких виглядів на поширення.

Цікаве явище, що українські інтеліґенти у Злучених Державах і Канаді у великій своїй части признають церкву не тільки формально, але й у практиці. У гр.-кат. церкві практикуючими католиками є ті інтеліґенти, що причисляються до гетьманців. В українській православній церкві інтеліґенти навіть займають церковні уряди „тростісів“ (щось так, як наші старші братя), ходять до церкви на всі богослуження і платять свою пайку на удержання церковної громади. Інтеліґенція, яка до тих таборів не належить.

9. Українська православна церква у Вунсакет — Р. Ай. (випроцесована від гр. католицьких українців).

судячи по зверхних ознаках, признає церкву тільки формально, наскільки не належить до інших церковних громад. Мені відомий випадок, що український практикуючий масон піддержує ідею православної церкви, а презбітеріянець ідею гр.-католицької церкви. Це вже очевидно обяви чисто українського „американізму“.

Самі церковні будинки в Злучених Державах здебільша муровані. Часто доволі високо задовжені. У Канаді частіше деревляні. Необдовжені. Саме тепер будують у Вінніпеґу складками всіх автокефалістів православний собор. Мешкання для священиків звичайно просторі, доволі добре уладжені. Зрештою удержання дому для священика та його уладження залежить у великій мірі від того, як громада ставиться до священика, або він до неї. Треба додати, що священики не потребують меблів. За них дбає громада. Часто є в домі навіть пяніно, або й фортепян та креденс з посудиною. Деколи громада справить священикові навіть автомобіль.

В одному місті приходжу до священика, а він після обзнайомлення запрошує мене сідати на мягкій канапі, приговорюючи: „Сідайте, бо я маю ці меблі через вас“. „Як-то“? — питаю. „Я мав стару, драньтиву мебель. Я представив тростісам, що сором упаде на громаду, коли чоловік зі „старого краю“ побачить, якто громада не дбає про свойого священика. І вчора купили мені ту цілу обстановку“.

У Злучених Державах ведуться нераз процеси за посідання церков. Такі процеси ведуться з ріжною метою: деколи на те, щоби виборoти церкву для гр.-кат. громади й залишитись при

ній, а декуди, щоби можна було вжити вибореної церкви для іншого віроісповідання, до якого громадяни перейшли, чи перейдуть. Дуже мало українських громад, у яких ще не було би руху за другою церквою.*)

У часі судового процесу за посідання церкви діються нераз неімовірні річи. Суд не дуже спішиться з покінченням процесу. Він покликує ріжних свідків на обставини церковного уладу, ба навіть доґм. Часом противникам задовго виждати кінця і немов приспішуючи його, починають насильно екзеквувати церкву. Були випадки, що в церкві приходило до завзятих бійок ліхтарями, хрестами (бож у церкві нема дров), навіть лилася кров. Процеси коштують стільки, що перевищають нераз вартість самої церковної реальности. У Дітройт-Миш. тягнувся процес за право на церковний будинок 11 років.

Де новоповстаюча громада не має виглядів на виграння ґотової церкви процесом, — там будує другу, а по більшій части купує другу готову від тої віроісповідної громади, що вже розрослася й виходить у кращу дільницю й у кращий будинок. Нераз купується звичайний будинок, який переробляється на церкву, заложивши на неї трираменний хрест, або причепивши бані (радше

---

*) Когоуз і Амстердам Н. Й., де парохом о. І. Шуховський, Йонкерс Н. Й., парох о. В. Сполітакевич, Ансонія Кан., парох о. Ротко, Мавнт Кармел Па., парох о. Л. Чапельський, Боффало Н. Й., парохи оо. Іван Жук і М. Кузів, Сіракюз Н. Й., парох о. Сидоряк, Рачестер Н. Й., парох о. В. Турула і небогато інших. Декуди церковна громада зовсім, або майже зовсім розбита (як Вунсакет Бостон). — Авт.

„баньки“), що часом виглядають, як „ні пришив, ні прилатав“.

Українські установи.

Українська маса на еміґрації, а передовсім у Злучених Державах, не мала за собою ніякої забезпеки на чорну годину у виді „земельки“ чи власного дому. Під впливом необмеженої сили чужого капіталу супроти людини як робучої одиниці, мусіло українське робітництво подумати над самозабезпеченням. Так повстали допомогові товариства. Найбільші з них два, а саме „Український Народний Союз“ у Джерсі Сити Н. Дж., що має 35 тисяч членів і „Український Робітничий Союз“ у Скрентоні Па., з 18 тисячами членів. Оба ці товариства розпоряджають величанським (у розумінні краю) капіталом. Головою „У. Н. Союза“ вибрано на останній конвенції що відбулася з початком травня 1929 р. в Ньюарку-Н. Дж., д. Миколу Мурашка з Рачестер -Н. Й. Конвенція „У. Роб. Союза“ відбулася 1929 р., теж у травні в Скрентоні Па., а головою вибраний д. Петро Дутчак (поновно), копальняний робітник зі Скрентону.

Всіх українських допомогових товариств у Злучених Державах пять. Крім названих є ще „Українська Народня Поміч“, „Провидіння“ і „Згода Братцтв“. Кожне з тих товариств має свій орґан, який заступає якусь ідею національного життя українців в Америці.

Допомогове товариство „Провидіння“ має осідок у Филяделфії-Па. Воно гуртує виключно гр. католиків. Його покровителем є український католицький епископ. Тепер головує о. сов. Іван Ортинський, парох з Ембрідж-Па. Товариство чи-

слить 10 тисяч членів. Його орґаном є „Америка“, що виходить тричі на тиждень під редакцією д. Володимира Лотоцького.

„Українська Народня Поміч“ у Питсбурґу Па., має 8 тисяч членів. У часі оснування мало це товариство в своїх рядах майже виключно українців гр. католиків. Сьогодні вони чи не в більшости належать до української православної церкви. Головою товариства д. В. Сорочак з Питсбурґа Па.). Орґан тов-а „Народнє Слово“, наскрізь націоналістичний тижневик під редакцією д. Матвія Хандоги, виступає ревним оборонцем української православної церкви в Злучених Державах.

„Згода Брацтв“ резидує в Олифанті-Па. Його головою д. Юрій Хиляк, з походження лемко. Це заможна й бистра людина. Тішиться пошаною серед своїх і чужих. Найкращим доказом цього те, що він вибраний „мейором“ (посадником) ріжнонаціонального міста Олифанту. Орґан товариства „Нове Життя“, виходить як тижневик тепер під редакцією д. Л. Толопка.

Під оглядом партійних поглядів членів поодиноких допомогових товариств, можна ті товариства уважати за мішані. Є там люди всяких політичних переконань. Тільки проводи менше більше партійні. „Український Робітничий Союз“ веде управа, якої члени політичним світоглядом покриваються зі світоглядом краєвих соціялістів-радикалів. У проводах інших товариств майже самі націонал-демократи по галицькому понятті. По американській партійній приналежности є там демократи й республиканці. Більшовики вспіли здобути тільки зникаюче число голосів.

10. **Новий дім Українського Народнього Союза в Джерсі Ситі Н. Дж. відданий до вжитку в червні 1929.**

У Канаді допомогових товариств до тепер не було. Щойно починає одно таке входити в життя.

Допомогові товариства мають свої філії-відділи, поназивані ріжними іменами святих і світських величин з давніми й новими заслугами. Часом навіть виходить комічно, коли відділом названим іменем святого, править комуністична управа. Відділи ведуть орґанізаційну роботу для своїх централь, а крім того освітню та плекають товариське життя.

Допомогові товариства були зачатком орґанізованого життя. Розвій свідомости видвигнув потребу орґанізувати нові товариства зі спеціяльними програмами. Часом причиною орґанізування нового товариства були нездорові відносини в давнішому товаристві, або й особисті справи тих, що хотіли доконче бути в проводі. Деколи орґанізовано просто конкуренційні товариства, які або розвивалися й „прибивали“ противника, або самі падали. Нераз є в одній місцевости по кілька товариств з однаковою метою. Вони удержують коштовні, хоч не завсіди потрібні льокалі, а тому, що сили розбиті, не стає засобів на підхожу домівку. Ця хиба виступає головно в Злучених Державах. У Канаді нема такої скількости товариств.

Поодинокі товариства містяться часто в церковній „галі“ тої церкви, від якої вони повстали, або яку піддержують. Церковні галі, це з правила „бизменти“ (високі пивниці) під церквою з цілим уладженням театральної салі, більше чи менше вивінуваної.

Тому, що допомогові товариства дають своїм членам поміч тільки в означених випадках (недуги, каліцтва, безробіття, смерти), то виринає

потреба орґанізувати товариства для помочі й розбудови родинного господарства. Першу спробу в тому напрямі зробила гр.-кат. церковна громада в Нюарку-Н. Дж. В р. 1922 оснувала вона „Позичково-Будівельну Спілку“, в якій українці складають свої оцадности та зичать гроші на купно й будову власних домів. Спілка має вже пів міліона долярів власного майна. В тому місті основано теж „Український Банк“, на акціях з основним капіталом 124 тисяч долярів.

Поважний український банк істнує в Клівленді (Огайо). Він мав уже давно півтора міліона долярів капіталу, але через злобну аґітацію деяких одиниць, що тим способом бажали закрити деякі свої невідповідальні „подвиги“, — банк був одного року зійшов на 600 тисяч дол. капіталу. Тепер набрав наново довіря й розростається.

Окремо треба зазначити з признанням і подивом, що вже перша еміґрантська ґенерація з тих сільських бідаків, які бачили перший раз залізницю, коли відїздили до Америки, зрозуміли вагу власного капіталу. Коли фізичне робітництво гуртується для оборони станових інтересів по спільних „юніях“, то українське купецтво починає теж гуртуватися для піднесення й оборони станових справ та творення збірного капіталу. В Ню Йорку й Шикаґо оснувалися товариства українських бизнесменів. Ці товариства ще молоді. Трохи більше довіря до своїх проводів та дещо більше американського розгону могло би поставити ті товариства на могутній висоті.

Велике значіння можуть мати в будучности „Горожанські Клюби“. Декуди вони носять загальну назву (горожанські), декуди вони „Демократичні Горожанські Клюби“, а подекуди „Рес-

публиканські Гор. Клюби". Відповідно до того в них гуртуються українці — американські горожани або без ріжниці американської партійної приналежности, або по американським партіям. Виринає потреба, ба й тенденція згуртувати ті Клюби в Союзи. Це особливо важне для всяких виборів до державних тіл, при яких у деяких місцевостях чи стейтах українці можуть грати визначну ролю. По більшій части Горожанські Клюби вважаються загально українськими орґанізаціями Часом доводилося мені звертатися до них у справах „Рідної Школи".

Дуже важну ролю можуть відіграти в житті української еміґрації створені в останніх часах у Злучених Державах і Канаді „Стрілецькі Громади". Там гуртуються ветерани У. Г. А. без огляду на свої військові степені. „Стрілецькі Громади" виступають як всеукраїнські товариства. З цього приводу вони мають і своїх противників (передовсім у Канаді), головно тих, які бажалиб втягнути їх у місцеву боротьбу, чого „Стрілецькі Громади" хотять оминути. Зокрема „Стрілецькі Громади" не хотять встрявати в т. зв. „релігійні файти" (боротьбу). Беручи на увагу їх понадпартійність я звертався деколи до „Стрілецьких Громад" за моральною допомогою, яку вони радо й успішно давали. Моє переконання, що ці товариства зможуть нераз піддержувати ріжні інші всенародні , загальні справи.

Всі товариства, з виїмком фінансових, плекають товариське життя, уладжуючи забави з танцями (звані „балі"), аматорські вистави, вечорі сміху, „пікніки" (фестини), „розгривки" (льоторію), чи сходини для якоїсь спеціяльної справи.

Про забаву оповіщується в часописі та рукою писаним чи мальованим афішом уміщеним у льокалі товариства, або завішеним на церкві. Майже з правила оголошується забаву після проповіді в церкві. На забаві грають свої музики. Молодші рвуться танцювати „джеза“, а старші по свойому, як вони називають „по крайовому“. Танцюють „трамболянки“, козачка та коломийки, як це було колись дома. При танцю старші приспівують. Нераз доволі соковито. Я був раз на такій забаві в „Горожанському Клюбі“ в Н. Підохочений танцюрист літ 50 з гаком „замахнув“ обємистою танцюристкою менше більше такого самого віку та приспівував так, як то колись співалося другого дня на весіллі. Комітетові успокоювали танцюриста показуючи на мене, але він щось там їм відповідав поглядаючи на мене зневажливо. Партнерка вдоволено усміхалася, ніби відвертаючися. Нарешті поплила таки зовсім масна пісня. Після танцю комітетовий робив докори свівучому танцюристові, мабуть покликуючися, що в товаристві жінки не личить так співати. Але цей не дав збити себе з пантелику й боронився: „Ану запитай її, чи їй це не подобалося“! Розмова закінчилася загальним сміхом.

Забави не трівають довше, як десь до першої години вночі.

Американсько-українські товариства інакше зорґанізовані, як наші. Там управи товариства не можуть нічого зробити на власну руку. Вони мають тільки виконати доручення ухвали останнього „митинґу“. Це типове недовіря до своїх людей проволікає нераз пильні справи. З усяким

ділом треба вичікувати митинґу. Декуди так строго переводиться ту засаду, що управа й мітли сама не купить.

Як спеціяльне т-во треба підмітити „Український Червоний Хрест“ у Вінніпеґу-Ман. (Канада), якого головою є адв. Я. Арсенич. Це не якийсь принагідний комітет, але статутове тов-о, яке кладе собі завданням нести поміч у катастрофальних випадках на українських землях. Його благородна діяльність показалася й у нас особливо в часі останньої великої повені в Галичині й Буковині 1927 р. Тоді це товариство переслало грубі тисячі долярів для облекшення нужди жертвам повені та для злагіднення того, що занедбували й занедбують держави, в межах яких ті повені повторяються.

Як звідомляв голова товариства на одному зібранні, проти істнування „Українського Червоного Хреста“ в Канаді протестував радянський уряд. Одначе канадійський уряд дивиться на ту справу інакше. В часі мойого побуту в Канаді це товариство признало тов-у „Рідна Школа“ у Львові 1.500 дол. підмоги*) та ухвалило домагатися від Допомогового Повеневого Комітету у Львові, щоби він *зрезиґнував* з позички 700 дол. даної в р. 1928. „Рідній Школі“.

В новіших часах повстали декуди Народні Доми на акціях, або як власність поодиноких товариств. Рідко де будовано їх окремо. Звичайно відкуплювали й перероблювали відповідно до місцевих потреб. Тому вони часто нічим не замітні.

---

*) З ухвалених 1.500 дол. призначено після мого від'їзду на приватне шкільництво на Буковині 300 дол. — Авт.

Але де їх окремо будували, як от в Арнолд-Па., Мікізракс-Па., там вони вбиваються в память раз на завсіди.

Для цілости треба замітити, що декуди через політиканство чи партійницьку загорілість українці потратили Народні Доми (Питсбурґ-Па., Батлер-Па.), а в Ню Йорку з тяжким трудом його задержали.

Народні Доми купується чи будується доволі відважно, не маючи на них готівки. Наведу для прикладу. Напроти церкви в Оборн-Н. Й. купило товариство „Запорожська Січ“ (відділ У. Н. Союзу) т. зв. „Січовий Дім“ за 17.000 долярів, а на це затягнено 14.000 дол. позички. Рати виплачується з винайму салі, за яку береться за вечір по 30 дол. та з буфету, де продається всяку „воду“. (Хоч часом ті води в Америці з ніг валять).

В останньому часі з великим шумом появилася нова установа в Шикаґо-Илл., а саме „Ліґа Визволення України“. Коли осінню 1928 р. велася кампанія за вибором президента Злучених Держав, тоді д-р Льонгин Цегельський обїздив від демократичної партії українські більші кольонії і крім того, що накликував голосувати на Смита як на президента, він виголошував політичні реферати, якими заохочував до оснування понадпартійної орґанізації. Найбільшу надію поклав на Шикаґо, бо там найбільше не тільки інтеліґентних людей, але й багатих. Думку д-ра Цегельського всюди приняли, але його самого — ні. Цю думку підхопили шикаґовці і вже навіть мали зібрати поміж собою кільканацять тисяч долярів на видрукування в першу чергу української історії в анґлійській мові для

11. Народний Дім „Просвіти“
у Миннеаполис — Мин.

12. Народний Дім у Клівленд — О.

американців, а в українській для своїх, крім цього „Л. В. У." виготовила протест проти кольонізації України жидами, який мав бути розісланий анґлійським та українським часописам, жидівському кольонізаційному бюрові в Ню Йорку, покровителям тої кольонізації (як от Ракефелерові) та урядам в Харкові й Москві. (До мойого відїзду ґазети ще не помістили такого протесту). Як уже видно з цього всього — товариство ставить собі метою головно пропаґанду. Вістку про появу „Л. В. У." приняли одні радісно, другі — скептично.

Жіночі орґанізації.

Попри те, що українські жінки в Злучених Державах і Канаді працюють по ріжних товариствах спільно з мущинами, деколи навіть доволі активно, вони гуртуються подекуди й ув окремих жіночих товариствах. У Злучених Державах це часто „відділи" поодиноких допомогових товариств, звані „Сестрицтвами" з додатком ріжних патронок. Тому, що в Злучених Державах дуже мало таких українських жінок, які займались би інтелектуальною працею, а тимсамим моглиб присвятити дещо більше часу на орґанізацію жіноцтва та на його освідомлювання, то й ті товариства не можуть мати глибшої мети, а обмежуються головно до орґанізування допомоги на місцеві потреби, та плекають товариське життя.

Багато жіночих товариств звертає увагу на старокраєві справи, головно „Рідну Школу" й „Товариство Допомоги Інвалідам". Обєднуючим органом це „Союз Українок" з осідком у Ню Йорку. Головою „Союзу Українок" є п-ні Галя Лотоцька, урядничка банку в Джерсі Ситі, а ді-

яльними членами між іншими п-ні Скубова, Яремова, С. Абрагамовська, П. Дембицька. Дається сильно відчувати недостача власного орґану, якого прямо нема кому редаґувати, хоч по цьому, що самі жінки пишуть, можна замітити, що є поважні сили. Америка за великий край, щоби хтонебудь міг посвятитися обіздкам з метою орґанізації. Це зїло би всі фонди, які тільки були би.

Тому часто відзиваються американські українки за створенням „кутка" в якомусь українському часописові. Найчастіше йдуть з тим до „Народнього Слова" в Питсбурґу-Па, яке тими справами дуже тепло займається. Залежно від того, чи є в місці рухливіші жінки, жіночі товариства більше або менше живі. Зі свідоміших, яких я пізнав були би в Шикаґо п-ні Тарнавська, Белеґайова, Баранова, Остафійчукова; в Ст. Поул-Мін — п-ні Качмарик; в Мі-Кізракс-Па — Левицька й Сикула; в Питсбурґу-Па п-і Хандога. Шабатурова одна й друга, Онишкова. Очевидно є їх багато більше, бо на конвенції „Українського Народнього Союзу" було з 20 делеґаток-жінок.

Подібно річ мається в Канаді. Тут є дві централі: „Союз Українок у Канаді" та „Товариство канадійсько-українського жіноцтва". Оба Союзи мають індивідуальних і збірних членів. Оба вони ще „нові". „Союз Українок" мав перший зїзд у грудні 1927 р., а Т-во кан. українського жіноцтва щойно після листопадових подій у Львові з 1928 року. Деякі з членів розмірно навіть дуже інтензивно працюють. Нпр. монтреальські жінки уладили за один рік 8 вистав, шість вечірок, подбали про гарні вишивки на розпродаж і до ґар-

діроби, вели курс вишивок при рідній школі, уладили базар та 40-літній ювилей Ольги Кобилянської. „Союз У.“ подає в пресі („Українському Голосі“) квартальні звіти з роботи та плян тримісячної роботи для своїх членів на будуче.

Другий Союз, „Т-во кан. українського жіноцтва“ уладив два протестаційні віча в справі строгих судових присудів у Польщі, уладив „коляду“ з доходом для Інвалідів УГА., а дальше відчити та вечірки. Всі жіночі товариства входять у зносини з американськими, чи анґлійськими жіночими товариствами в Канаді, сходяться з ними на спільних вечірках, уладжують для чужинців вистави жіночого домашнього промислу й побуту, словом інформують чужинецький світ про нашу культуру й положення. А така справа як закриття львівського „Союзу Українок“ польською владою відбилася голосним відгомоном по жіночих товариствах Америки й Канади. Звідусіль вношено протести до міжнародніх чинників.

Жіноцтво живе тут у зовсім відмінних, куди кращих умовах, як у нас, тому може більше часу посвятити на власну освіту, якби тільки мало більше вільних інтеліґентних сил та, якби не обставина, що українки розкинені по цілому величанському просторі американського континенту. А потреба жіночої орґанізації дуже велика. Якби жіноцтво могло в них частіше сходитися, то могло би на довше затримати своє українство та й своїм дітям його передати як дорогу спадщину. Не кажу вже про те, що орґанізованим способом дали би далеко більшу поміч Рідному Краєві. Тому в інтересі української справи треба би, щоби американські й канадійські провідні люди до-

ложили всіх заходів, щоби українське жіноцтво затримати свідомим, суцільним та зорганізованим.

Політичний світогляд.

Говорити про українські політичні партії в стислому значінні серед української еміґрації не приходиться. Як у Злуч. Державах так і в Канаді крім комуністичної — інших нема. Є тільки ґрупи, які ідеольоґічно поділяють у більшости політичну лінію цієї чи тої партії в рідному краю. Такий мій особистий погляд без огляду на те, що ґрупи самі про себе думають.

Найчисленніша політична ґрупа це „Обєднання", з офіціяльним осідком у Філядельфії, Па, а з фактичним у Джерсі Сити, Н. Д. Колись воно було подумане як орґанізація орґанізацій. Там дійсно були репрезентовані ріжні орґанізації. Сьогодні там деяких нема з ріжних причин. Одні виступили з неї, а другі не виступали, але й нічим не вяжуться з нею. Своєю політичною лінією „Обєднання" найбільше схоже з тутешнім Українським Національно-Демократичним Обєднанням, хоч у справах національної політики воно більше українське, як партійне. Не зважаючи на те, що в Зл. Державах боротьба між двома українськими церквами впливає на приналежність еміґрантів до одної чи другої політичної орґанізації, треба піднести, що до „Обєднання" належать члени обох церков. Маю враження, що здебільша українсько-православні.

Але є й гр. кат. священики, що належать і піддержують „Обєднання". Релиґійна приналежність тому має вплив на відношення до „Обєднання", бо творці і провідники „Обєднання" ви-

ступали особисто, словом і друком проти розпорядків епископа, о. Богачевського, що спричинило навіть нечувану в нас клятву на декого з них. Прихильники гр. кат. церкви, які уважають, що єпископський авторітет треба задержати й пошанувати, зідентифікували особисті виступи членів Управи „Обєднання“ зі самою орґанізацією і стоять проти нього, а радше поза ним.

„Обєднання“ не має строго реєстрованих членів. Воно спирається на симпатиках, які є в кожній українській громаді в Америці. До його вжитку стоїть дневник „Свобода“, орґан У. Н. Союзу. Провідником „Обєднання“ є ред. Свободи“, Ом. Ревюк, а душею другі два редактори: д-р Лука Мишуґа і Волод. Кедровський.

„Обєднання“ плекає лучність еміґрації зі старим краєм та судячи хо ділам — уважає еміґрацію настільки хосенною, наскільки вона служить потребам краю. До релігійних доґм воно не мішається, а стоїть тільки на становищі, що церква мусить служити народові, який до неї належить.

„Обєднання“ постійно пропаґує поміч старому краєві, веде в „Свободі“ постійну рубрику: „Як ми помагаємо рідному краєві“. І треба признати, що всі українські установи в краю та все українське життя мусить багато завдячувати тій орґанізації.

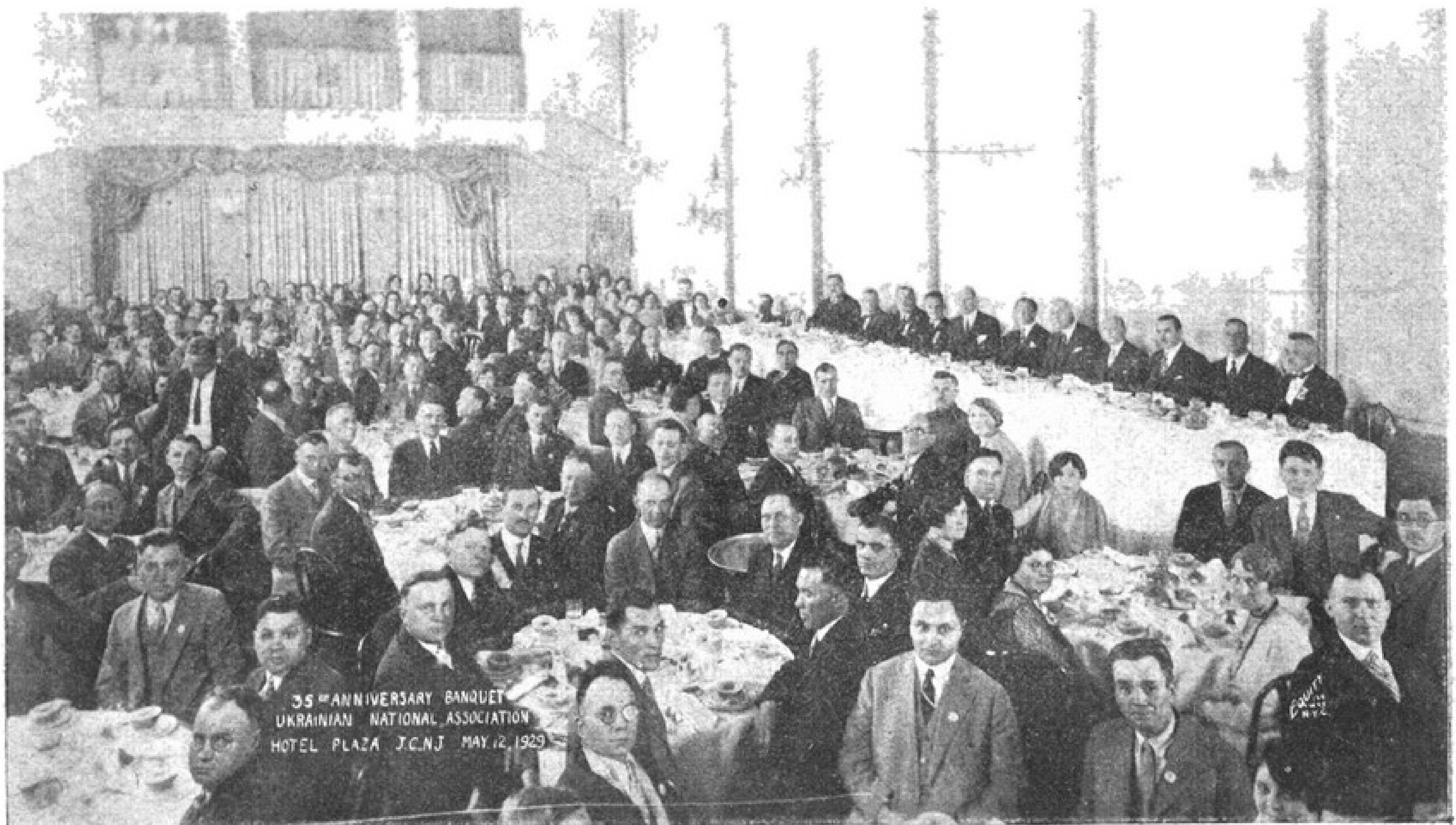
Найбільше „протеґованими“ установами старого краю для „Обєднання“ є товариство „Рідна Школа“ та „Українське Т-во Допомоги Інвалідам“. Поважною допомогою, зложеною для „Рідної Школи“ на поклики „Обєднання“, нераз успіла та установа вийти з прикрого фінансового положення. Коли в нас має деякі реальні вигляди будова чи купно дому для інвалідів У. Г.

А., то це в першій мірі заслуга „Обєднання“, а радше його секретаря д-ра Л. Мишуґи. Він перший кинув клич: „Американські українці мають збудувати у Львові дім для інвалідів У. Г. А. На ту ціль мають зложити 10.000 дол.“ При цьому сам перший зложив на початок 500 дол. Від тої пори „Обєднання“ шукало постійно українців, які зложили би по 100 дол. на ту ціль. Спочатку шукало таких 95 осіб, а відтак щораз менше. При моїому відїзді вже пошукувало „Обєднання“ всього трицятьох таких громадян.

„Обєднання“ жалується, що всякі місцеві чинники в краю звертаються до нього за помічю у справах, які зовсім не мають всенароднього значіння, а яких вартости воно просто не в силі перовірити. Нераз уживається на проханнях підписів осіб високопоставлених у громадянстві. Не зважаючи на те, „Обєднання“ застереглося через мене, що буде входити в звязок тільки з краєвими Централями, а посторонні чинники нехай не мають жалю, коли їх прохання лишуться без відповіди. На ці віідповіді в нього тепер ані часу, ані сил нема.

Тісніше звязана та ґрупа, що стоїть менш-більше на ґрунті тутешньої соціялістично-радикальної партії. Це т. зв. „Оборона України“. В Злуч. Державах вона розпоряджає тепер орґаном „Укр. Робітничого Союзу“, яким править уже 5-тий рік, „Народною Волею“, що виходить тричі в тижні у Скрентоні, Па.

В Канаді повстала перед кількома місяцями ґазета тої ґрупи „Правда і Воля“ у Віннипеґу. Керманичами тої ґрупи є у Злуч. Державах Мирослав Січинський і М. Цеглинський. Її центральний комітет у Ню-Йорку. Вона не має

13. Бенкет у Нюарку з нагоди посвячення нового дому „Українського Народнього Союза“ в Джерсі Ситі в травні 1929 р.

багато прихильників, але вони доволі здисципліновані. Послушні свойому проводові, якому майже беззастережно вірять. Коли мають яку силу, то завдяки дисципліні.

В „Оборонців“ дещо інше відношення до старого краю, як інших ґруп. Тутешні потреби вони стараються заспокоїти в той спосіб, що накликають посилати всяку допомогу до краю просто на місце потреби. Такої тактики держаться вони по причині недовіря до проводів усяких установ у краю, в яких не заступлені соціялісти-радикали. Та розмірно не багато грошей іде на краєві установи. В більшости вони складають на чисто партійні цілі й такі, які піддержує виключно їх партія.

У Канаді створилася з тих, що ґуртуються при українській православній церкві, орґанізація „Союз Українських Самостійників“. Цю орґанізацію створено на Народньому Зїзді в р. 1927., який скликали Інститути ім. Петра Могили в Саскатуні й М. Грушевського в Едмонтоні.

Що собою уявляють ці інститути, можна мати деякий образ з таких дат: Головний Інститут ім. П. Могили в Саскатуні-Саск.. мав у минулому році 110 питомців, між тим третину дівчат. Всі питомці приміщені в одному домі, очевидно окремо по полам. Між питомцями було: 22 студентів університету, 18 учнів учит. семинарії, а решта студенти середніх шкіл.

Оплата учнів 25—27 долярів у місяць, залежно від віку й від школи, до якої питомець ходить. У пополудневих годинах від 5—6.30 ведеться окрема наука українознавства, поділена на ґрупи. В І. ґрупі вчаться читати й писати; в II. — граматики, історії (української) та літера-

тури (історія на підставі підручника проф. І. Крипякевича, а література в життєписах і виїмках). В дальших клясах те саме в поширеному обемі. Пята ґрупа, це вже семанар українознавства. В цих інститутах-бурсах стають діти свідомими українцями.

У брошурі*), виданій 1928 р. у Вінніпеґу заходом Головної Екзекутиви Союза Українців Самостійників, зясувано так головні прінципи орґанізації: „а) самостійність одиниці, орґанізації й народу; б) самостійність думки й діла; в) самостійність у справах політичних, економічних і релігійних“. Один з ідеольоґів тої політичної ґрупи, Мир. Стечишин, пише, що „за свою засаду ми приняли самопошану, самодіяльність і самостійність“. („Політичні комбінації“). Орґанізація ставить собі метою самостійність України „в її етноґрафічних межах“. „С. У. С.“ ставить тезу, що суспільні кляси „є конечні для економічного життя і поступу людства, що кляси повстають і зникають по мірі потреб суспільного устрою“, що „економічний добробут і поступ людства є результатом радше порозуміння між тими клясами, ніж результатом клясової боротьби“.

Орґаном тої ґрупи є „Український Голос“ у Вінніпеґу, редаґований д. Мир. Стечишином. До неї причислює себе й одинокий український посол до канад. парляменту, М. Лучкович. Вона має багато національно-свідомих інтеліґентів у своїх рядах, яких виховує собі у своїх 3-ох Інститутах (ми сказали би бурсах). Провідником

---

*) Союз Українців Самостійників в Канаді. Прінціпи і програма. Вінніпеґ 1928.

організації є В. Свистун, ректор Інституту ім. М. Грушевського у Вінніпеґу Ман.

Комуністична партія не має великого числа членів. Багато втратила їх партія на користь національних ґруп, де вони тепер виступають проти комуністів. Члени тої партії здисципліновані й завзяті. Ненавидять увесь національний табор і всю національну роботу. Мають у Злуч. Державах свій денник „Українські Щоденні Вісти“ і популярно-науковий журнал „Світло“ в Ню Йорку, а в Канаді у Вінніпеґу „Робітничі Вісти“, Фармерський Голос“ і „Робітниця“. Гуртуються при своїх домах, званих „робітничими“.

Можнаб ще зачислити як політичну ґрупу організацію гетьманських „Січей“ з центром у Шикаґо, Илл. для Зл. Держав, та у Вінніпеґу Ман. у Канаді. Провідником „Січей“ у Злуч. Державах є д-р Стеф. Гриневецький у Шикаґо. Тут виходить гетьманський орґан „Січ“, який редаґує д-р Ів. Бодруґ. Канадійські „Січи“ мають тепер окремий центр, а їх провідником д. Босий, тепер немило запідозрений, що був на службі польської поліції. Орґанізація ставить собі метою привернути на Україні гетьманат з П. Скоропадським. Як у проводі, так і між членами є й такі, що не впираються безумовно на Скоропадському. Ця орґанізація має своїх приклонників у деяких гр. кат. священиків в Злуч. Державах і Канаді, а серед робітництва головно в Шикаґо, Джоліет і Вест Пулман стейту Илл.; Дітройт і Гемтремк-Миш.; Ґери-Инд. і ще декуди розсипаних. У Канаді головно на сході.

Провідники політичних ґруп і „підґруп“ закидують одні одним зловживання громадським

майном, крадіж, працю на чужій службі, політичне розбишацтво то що. Одначе я маю вражіння, що це — наскільки йде про теперішніх активних діячів — нічим неузасаднені закиди й обвинувачення. Це просто психоза витворена наслідком наших національних невдач, з домішкою особистих мотивів.

Зразу я не міг звикнути до тих відносин. Мені серце щеміло, коли я вислухував ріжних закидів, часом ширених навіть у лихій вірі. А маса підхоплювала їх, побільшувала й передавала далі. Особливо чіпляються за них ті, що хотіли би других скинути „з престола“, що хотілиб самі там засісти, ті, що не бажалиб цього чи того між себе допустити, втриматися поверху, хочби коштом чести другого, або такі, що беруть якунебудь річ з вузького становища, зі ще вужчого світогляду.

Пригадую собі, як то десь з початком другого місяця мого побуту в Америці запросило мене Т-во „Чорноморська Січ“ у Ню Йорку на свій вечір. Сотник „Січи“ меткий і рухливий, на імя Гриник, запросив мене, щоби я перед зібраними січовиками зясував свої дотеперішні вражіння з українсько-американського побуту. Це домагання мене заскочило ненадійно, непідготовано й передчасно. Я ще не знав тоді цілого життя еміґрації. Та всеж таки звертаючи увагу на одне чи друге, я оповів зібраним між іншим таку подію, якої свідком я був, і яку особисто ліквідував.

В одному селі розтаборилися цигани на толічці перед моїми вікнами. Циганам в Австрії не вільно було продавати горівки. Але всеж таки цигани одного дня десь напилися. Прийшли в та-

бор зі сваркою, а нарешті почали на добре битися. Повисувалися з шатер циганки й почали боронити своїх мужів чи любків. За ними повибігали циганята, а не знаючи, в чому річ, хапали за камінь, кусень цегли чи заліза й кидали в голови, кому попало. Шатрові пси позривались з ланців і скакали на плечі — не знаю чи своїх господарів чи противників. Я додав: „Таке враження робить на мене тутешнє українське життя“. Мені признавали слушність. А в мене серце ще більше щеміло на згадку, що не далеко відбігли й ми тут дома...

Як тепер справи стоять, то нема ніяких познак на те, щоб між проводами ґруп прийшло незабаром до співпраці. Хіба би низам надоїла врешті невиправдана боротьба. Очевидно — воно пішло би зовсім інакше, якби тут у краю прийшло до спільної мови. Та найкращим лікарем все таки лишиться... час.

Преса.

Національна преса, цей живчик міжнароднього руху, зеркало і покажчик національного життя, це чинник великої ваги кожної орґанізованої людської громади. Постараюся потягнути кілька характеристичних рисок, які можна виловити з преси, що виходить у Злуч. Державах і Канаді.

Коли у всіх народів на еміґрації преса розвинена нераз краще, як у рідному краю, коли в Америці нема малої містини (малої в розумінні американця), в якій не було би власного великого (в нашому розумінні) денника, то й українська еміґрація не могла обійтися без того засобу, що єдино може обєднувати всіх людей, які говорять тою самою мовою, вийшли з одного краю,

а під впливом пробудженої свідомости змагають до одної мети.

У порівнанні з числом української еміґрації, міряючи нашими галицькими відносинами, українська еміґрантська преса є чисельно доволі поважна. На ту жмінку українців у порівнанні з пнем у краю, — два денники („Свобода“ й „Українські Щоденні Вісти“), це вже замітна річ. Тимбільше, що з обох боків кордону виходить ціла низка тижневиків, місячників та тричі в тижні ґазєта „Америка“ й „Народня Воля“. Кожне більше зборище українців у новому світі має український часопис. Не має його тільки східна частина Канади (Торонто чи Монтреал), хоч могла би на неї здобутися.

Беручи під увагу політичну лінію, українська преса в Злуч. Державах і Канаді в більшій своїй частині національна, демократична, вся без виїмку стоїть на українській державній самостійности, тільки ріжниця між ними щодо бажаної форми правління. Самозрозуміле, що комуністична преса з одного й другого боку кордону стоїть за правлінням рад, гетьманська „Січ“ за монархістичним ладом з гетьманом, а дехто прийняв би й федерацію. Одначе по тоні преси цього останнього рода завважується тільки теоретичну доктрину, що не йде з глибини переконання ґрупи чи хочби редакції. На всякий випадок державна самостійність горою. Сутокатолицька преса („Католицький Провід“) у світських справах не забирає голосу, а орґан українського православія („Дніпро“) демократично-республиканський.

Вже було згадано, що серед нашої іміґрації йде від років змагання за те, щоби церкву зроби-

ти народньою та громадською інституцією. Причини ріжниць під тим оглядом серед наших братів уже до певної міри порушено. Справу конкордату заключеного польським урядом з Ватиканом та справу целібату вводженого в гр. кат. духовенстві на землях Зах. України й на еміґрації, піднесли тут до засадничого значіння. Те, що в краєвій пресі порушується мимоходом, принагідно, часто лише для занотування, тут підносять до висоти програмових справ.

Поодинокі орґани стапули завзято по одній чи другій стороні. Відповідно до становища, яке займає одна чи друга ґрупа преси, гуртуються й читачі, які вживають спочуваючих орґанів до помочі в обороні своїх засад, фактів чи домагань. Під тим оглядом можна заморську пресу поділити на кілька ґруп. Одні станули на боці гр. кат. церкви, оборонюючи більше чи менше рішучо її провід („Америка", „Січ", „Католицький Провід" та упавший „Український Вістник" д-ра Л. Цегельського в Злуч. Державах, а в Канаді „Канадійський Фармер" та „Канадійський Українець"); другі стоять проти гр. кат. церкви й обороняють українське православія (в Злуч Державах: „Народне Слово", „Дніпро", а в Канаді „Український Голос", „Православний Вістник"). Денник „Свобода" стоїть тільки за засадою, що церква має служити народові, а не пропаґує ніякої релігії. „Українські Щоденні Вісти", „Канадійські Робітничі Вісти", „Український Фармер" та нші комуністичні орґани стоять проти всякої церкви, а преса соціялістів-радикалів („Народня Воля" в стейтах та „Правда і Воля" в Канаді) й орґан допомогового товариства „Згоди Брацтв", „Нове Життя", — стараються стояти

осторонь від того рода суперечок. Хіба часом з партійно тактичних мотивів порушать одну чи другу таку справу.

Заступаючи свої напрямки виступають поодинокі часописи проти себе доволі завзято. У цих виступах прозирає часом і домішка нерічевости, або й особиста нехіть чи задушевні замисли редактора супроти другої редакції. Від пристрасної суперечки й різких обвинувачень аж кишіло в деяких часописах особливо в кампанії перед конвенціями „У. Нар. Союзу" й „У. Роб Союзу". Дуже завзято виступала „Америка" й „Народня Воля" проти „Свободи", приписуючи їй всі нещасливі випадки з „церковної" боротьби та виступаючи проти осіб занятих у тій редакції, головно проти д-ра Луки Мишуґи (який— сказавши до речі — навіть не є начальним редактором). Ще більше неперебірчиво виступали „Укра-перішні напрямки „Свободи" й „Народної Волі" яка виводила той денник з рівноваги, записуючи совісно всі відємні події на Радянській Україні. Проти редакції і редакторів висувано найтяжчі закиди, а посторонні говорили, що це боротьба за місце в поборюваних редакціях. Одначе дотеперішні напрямки „Свободи" і „Народної Волі" дістали розторощуючу більшість голосів на конвенції своїх власників-Союзів та ще й доручення: вести часопис далі в тому самому поступово-демократичному дусі з більшою увагою до робітничих відносин та подій на Радянській Україні.

Орґан „Українських Самостійників" у Канаді, „Український Голос", що стоїть на ґрунті української автокефалії, ще недавно хилився до т. зв. „петлюрівщини". В останньому часі завернув і держиться самостійної лінії. Як оборонець

православія, він точно реєструє всі похибки гр. кат. духовенства та з американсько-католицької преси передруковує запопадливо всі заклики гр. католиків до чужинців в справі допомоги на церковні справи чи виказы самої чужинної допомоги. Це має послужити доказом, що гр.кат. церква залежна від чужих впливів. Попри це полемізує з. „Канад. Українцем“ і „Канадійським Фармером“, які заступаються за гр. кат. церковний устрій.

Українська преса в Злучених Державах це в більшости орґани допомогових товариств (про що була мова), а „Католицький Провід“, „Січ“ і „У. Щоденні Вісти“ — це орґани своїх ґруп. Часописів, залежних виключно від читачів, нема. Цю недостачу навіть дається відчувати.

У Канаді особливші відносини під тим оглядом. Коли „Український Голос“ видає ґрупа „Самостійників“, „Правду і Волю“ ґрупа соц.-радикалів, то „Канадійський Українець“ і „Канадійський Фармер“ видається у видавничій спілці **„National Press“**, якої президентом д. Ю. Курдидик, а шефом редактором проф. В. Біберович. Та спілка видає також польський, німецький і чеський часопис. Подібно „Західні Вісти“ в Едмонтоні, редаґовані д-ром Я. Киселевським, виходять у видавництві **„Alberta Harald Limited“**, де виходить також англійський і німецький часопис.

Все це на наші відносини дивне. Місцеві, особливо противні ґрупи, закидують тим часописам залежність від чужих грошей. Одначе — на мою думку — ті часописи до тої пори нічого протиукраїнського не виказують. Навпаки займаються долею української еміґрації й нації як цілости та реаґують на події серед нашого народу. Інтере-

совані знов твердять, що їх видавництво це просто спілка для „бизнесу“. Ані на думці не маю боронити тих часописів; але на всякий випадок від тих видавництв не видно шкоди.

Оцінювати американсько-українську публику по скількости видавництв, булоб помилкою. Треба тямити, що українці користають у широкій мірі з дуже ріжнородної місцевої й столичної англійської преси. Там находяться й ті новини, які подасть йому український часопис завтра, або після завтра. Там є щодня легкий, великий образковий додаток з якоюсь „смішною“ історією. Часто сама історія та образки ані нічого не показують, ані нічого смішного не мають. Але їх хапають залюбки старші, а особливо діти, читаючи їх з правила розложені на помості. Щодо скількости примірників — українська преса розходиться у великому числі (міряючи нашою мірою). От н. пр. „Свобода“ в близько 20.000 примірників.

Часом у нас закидається американсько-українській пресі, що вона послугується „ножицями“. Закид, думаю — болючий. Вирізують готові тексти з чужих часописів усі редакції і з того не роблять їм закидів. Поставмося в положення редактора української американської ґазети. Читачі читають її майже виключно на те, щоби дізнатися, що там діється в дорогому краю, хто там, що і як працює, який рух у рідній стороні. Кожний в Америці знає, що ані редактор, ані репортер української ґазети з краю тих відомостей не приніс. Але їх треба. Еміґрантська преса так само бореться з недостачею гроший як наша. Колиб уже конечно треба зробити закид за „ножиці“, то я зробив би інший. Часопис накопичує з ріжних краєвих ґазет велику скількість

випадків про ознаки некультурности, убийства, пияцькі траґедії, то що. На підставі вісток у часописі творить собі українська маса образ про край. І нераз мені доводиться чути запит з тоном докору: що там, у вас, така скількість убийств? Зразу я дивувався й питав, відки таке поняття. Мені відповідали, що знають це з часописів. Тоді я замічав: часопис подав тільки про два чи три випадки убийства на 8 міл. української людности в Польщі, але не подав, що в 7 міл. 999 тисяч і т. д. нічого подібного не зайшло. І так успокоювалися інтерпелянти.

Завдання української преси на еміґрації далеко ширші, як преси дома. Вона має вчити про життя загалом, має реєструвати й освітлювати совісно й точно американську політику, бож українці тепер у великій части американські чи канадійські горожани; має орґанізувати, розвивати й лучити власний еміґрантський рух, але одночасно держати руку на живчику Рідного Краю тримати свою публику в зацікавленні його справами та викликаючи любов до Рідного Краю, піддержувати постійно прихильність до нього й готовість до діл в такій формі, в якій це в даний мент можливе. Коли зважити мале число редакційних робітників (звичайно сам один редактор, а в дневнику всього трьох), то треба признати, що преса виконує своє завдання (очевидно, кожний напрямок на свій спосіб). Інша річ, що редактори під тягарем утинаються.

Від часу, коли українські провідники погодилися з думкою, що молоде українське покоління анґлізується щодо мови, пішла тенденція вдержати його українським — бодай серцем. З тої причини почав У. Н. Союз видавати в анґлій-

ській мові діточий журналик „Juvenire Magazin“, у якому пишеться про українські справи та міститься поезії в удачних англійських перекладах, зладжених інженіром, Володимиром Семениною.

Інакше на ту справу дивиться Канада. Там видається теж діточий журнальчик, але в українській мові. Називається „Промінь“. Він має деякі недостачі, про які знає сам редактор, д. Дорощук С. Але, як це він слушно сказав на XII. Народньому Зїзді у Вінніпеґу в січні 1929 р.: „це залежить від нас усіх, щоб ми журнал мали таким, яким він повинен бути“. Ця обставина могла би до деякої міри послужити прикладом для українців Злуч. Держав. Коли вже до дітей покищо не можна просто говорити по українськи, то можнаб діточий „маґазин“ (журнал) видавати рівнорядно: по українськи й по анґлійськи. Це малоб велике виховуюче значіння.

До речі сказати — про анґлійщину для молоді писалося чимало на стовпцях української преси в Злучених Державах. Писали за і проти. Всеж таки нпр. „Свобода“ почала поміщувати й анґлійські статті. І від тої пори почали появлятися статті про українські справи писані молодшими людьми хоч по анґлійськи.

Нема що говорити: тут пішла еміґрація по лекшій лінії. Але поставити ґеть анґлійщині вже в теперішню пору, — незвичайно важко. Найвідповідніша нагода на це, на жаль, проминула... Та не зважаючи на всякі трудноці й ті неможливости, які насуваються під увагу в першому моменті, ніяк не можна залишати тої ниви облогом. Треба орати й переорювати, доки не

вродиться добре зерно, доки українська молодь не почує себе українською.

Еміґрація для себе й Рідного Краю.

Коли на рідній землі повіяло подихом волі, коли заблисла надія, що рідня заживе в кращих умовах у рідному краю, тоді в еміґрації пульсувало життя. Придавлені лихом нуждарі, які громадили засоби на обнову життя в рідному краю, витягали зі скриток тяжко запрацьовані доляри й великими сумами складали на будову власної держави. Великі суми складали вони при цьому на гуманітарні цілі, хоч деколи злочинні руки не допускали робітничої кервавиці на властиве призначення. Це викликало прохолоду почуття жертвенности на всякі потреби в старому краю. Еміґрація „мнякшала" тільки на нужду спричинену стихійними чи політичними нещастями.

Крім цього еміґрація, головно в Злучених Державах, підпомагає не тільки як може національне життя в свойому селі чи повіті, але й свою рідню. Скільки то читальняних, народніх чи кооперативних домів повстало завдяки піддержці земляків з Америки! Назвім тільки жертви на більшу скалю, як от дім „Рідної Школи" в Зборові, жертвами зборівцан, на „Народний Дім" у Збаражі, жертвами збаращан, підготовка Народнього Дому в Сяноці—жертвами лемків і т. д., піддержка ґімназії „Рідної Школи" в Городенці, Рогатині, Дрогобичі, Чорткові й інших.

Правда, що вияв льокального патріотизму з боку еміґрації ослаблює жертвенність місцевого краєвого населення, зменшує його розгін до жертвенности, ба й навіть до певної міри наносить

кривду тим полосам нашого краю, що їх потреб нема кому узглянити. Бож правду кажучи — Зборівщина, Збаращина чи Рогатинщина чи інші названі не такі то вже найубоці, щоби за сотні літ не здобулися на власний дім у повіті, гідний чисельности нашої нації, що має претенсії на самостійність. Бо що-ж моглаб на те сказати така вбога Коломийщина, Печеніжинщина, Косівщина, Надвірнянщина, Богородчанщина й подібні, які майже не мають „вуйків“ в Америці, які виявляють високі змагання, а в себе дома беземельні, без сліду промислу, з грізними водами, що кожної хвилини загрожують істнуванню майна, ба й життя...

Посилки еміґрантів на потреби рідні, це ще й сьогодні на тутешні „краєві“ поняття просто казочні. От, нпр. цього року (1925) перед Великоднем вислано через одно мале українське пересилкове бюро в Ню Йорку 50 тисяч долярів до Галичини. А скільки інші бюра! Це вже щось заважує на долі краю. З Канади йде менше гроша. Там робітнича платня нижча, а фармері, які як наші селяни, залежні від пори року й *урожаю*. Там не плекалося так культу старого краю, як у Злучених Державах, там фармер дає більше на власні, канадійські потреби, а не менше важне й те, що селянин загалом „тяжчий“ до жертв, як фабричний робітник. Ті всі моменти дуже відчувається при всяких збірках.

Всього того очевидно не підношу як докір Канаді, тільки стверджую явище для зрозуміння відносин. Колиб у цьому напрямі можна ставити якінебудь вимоги, то хіба те, щоб канадійці не здавалися виключно на себе самих, щоб вибили собі з голови, що сама пропаґанда україн. спра-

ви піднесе й воскресить Україну, а прийшли до переконання, що тільки разом усі частини великого народу й усіми засобами поставлять нашу націю „в народів вольнім колі“, що для цього замало словесних жертв, замало побувати на вічу й завзяту резолюцію ухвалити, але треба жертви майна, а то й крови і що нація має право вимагати тих жертв від усіх своїх частин.

Деякі легкодушні, а то й злочинні одиниці працювали, немов умисно на те, щоб знищити всяке довіря до чесноти, використовуючи початкову несвідомість еміґраційної маси. Пропадали гроші зложені в найбільшому довірі до людей, що повинні стояти на сторожі етики, а чимало пропадало їх у кишенях вроджених ошуканців. От напр. було в Питсбурґу-Па пересилкове бюро і корабельних карт якогось Хоми. Еміґранти мали до нього таке безмежне довіря, що аж з Клівленду приїздили до нього і складали гроші на спровадження родин зі старого краю. І бюро забирало їх, обіцювало. Тому, що місцевий священик міг був людей перестерегти, в бюрі наказували людям, щоби не говорити нічого „попові“, бо він може так поробити, що вже з берега завернуть родича. А виступати поти „попа“ було в моді. Інтересовані тримали тайну, аж коли їм було вже за довго, посходилися одного дня перед бюро. Якже здивувалися, коли застали двері зачинені. Не було ні власника бюра, ні його секретарки. І нема по нинішній день. Бо було їм за „гарячо“. Залишились „обережні“ дядьки з претенсіями на 100 тисяч долярів.

Подібні випадки зовсім не були рідкістю.

Пробуджена пресою, розрухана політичними делеґатами еміґрація, стала свідома не тільки

племінного походження, почала цікавитись не тільки своїм селом чи повітом, але й справами української нації, долею України. Упадок державної самостійности відібрав еміґрації охотуповертати на постійне життя в рідні сторони і приневолив її призадуматися над відповідним уладженням особистого, родинного і національного життя на місці. У той час почали українці головно в Злучених Державах приймати американське горожанство та набувати власні реальности.

Придбання горожанських паперів получене з деякими формальностями. Передовсім треба бути пять років постійно й леґально у Злучених Державах і цю леґальність та приїзд доказати дотичній комісії. Треба знати дату приїзду, назву корабля, яким еміґрант приїхав то що, а відтак піддатися іспитові при комісії. При іспиті мусить еміґрант доказати знання грамоти (хочби тільки рідної), знання найважніших фактів історії Злучених Держав, деяких президентів та основи американської конституції. Трапляється, що комісії відкидають прохання петента для придбання горожанських прав, бо не відповів іспитовим вимогам. Неграмотні залишаються до віку як чужинці. Такого, що перейшов нелеґально границю , „депортують“ (відсилають примусово до краю, з якого походить). Коли перейшов нелеґально з Канади, відсилають не до Канади, а до краю походження. Депортований має до смерти замкнений вхід до Злучених Держав. Наші українці майже без виїмку стараються за американське горожанство (наскільки вони грамотні) і багато з них мають його, дорожать ним

і ставлять дуже високо, бо всі без виїмку люблять Америку. Та й мають за що.

Сьогодні багато українців має власні доми, нераз навіть великі, муровані, кількаповерхові. Наскільки я самостійно зорієнтувався, то чи не найменше мають вони власних домів у Ню Йорку. Загалом беручи, мешкання наших еміґрантів гарно уладжені. Часто з більшим числом кімнат, з усім комфортом, з мягкими меблями. Вечорами приграє їм ґрамофон, радіо, або діти на інструментах: хлопці на модних в Америці саксофонах, а дівчата на пяніні. Часто пяніна комбіновані, де при помочі механізму порушуваного ногами грає мельодію з „рольок“,*) або коли є кому, то грає як звичайно — ударами по клявішах. При домах українців по містах Злучених Держав я рідко де зауважував городці з квітами, або городиною. Буває, що високі в „хлопа“ буряни ростуть наоколо. Свіжу городину по низькій ціні, можна цілий рік дістати в кожному місті. У Канаді інакше. Інакше й у фармерів у Злучених Державах. Там коло кожного українського дому управлений найменший клаптик землі, а на ньому квіти, часто краєві: купчаки, чорнобривці, барвінок, або ріжнородна гарна городина.

В Канаді бідніші мешкання українців, убожча обстанова. Тут саме є ще декуди будинки зі стріхою, з пляном будови двох кімнат (через сіни), як у нас. Очевидно, що й у Злучених Державах не всі українські мешкання комфортні. Тут і там є робітничі мешкання з двох кімнат, без

---

*) На паперовому звоєві повитинані повздовжні дірки, як в „арістоні“.

центрального огрівання, а зі залізною печею по середині. Всеж таки, коли порівняти життя українського робітника в Америці з життям нашого, то такої нужди, як у нас там безумовно нема; а вже знов ані на показ нема в нас такої культурної вигоди, як там. Часто наш „радник“ не може й мріяти про таке й так уладжене мешкання, як має деякий робітник в Америці.

Еміґранти в Злучених Державах всі огрядно одіті, а то мущини і жінки. Всі носять міжнародню ношу. Є гарний звичай у робітників по праці митися, голитися й чисто убиратися. Мені не доводилося ніде бачити на зібраннях наших робітників у робітничих одягах. Наш непривиклий земляк і не вірив би, що це зійшлися ті, які перед пару годинами бабралися в брудній оливі, скробали вікна від фарби, чи вийшли з підземелля вкриті вуглевим пилом. Це саме по містах Канади. Жінки ходять у капелюхах, як у нас по містах. У Канаді трапляються ще жінки в хустинах і в „краєвій“ одежі. Багато з наших людей має власні авта, часто по два, а то й кожний член родини має своє. Авто, меблі і все потрібне можна діставати легко на догідні тижневі чи місячні сплати.

Коли я слухав оповідань американських відвідувачів, то або не вірив, що вони мають власні авта, або думав, що це непотрібний інструмент. Пізнавши відносини, я переконався, що там авто така звичайна і конечна річ, як у нас віз. Ба — ще більше. Бо що зробив би напр. робітник з Шикаґо чи Дітройту, коли б йому прийшлося йти до роботи піхотою, чи їхати трамваєм з одного кінця міста на другий, на таку віддаль як зі

Львова до Перемишля? Він мусів би на це витратити цілу ніч. Вже лекше в Ню Йорку, бо там підземельна залізниця завезе на другий кінець що найбільше за півтора години. Авт уживають також у вільному часі особливо в місті на виїзд поза місто. Правда, що й там не дуже то свіжий воздух, бо пересичений вонею ґазоліни цілої хмари авт, але таки кращий, як у закурених містах. Один фармер толкував мені, що „властиво порядний чоловік повинен мати три авта“.

Автом їдуть „молоді“ й гості до шлюбу, автами відвозять помершого на вічний спочинок. Автомобільний караван, це довгий віз з ліхтарнями вгорі, напереді, із хрестом у вікні збоку. Весь похоронний похід, а радше „поїзд“, це ряд авт, які їдуть дещо повільніше, як звичайно. Нема ні хоругов, ні хреста, ні співів. Зате багато гамору справляє весільний похід. Всі авта, якими їдуть весільні, весь час трублять.

Старша еміґрація, яка вийшла з краю дорослими хлопцями чи дівчатами, з нечисленними виїмками живе думкою про старий край, хоч не думає до нього вертами, хіба змінились би політичні умови. Вони прикрашують свої мешкання образами українських великих людей та фотоґрафіями, портретами родин і обійстя, декуди навіть стріху плекають, щоби нагадувала дітям їхні рідні сторони, вони давали й дають гроші на ріжні місцеві й загальні справи. Деякі випоминають нам свої жертви, а декотрі їх зовсім не жалують.

От, раз у приватній гутірці у Ґвилинґ В. Ва я підніс був потребу купувати землю в краю, то один громадянин сказав мені на оправданя: „Ми

не накупили землі через Україну. На неї ми дали гроші". А в його голосі не було ні дрібки жалю.

Вволяючи бажанню: мати перед очима Рідний Край, де живе рідня, де рідний нарід пнеться до осягнення свойого ідеалу, — еміґранти створили собі ілюзію того краю. Одні творили собі Рідний Край у вужчому, а другі в ширшому значінні. І так найдете в Канаді Тернопіль, Коломию, Витків, Завале, найдете буковинські Лужани, Шипиці, Іспас, найдете державну анґлійську школу ім. Т. Шевченка, ім. Ів. Мазепи, ім. М. Січинського. Для інших було це за вузько і назвали місцевість Україна (при залізничому шляху Вінніпеґ—Принс Альберт є навіть стація того імені зазначена на мапі й на розписку їзди тої залізниці). Є Україна у Зединених Державах у стейті Норт Дакота, а є у стейті Ню Джерсі — Нова Україна, яку кольонізує українське підприємство.

Еміґранти, правда, позміняли нераз свої хрестні імена Івана на Джана, Михайла на Майка, Гриця на Гарі чи Генрі, Марину на Мері, Ірину на Айрін, але в душі лишилися щирими українцями. Сентимент до Рідного Краю слідний навіть у дрібничках. Одна жінка, що є вже 25 років в Америці, каже мені в розмові: „Я хотіла би ще раз у житті покушати „краєвого" масла, бараболь і молока". Нам це дивне. Але мушу замітити, що мабуть через інші складники землі, а може й воздуху, там усі продукти не виключаючи мяса мають дійсно інший смак, як у нас.

У свідомости ваги пропаґанди української справи, еміґрація відкликається дуже живо на всі злободенні питання „Рідного Краю". Чи це

буде страх за вирішення долі Галичини не по бажанням українського народу, чи прилучення Галичини до Польщі, чи касування українства Ромунією на Буковині, чи піддержка Петрушевичевого уряду. чи політичні арешти українців у Польщі, чи останнім часом справа Атаманчука й Вербицького, чи листопадові події у Львові — все це відбивалося голосним відгомоном по фабричних галях Америки чи преріях Канади.

Маючи доказ, які сіли полишила між своїми й чужими славна капеля Кошиця, орґанізуються по деяких містах хори. Крім хорів названих при обговоренні церковного життя, слід згадати хор Кириченка (члена капелі Кошиця) в Ню Йорку, який стоїть на висоті, хор д-ра Володимира Левицького у Филаделфії-Па та хор Беницького (також члена капелі Кошиця, в Шикаґо-Илл.). Цей останній хор має виступити на світовій виставі в Шикаґо 1932 р. Його фінансує славний наш земляк з Таданя, повіт Камінка, д. Конрад Савяк, який є головою орґанізаційної секції українського комітету для тої вистави. Від часу до часу виступають українські хори в Ню Йорку, Ню Джерсі, Дітройті чи Шикаґо на радіо-концертах. Тоді-то несеться українська пісня по всіх сальонах американських мешканців та викликує здивування, що десь живе якийсь злочинно забутий 40-міліоновий нарід. Не диво, що про ті концерти появляються зараз обширні замітки в місцевій пресі зі світлинами хору чи солістів.

А вже, коли в Дітройті-Миш. стане в парку Белл Айленд при Сетр Евню побіч Шіллера та Канта памятник Шевченка, тоді буде для американської преси добра нагода заговорити широко

про сензаційну націю. Це буде мабуть перший прилюдний памятник на чужині в честь нашого ґенія.

Відомий композитор, Михайло Гайворонський та артист-скрипак, Роман Придаткевич, підносять значіння українців в американському світі своїми композиціями та школами. Найновіший твір Придаткевича, що побачив світло дня, це його три народні пісні: „Козачок", „Янічок" і „З буйним вітром та розмовонька". Найновіший твір М. Гайворонського, це гимн „Українського Народнього Союзу" написаний до слів Мусійчука на 35-літній ювилей товариства. Його виконали перший раз злучені хори на посвяченні дому „У. Н. Союзу", під управою довголітнього диріґента хору в Джерсі Ситі, д. Андрія Ґели. Злукою українських мотивів з мотивами американського державного гимну, композиція робить велике враження. Її будуть співати всі відділи „У. Н. Союзу" як гимн Союзу при всіх своїх виступах.

Коли мова про музику, то слід згадати теж істнування **Ucrainian Music Edition** (Українське Музичне Видавництво), яке було спершу в руках М. Гайворонського. д-ра Л. Мишуґи й Дмитра Галичина, а тепер тільки в руках двох перших. Гайворонський веде музичну працю, а д-р Мишуґа додає грошей піддержуючи традицію свойого стрийка-співака, покійного оперового артиста. Дотепер вийшли в цьому видавництві: В. Барвінського Народні пісні (на фортепян), а Гайворонського на скрипку й на фортепян. Останній твір, що його випустило це видавництво, то згаданий „Гимн У. Нар. Союзу".

Зачеплений мимоходом Степан Мусійчук, це

еміґрант-робітник з Шикаґо. Людина здібна. Побіч того, що вчителює в українській школі в одній з дільниць Шикаґо, пише нераз удачні поезії, які містить у „Свободі“. Ті поезії визначаються тугою за краєм, а при тому бадьорим тоном. Загалом змінені обставини видвигнули чимало талантів, які в нас булиб ніколи не вийшли на денне світло. При ріжних нагодах згадую про деяких. Деякі нпр. виказують чималий публіцистичний талант. Читати статті робітника В. Дроботія з Ню Йорку, Скибинського з Вунсакет-Р. Ай., Ляховича з Ню Йорку, чи деяких дописувачів „Українських Щоденних Вістей“, це просто сатисфакція.

Тому, що українська пісня може найлекше втиснутися поміж американців та заохотити їх запізнатися з нашим життям і змаганнями, врештою й тому, що вона піддержує і саму еміґрацію, взявся М. Гайворонський за орґанізацію „Музичного Союзу“ в Ню Йорку. Союз ставить собі завданням поширення нашої музичної культури. Зогляду на велике число хорів, кладе Союз найбільшу вагу на обєднання хорів, але втягає в свої рамці і сольовий спів, і музику й загалом усе, що має звязок з музикою. Широко закроєна програма дає можність гуртуватися в Союзі всім, що якимнебудь чином стоять близько до музики. При переведенні цієї орґанізації може й удалось би створити другу „народню капелю“ вже місцевими силами.

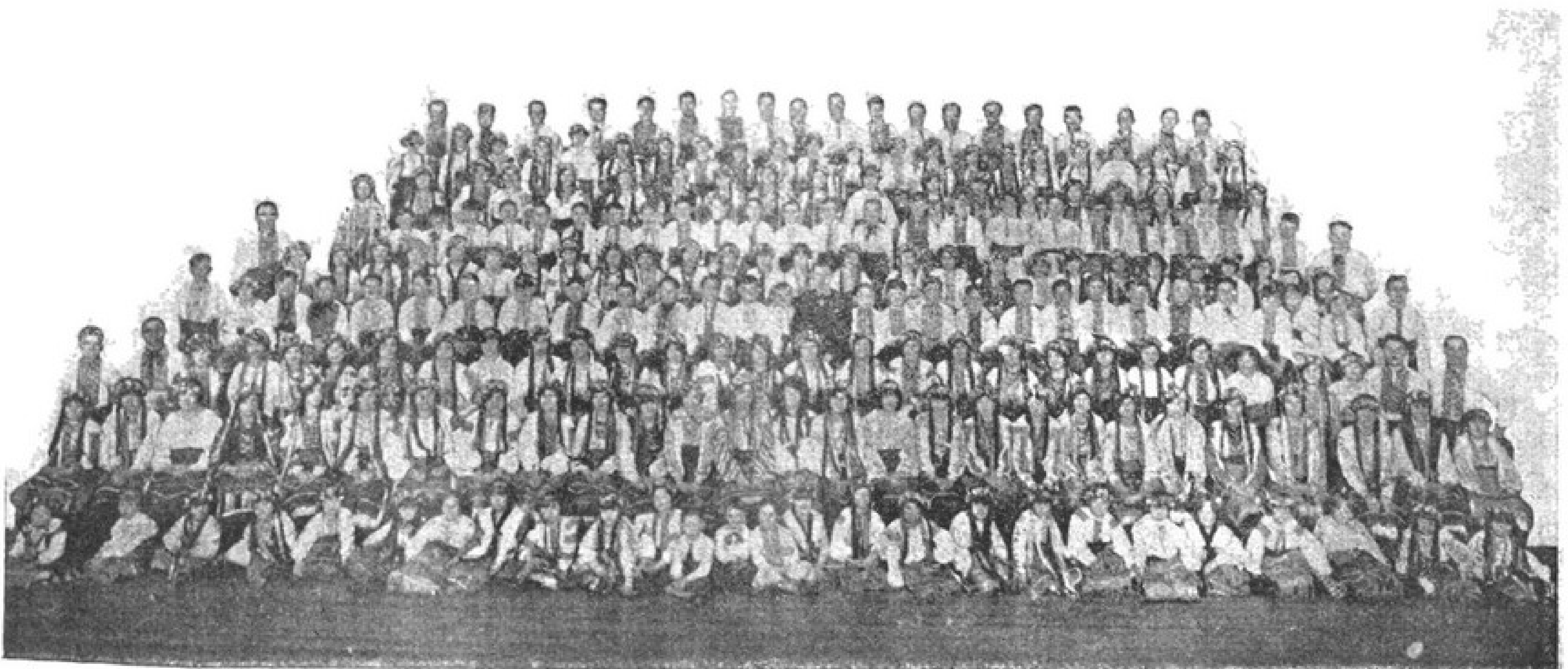
До спопуляризування нашого національного імени й значіння причиняються у великій мірі національні вистави уладжені в ріжних місцях Зєдинених Держав і Канади. Там часто перший

раз стрічається американська публика віч на віч з витвором українського духа, охкаючи з подиву, там перший раз орієнтується, що не все, що вишиване, різьблене, чи ткане, то russian (рошен).

Я мав нагоду бачити виставу нашого мистецтва, уладжену Жіночим Товариством, а радше п. С. Стецишиновою в університеті в Саскатуні-Саск., з нагоди жіночого зїзду. Експонати, хоч їх було не багато, захоплювали видців. Тому я був у душі дуже вдячний п-і аранжерці та впорядчиці.

Цілий переворот у поняттях естетики робить школа танків добре записаного в нас балетмайстра, проф. Василя Авраменка. Він обїхав Канаду залишаючи там цінний слід. Захопив своїх і чужих. До приїзду Авраменка питалися нераз анґлійці чи другі: Ват е нейшен ар Юкреинієнз? (Що це за нація українці?). А побачивши наші танки, самі писали прихильні рецензії. Напр. Дневник Івнинґ Телеґрам з Торонто, Онтеріо, писав:

„Які знамениті люди оті українці! Тисячі миль від горбів, рік і степів, де їх батьки боролись і цілі століття господарили, закинуті в цегляні стіни канадійського міста, а всетаки, коли хотять забавитись, то роблять забаву. Вони не потребують радіо-стації, ні рухомих образків. ріжнородних музик, бо коли хотять музики, то собі співають, коли хотять бачити картини, то творять їх самі і то прекрасні картини, богаті у яркі краски, що швидко міняються. Мущини одягаються в козацькі штани та жупани, а жінки прибирають волосся у стрічки і квітки, натяга-

14. Школа танків балєтмайстра проф. В. Авраменка в Ню Йорку в р. 1929.

ють мягкі чобітки з чорного, червоного або зеленого сапяну та прекрасні вишивані сорочки, що одідичили по батьках. Рук і рамен вживають вони мало: вони танцюють ногами, а се-ж найприроднійший спосіб танку. Та коли вони танцюють, коли рухи танцюристів стались такі швидкі, що вам здається, що вони за хвилинку для відпочинку приймуть поставу якогось „умираючого лебедя“, то саме тоді вони нагло відірвуться від підлоги, скочуть іще з більшою бистротою і закрутяться ще в два рази скорше ніж до того часу“.

А найбільш неприхильна ґазета до українців, дновник Фрі Пресс з Виннипеґу, Манитоба, писав:

„Ріжномапітні строї в ріжних красках, які перейшли з рук матері до дочки через цілу ґенерацію, були так прекрасно складені, що виглядало немов це вони мінялися в якімось калейдоскоп!“.

В літі 1929 р. відкрив д. Авраменко одночасно кілька шкіл танку в Америці, з яких найбільша була в Ню Йорку. Я бачив виступ тої школи і мав враження, що якби він відбувся в нас, на рідній землі, то був би мусів викликати незаторте враження. А там, ніхто не міг здержати сліз зворушення. Триста танцюристів обох полів, ріжного віку й усякої величини в пестрих народніх строях усеї України розсипалося по величезній салі. Повіяло рідним степом, високими горами, замаяло зеленю Буковини. Соборна Україна виведена в танку. Я зовсім не дивуюся, що в кінцевому слові голос редактора, В. Кедровського, зі зворушення задріжав і... урвався. Я був би й тільки не міг сказати. Американський пол-

ковник, Круґер, промовив до американської публики по анґлійськи, яка на радощах та із захоплення розбивала собі долоні та черевики. Я мав враження, що хто був на тому вечорі, той уже ніколи не буде танцювати популярного „джеза“.

Українська школа.

Ціле питання, як задержати українську еміґрацію в тому, щоби діти лишились українськими. У тому напрямі вже йде праця еміґрації не тільки по допомогових товариствах (орґанізація т. зв. діточого департаменту, при допомогових товариствах у пласті, в хорі, в забаві, в спорті, та по інших товариствах), але головно в школі. В Канаді займався тою справою 12. Народний Зїзд у січні 1929 та вибрано комітет, який мав би перевести орґанізацію молоді.

Як у Злуч. Державах так і в Канаді школа для наших дітей чужа, анґлійська. Радше сказатиб *не* чужа — на превеликий жаль. Доки діти ще маленькі, не вийшли на вулицю, до того часу вони українські діти. Колиж вже виходять на вулицю, вони пропадають і забувають зовсім говорити по українськи. Що правда: велика вина в цьому родичів. Бож, як можна допустити до того, щоби мала дитина говорила до батьків по чужому?

На жаль так є. Родичі не тільки, що потурають цьому, але ще й самі до них говорять по анґлійськи. Я бачив випадки, де навіть родичі неграмотні говорять до своїх дітей по анґлійськи. А відтак відказують на всіх і вся. Мати навіть сварить на дитину по анґлійськи; хіба там переходить на українське, де вже не стає їй соковитих

15. Ґрупа ріжнонаціональних пластунів на пластовому бенкеті в Бофало 5-ого лютого 1929 р.(Від права: сіямець, індіяне, еспанець, норвежець, а від українців Ю. Ґура й М. Д. Абрац.

слів, а може анґлійська мова й не має таких „відповідних“. А відтак жаліється, мовляв: „І бю його і не хоче говорити по українськи“.

Питаю малу Джені:

— Де ти була?

— Ходила на „аут“ (на двір).

— Що там робила?

— Плеювати (гратися)...

То ще гарний зразок мови. А є бідні діти, що лиш оченята витріщуть, коли до них заговориш по українськи.

Навіть діти інтеліґентів, навіть українських священиків не вміють по українськи. Але треба дати місце правді, що діти українських православних священиків говорять по українськи. Може це тому, що вони здебільша люди молодші й діти ще малі, але я зауважив, що батьки таки говорять з дітьми українською мовою. Це важке питання виросло в цілий ріст щойно тепер. До тої пори його так не добачували.

Щодо розвязки цього питання є три погляди: один, що за всяку ціну треба привернути відповідне місце українській мові; другий, що вистане коли в дитини лишиться українська душа, а третій, що анґлізації не здержить ніяка сила. Всі інтеліґенти без виїмку є того погляду, що вистане вложити в дитину українську душу. Це булоб дійсно зовсім вистарчаюче, якби не наша мякосерність, якби не рабська уступчивість усякому чужому. Ця мала вимога страшна тому, що як досвід учить — українець з мовою затрачує й національне обличча.

Щоби сяк-так затримати молодь при нації, треба було конечно створити свою українську школу. Діти йдуть на цілий час до державної

англійської школи, де не чують ані слівця українського. Там і довершується вплив анґлійщини. Тому й творять (звичайно при церковних громадах) приватні українські школи, в Канаді звані „рідні школи“. Ті школи приміщені в Злуч. Державах головню по церковних „галях“, а що така галя часто пивниця, про це була вже згадка. Деколи ті школи приміщені в „Народних Домах“, в одному випадку (Ню Йорк при 106 вул.) в айриській школі. Тільки громада Олифант Па, має окремий будинок для української школи, вибудований коштом близько 200.000 дол. а гр. кат. церква у Шикаґо має вже площу на свій шкільний будинок. Але — коли він там стане при довзі церковної громади на яких 150.000 долярів!

У Канаді відносини подібні. Тільки в Едмонтоні й Мондер мають шкільні будинки СС. Василіянки, а декуди по менших оселях, де в анґлійських школах є українці вчителі, там наука української школи відбувається в тому самому будинку. В такому випадку це ті самі діти і той самий учитель, але вчить після закінчення анґлійської науки. По містах у Злуч. Державах і Канаді є школи обох, а навіть трьох церковних громад, а часто ще й окремі т. зв. „робітничі“ школи (більшовицькими орґанізаціями утримувані).

Вивінування українських шкіл майже н..яке. Кілька рядів новітніх лавок-столиків з залізним обніжам, часом старосвітські деревляні тої подоби, при яких і ми колись вчилися, якась нужденна, сіра від крейди таблиця, невелика мапа України та чародійний патичок на столі, — от і весь інвентар. За виїмком літа (часто відбу-

вається наука й у часі ферій) наука в більшій части бодай кінчиться при світлі.

Школа поділена на ґрупи відповідно до степеня знання українського письма, без огляду на те, в якій ґрупі дитина в державній школі. Тому бачиться в першій ґрупі дитину 6-літню і 12-літню, коли вона щойно того року вступила до української школи. В тій школі вчаться діти українського читання й писання, де-що з української історії, ґеоґрафії, поверховно літератури (деякі виїмки з письменства, головно Шевченка і Франка), співу та релиґії. Деякі вчителі завдають собі труду й учать граматики таким способом, яким їх колись учили. Це ті, що уважають граматику за найвищу науку, а гарну й добру мову за „граматичну“.

Т. зв. „фахових“ учителів, себто тих,що покінчили учительські школи — в українських приватних школах у Злуч. Державах мабуть нема. В Канаді є. В школах у Злуч. Державах учать здебільша дяки, декуди священики, рідко коли окремі вчителі, а в кількох школах звичайні робітники. На превелику похвалу тих останніх, мушу оказати, що вчать вони не задля заробітку, а з великої свідомости, що треба дітвору рятувати, а громада за вбога (бо за мала), щоби могла вдержати вчителя. В одній громаді пописувався такий учитель-робітник своїми дітьми перед моїм відчитом. Діти гарно співали й деклямували.

Наука ведеться залежно від педаґоґічного хисту учителя, від його інтеліґенції, від його праці над самим собою. Є школи з дуже поважним поступом, а є з меншим. Я бачив деякі школи, де діти дуже гарно відповідали на питання з україно-

знавства, очевидно, з великим напруженням поборюючи мовні труднощі. Часом знов прикро дивитися, коли бачиться, що бідна дитина знає предмет, а не може, чи не має відваги відізватися одним словом. Тому то рідна пісня в такій школі, діточі вистави, концерти, націон. свята особливо великої ваги. Батьки просто домагаються того від учителя. І це робиться доволі часто. Своя школа вливає в дітей любов до того краю, якого діти не бачили, до визвольних змагань їх народу. Мене дуже розніжнювало, коли з моїм входом до шкільної салі діти витягали тоненькі шийки, щоби придивитися на чоловіка зі „старого краю".

Щодо вчителів дяків — то вони орґанізуються у своїому товаристві, яке видає для них журнальчик „Шкільні Вісти". Редаґує його Комітет зложений з Теодозія Каськова, Букати й Ґели. Там подається методичні вказівки для поодиноких лекцій у формі питань і відповідей. Придалось би співробітництво методиків з краю, маючи на увазі, що українська школа в Америці має на меті *доповнити* анґлійську школу *українознавством.*

У Канаді відбуваються час до часу зїзди українського вчительства, а програма такого зїзду стоїть на високому орґанізаційно-педаґоґічному рівні. Такий зїзд відбувся й цього року в липні у Вінніпеґу, Ман.

Добре продуманий у своїй основі плян провідників про приватні українські школи, виконувано й виконується з ріжних побудів. До приватних шкіл посилають українських дітей одні зі свідомости, другі, бо дитина не буде дома пустувати, а інші, щоб дитина могла написати листа

до баби „в краю“, або просто „..нехай там, може пригодиться“.

Обставина, що вчителі здебільша виконують одночасно дяківську службу, часом ускладнює саму науку. Нераз викликають учителя зі школи ...хрестити дитину, а нераз випадає ненадійне „свято“ в школі, бо припав похорон.

Задля недостачі примітивного вивінування тих шкіл, наслідком того, що наука відбувається по науці в держ. школі, коли дитина вже перетомлена,що сама обстановка школи не така привітна як у держ., та з інших причин, про які була мова, — наука в тих школах не завсіди стоїть на відповідній висоті. На всякий випадок дає здібнішим, чільним чи охочим дітям, особливо своїм наскрізь національним вихованням, підставу на *українського громадянина.* Колиж зважиться. як американська школа вміє легкою методою денаціоналізувати дітей, як американські вчителі опановують людяною й товариською поведінкою душі дітей, то треба признати, що українська приватна школа не тільки конечна, але й що вона при всіх недостачах сповняє своє завдання, а гріш виданий на неї — непропащий.

Очевидно булоб в інтересі успішнішої україїнізації, якби такі „Рідні Школи“ в Америці й Канаді мали один духовий провід. До цього моглиб у Канаді довести потворені Кружки „Р. Ш.“, створені там для орґанізованої допомоги тутешній „Рідній Школі“.

У Злуч. Державах робило „Обєднання“ спроби наладнати шкільну централю. Але справа покищо не вдалася, з політично-партійних, тактичних, а навіть особистих мотивів декого зі заінтересованих.

Як нам дивитися на заморську еміґрацію.

Коли вдумаємося в усе те, що було дотепер сказане й прирівняємо поруч себе додатні і відємні сторінки в умовах життя й відносинах серед нашої еміґрації, то наберемо твердого переконання, як я його маю, що українська еміґрація не є гіршою від еміґрації інших народів, а декуди й кращою. Бож зважмо, з яких людей вона творилася. Це були здебільша одиниці безпросвітні, прибиті злиднями, а тимсамим під кожним оглядом упосліджені.

Сьогодні під впливом вищої американсько-анґлійської культури, потонувши у хвилі всесторонньо рухливого життя чужинців, при деякій праці одиниць, що почувають на собі відповідальність за теперішність, той гельот став свідомою людиною, інтеліґентним громадянином. Наші затуркані лемки стали свідомими українцями, покинувши нерідко навіть свій говір, щоби заманіфестувати свою — покищо — національну соборність. Розуміється, що поза рухливою масою стоїть поважний гурт усякого байдужого шумовиння, яке кидає на беріг приплив і відплив. Одначе воно життя не створило й не створить. Життя потягне його за собою, або змиє.

На мою думку — у Злуч. Державах і в Канаді, за мало чисельно інтеліґентних сил, які вміли би будувати. Якби так найшлися в нас інтеліґенти, що малиб засоби, вміли й хотіли обїхати Америку з анґлійськими викладами для молоді про Україну, якби так ми мали верству, що вміла6 захопити нашу молодь безжурним життям американця чи то спортом, чи легким театром, забавами і т. п. — ми моглиб мати зразу

українську молодь по анґлійськи виховану, яка згодом набрала би охоти студіювати укр. історію й літературу й — висловлюючися парадоксом — завернула би до українського українства.

Треба в нас підхожої літератури в українській та анґлійській мові. Літератури не плаксивої, а героїчної; не з культом зради, а такої, що підносила би духа, порушувала його найніжніші клітинки, показувала молоді велич наших національних змагань і їх святість та робила з нашого народу не мучеників, а героїв. Не конче лізти з кожною хибою поодиноких людей загалові перед очі. В нас є стільки світлих подій та осіб, що навіть нема потреби накручувати історичну правду.

Всякі спомини хоч би найвірніші, хоч би найбільш заслужених людей повинні бути так видавані, щоби вони найшлися тільки в руках дослідників, а не в руках некритичної маси. Не конче з усім треба йти на двір, що знається самому. В нас публікується матеріяли, в яких так багато темного, що все світло давної нашої бувальщини — блідне. Колиб їх читала американська молодь, — вона для нації пропаде як пропадає та, де батьки нічого іншого не вміють оповісти понад те, що будучи в краю ходили в гною, калічили босі ноги, хилялися входячи в двері під обдертою стріхою, носили брудну, подерту одіж та їли чорний хліб. Я бачив наслідки таких оповідань. Молодь реаґувала так, що рішучим тоном заявляла: „О, я ніколи не пішов би в той край...“

Нам треба орґанізувати продумано підприємства, які доказували би нашу живучість, які хоч не на американську скалю, а все таки показува-

ли би, що ми подібні до тих народів, яких культурний світ знає і шанує. Ми повинні подбати, щоби на ті наші підприємства приїхали наші дорогі братя зза моря, ті рідкі й цінні гості, щоби вони скріпилися на дусі, обновилися та з вірою в силу народу трималися при українстві з рода в рід, щоби ту віру передавали з покоління на покоління. Але на це треба в нас самих діла. Не пертися до проводу без відповідних талантів до даного становища й не хапатися того проводу на те, щоб себе показати нездатним.

Булоб справою незвичайної ваги, колиб наладнати обмін дітьми, що студіюють. Воно правда: це важка річ, головно з огляду на строгість американського еміґраційного уряду щодо видачі дозволів на вїзд, але при відповідних звязках провідних українських чинників з еміґрації з американськими політичними колами, хто зна, чи не вдалось би переломити труднощів. Зрештою, у тій справі ще не було спроб.

Нашим студентським і громадським і тамошнім відповідальним чинникам треба за всяку ціну подбати про згуртування й освідомлення студентства, що походить з еміґрації. Деякі спроби в тому напрямі (Шикаґо) вже й зроблено. Очевидно, що такій студентській орґанізації треба надати з гори відповідний зміст, а в першу чергу ввести горожанство для рідної мови. Коли я бачив, як француз, отже чужинець, полюбив український нарід з мовою включно, то тимбільше можна вимагати цього від українців з походження.

Ми нарід матеріяльної нужди (якби лише матеріяльної...). Ми не від того, а навіть чекаємо на те, щоби нам тут, на рідній землі, хтось удер-

жав наше життя. Але не витримала би нових тягарів сама еміґрація, бо на плечех тих, що життя розуміють, важким тягарем тяготять усі тамошні установи, які чейже матеріяльної користи не дають. На мою думку — давніше можна було при розумному пляні дещо більше для тої справи зробити. Але не було людей, а з тих, що були, не всі були дорослі до свого завдання. Тепер їх більше. Так як сьогодні справи стоять, річ не тільки в тому, щоб стримати упадок українських решток, але затримати суцільність.

Чи маючи таку імовірну перспективу маємо попадати в зневіру, втративши надію на матеріяльну піддержку з боку еміґрації в недалекій будучности?

На мою думку — ні. Коли вся освідомлена еміґрація виплекає молодь українську духом, хоч би зразу без української мови, та молодь при політичних вольностях свойого слушно обожаного краю зможе неодно добро зробити для нації, до якої буде причислятися. Не забуваймо, що в Канаді українці є третьою нацією щодо численности, а щодо якости й господарської видатности одною з перших. Не забуваймо, що при плодовитости українського коліна Канада незабаром матиме таку скількість українців, що вона зможе поставити в спільному парляменті кількадесять своїх послів. Що це немаловажне — свідчить дотеперішня роля не зовсім сконсолідованої еміґрації та одинокого українського посла М. Лучковича, до канадійського парляменту.

Немаловажною стане в будучности й українська еміґрація в Злуч. Державах. Від коли там зжилися з думкою лишитись американськими горожанами, люди починають вступати в амер.

політичні клюби й партії, а там при більшій орґанізованости поставлять свою репрезентацію й у вашинґтонському парляменті, а може й уряді. Чи ми будемо аж на ті часи вичікувати, — не беруся передсказувати. Та всеж таки не завадить мати забезпеку й з того боку.

На всякий випадок, ми тут, у краю, мусимо збільшити самі нашу відпорність, завзятість, покінчити з політиканством, фразеольоґією, взаїмним поборюванням себе в імя зовсім не національних інтересів.

В бажанні помогти рідному краєві, ми мусимо бодай зрівняти себе з еміґрацією. Яка маса в нас усяких зборів, віч, як то ми „боремося“ на „орґанізаційному фронті“; а чи читав хто, як та зібрана й одушевлена маса зареаґувала на тутешні невзгодини, як вона ділом піддержує наші бодай культурні змагання? Чи зложив хто при тій нагоді бодай одного сотика на „Рідну Школу“, „Інвалідів“ тощо? В Америці чи Канаді, не можете подумати зборів без грошевої складки. А вониж мають такі поважні постійні видатки на удержання своєї рідної справи. Їм також нічого не приходить від уряду. Ми памятаємо, який-то затурканий елемент виходив за море й тому з легковаженням ставимося до еміґрації. А сьогодні вона, бодай у своїй кращій частині, у дечому нас перевищає! Це вже не туга за полониною чи сопілкою того гуцула, Івана, який ставувши посеред Парижа вихвалявся, що таки „краща наша Коломия“. Це вже свідома, діяльна любов до Рідного Краю, до його гараздів й злиднів, до його майбутнього. Чи багато найдеться в нас таких Романів Смуків, як той з Шикаґо , що власним коштом відбуває далеку дорогу, висвітлює вла-

сні фільми з галицького життя. а весь дохід передає на „Рідну Школу“ у Львові. Він багатий! — скажете. А в нас нема багатих?

Щоб не пішло нам по приповідці: „злакомився дід на мід і без вечері спати ліг“, ми мусимо збудити в собі повну свідомість, що про все маємо самі подбати, чого нам до розвитку потрібно. Надвижка прихильности, посвяти й пожертвування, з якого боку вони не йшли би, піде на поглиблення й скріплення наших змагань і досягнень.

III

СЕРЕД ЕМІҐРАНТІВ ЗА ОКЕАНОМ.

„Рідна Школа“ й еміґрація.

Обличча кожної нації виявляє найкраще її орґанізованість, її установи. Орґанізація сціплює розсипані одиниці в однонапрямне тіло. Через свої установи нація перероджується, при їх допомозі наближається до своєї мети, якою — беручи загально — мусить бути добробут, політична воля, господарська незалежність. Скількість і якість орґанізованих установ свідчить про внутрішню силу даної нації.

У своїому розвитку зорґанізував український нарід поважні установи, які в меншій чи більшій мірі при всяких перешкодах чи невдачах посувають націю в її змаганнях уперед. Та, коли економічні орґанізації поступають і кріпшають своїм власним розгоном, то культурно-освітні орґанізації вимагають сумлінного, теплого відношення до них з боку кожного свідомого громадянина. Особливо уважливого піклування потрібують ті установи, яких істнування є політичною й життєвою конечністю, які розрослися понад внутрішню силу саме внаслідок тої невідхильної конечности.

За установу життєвої, необхідної конечности уважає український нарід на Західній Україні „Рідну Школу“. З огляду на її значіння та з огляду на її великанський буджет, на неї йде львина пайка всіх добровільних датків. Одначе

всі вони показалися невистарчаючими з огляду на надзвичайний зріст числа створених приватних шкіл в р. 1927 з одного боку, а наслідком стихійних нещасть, що немов присяглися й повертали рік за роком та обезсилювали населення — з другого боку. Дійшло до того, що в р. 1928 виказував білянс „Рідної Школи" 100 тисяч золотих довгу. Еміґрація, головно в Злучених Державах і Канаді, яка живе там у поважному числі, почала зменшувати свою допомогу для тої установи з року на рік, а то по причині зросту власних, місцевих потреб та наслідком високої допомоги жертвам, що потерпіли від ударів природи (голод, повінь, недорід).

Тоді „Рідна Школа" звернула всі свої надії на „край", головно на Східну Галичину, а з другого боку постановила звернутися живим словом через свойого відпоручника до еміґрації. „Рідна Школа" числилася з тим, що Америка не має настільки відповідних сил, щоб могла когонебудь посвятити виключно для орґанізування допомоги для неї. Числилася й з тим, що живе й вичерпуюче листування з поодинокими людьми чи орґанізаціями може не доходити до ширшого загалу. Цей загал може вправді знати „Рідну Школу" з назви, але певно не визнається як слід у всіх дрібничках, які конечно треба знати, щоби виробити в собі сильну волю не жертви складати, а на постійно, добровільно, з глибини переконання самооподаткуватися. Числилася й з тою обставиною, що на еміґрації кожний, хто має там працю, має якийсь лишок тоді, як у нас вистає ледви на скромний прожиток; що з того лишка при розумінні самої справи можна частинку віддати на виховання української дітвори та, що на-

16. Фахова школа „Рідної Школи“ в Косові.

віть малі датки з Америки дають при перерахуванні на польську валюту великі суми.

Беручи на увагу і всякі неприятливі умовини (кошти дороги й удержання, домашні невзгодини серед еміґрації тощо), — всеж таки станула „Рідна Школа“ на тому, що мусить від неї виїхати окремий делеґат. Інші центральні установи ріжно задивлялися на справу виїзду окремого делеґата від „Рідної Школи“, та „Рідна Школа“ маючи до вибору: або соромно впасти і спричинити нації необчислиму шкоду, або бодай набрати повітря на дальше життя, — рішилася таки навязати безпосередні зносини з братами, що живуть як еміґранти в Злучених Державах і Канаді. Деякі центральні установи допомогли не тільки морально (радою й заходами), але причинилися в значній мірі до сфінансування поїздки делеґата.

В незнану дорогу.

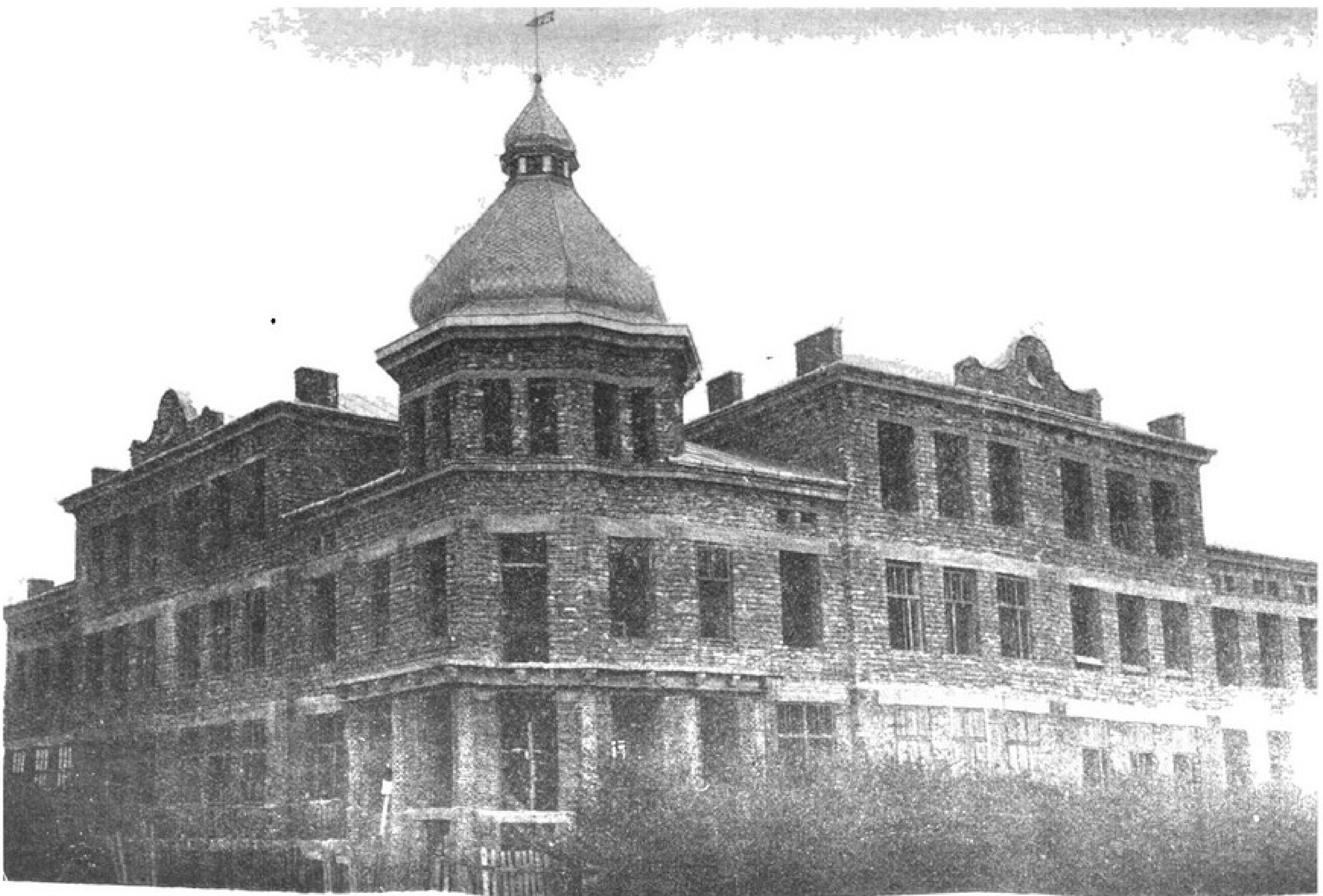
Після літ орґанізаційної праці в такому замітному товаристві, як „Рідна Школа“, я зазнав неабиякої чести: провідні чинники наділили мене довірям і поручили виїзд до Америки. Я мав виїхати до тих, що перед роками покинули Рідний Край, вигнані звідти недолею і злиднями; до тих, що серед найбільш невідрадних умов виросли на свідомих і вірних горожан Америки, а при цьому на добрих громадян власного народу, того, з якого походять. Мав я їхати до тих, що не тільки створили на чужині своє рідне життя бодай у поменшеному обємі, але й цілими роками піддержували Рідний Край у важку історичну годину.

З листування, яке я вів від „Рідної Школи“ зі заморськими діячами, громадянами та орґані-

заціями, далі з американсько-української преси, яка часом попадала до краю, я витворив собі був погляд, що при тому хаосі й розбитті, яке запанувало серед невеличкої розмірно частини українського народу на величезних просторах Америки, при загальному недовірі до всяких „делеґатів", — моя будуча праця буде незвичайно важка (коли загалом буде можлива). Один з діячів, що знав Америку, якого я запитав про його погляд на мою будучу „виправу", потішив мене тими словами: „Коли хочете скомпромітуватися, то їдьте". Ані одна з 26 українських орґанізацій в Америці, до яких звернулася „Рідна Школа" по раду, ані один з видніших тамошніх діячів, не відповіли ані слова. Я бачив, що мій приїзд до Америки нікому з тамошніх чинників непотрібний, а може й небажаний. Та — цінячи занадто високо ту установу, якій я віддав стільки сили, — я відважився на все.

Дня 14. серпня 1928 я покинув Львів, а 26. серпня станув уже на незнаній мені землі Вашинґтона, в Ню Йорку, серед зовсім відмінних, чужих мені обставин. З уповноваженнями від моєї установи в кишені, з безмежною тугою в серці, з горячим бажанням виконати моє діло як найкраще та зі страхом перед невдачею.

———0———

17. Будинок для шкіл „Рідноі Школи“ в Дрогобичі

У ЗЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ.

Поле праці.

Перші мої дні сходили на тому, що я запізнавався власним спостереженням з тереном, на якому мав працювати, розізнавався з відносинами, познайомлювався з особами, від яких залежав успіх, або невдача в моїй новій діяльности. Відповідно до моєї орієнтації я хотів уложити собі плян і спосіб поведінки. До цього я забрався не тільки з внутрішнього переконання, що т а к саме треба поступати, але й задля виконання довірочної інструкції виданої для мене Управою „Рідної Школи", яка наказувала мені війти в зносини з усіми американсько-українськими особистостями, ґрупами й напрямками, а в подробицях залишала „вільну руку".

На підставі тої інструкції я мав вести в Америці заступництво „Рідної Школи" як окрему Делеґатуру або створити нову, окрему допомогову централю з осіб чи орґанізацій, відповідно до того, як я там зорієнтуюся.

Завдяки прихильности українського пересилкового й корабельного бюра „Ті Ґлоб Сервис Корпорейшен", а зокрема його тодішнього скарбника в Ню Йорку загально любленого й шанованого д. В. Кнітиницького, я осадовив там і своє бюро та міг проголосити адресу Делеґатури „Рід-

ної Школи“. Колиб не це, то моє листування було би дуже неправильне по причині безнастанного волокитства. А д. Кнігиницький уже дбав про це, щоби листи до мене не залягали та навіть інкасував усякі грошеві датки для „Рідної Школи“, складаючи мені точні рахунки. Його посередництво улекшувало, а часто й уможливлювало мою працю. Цих кілька рядків нехай буде для нього висловом вдяки від мене й моїх мандаторів. Так само прихильно ставилися в тому бюрі та йшли мені у всьому на руку інші співробітники: пп. В. Загаєвич, Д. Галичин і С. Луців.

По причині тодішнього наскрізь прихильного відношення американського „Обєднання“ до справ „Рідної Школи“ на західній Україні, знаючи, що ця орґанізація ставила допомогу „Рідній Школі“ на першому місці; що „Обєднання“ займалося справою українського шкільництва в Злучених Державах, а навіть намагалося ввести систему і в американські українські школи, — я уважав за вказане представитися в першій мірі в тій орґанізації, засягнути її вказівок та прохати піддержати мою акцію. Це могло „Обєднання“ — на мою думку — тим краще зробити, що воно мало до розпорядження денник „Свободу“, орґан „Українського Народнього Союза“.

Я зайшов до редакції „Свободи“ в Джерсі Сити — Н. Дж., якої начальним редактором був і є толова „Обєднання“, д. Омелян Ревюк. Як член редакції і секретар „Обєднання“ працював колишній представник українського уряду у Вашинґтоні, д-р Лука Мишуґа, як „менаджер“ (управитель-адміністратор) пок. Семен Ядловський, а коректор, колишній редактор „Свободи“, Осип

Стеткевич. Як людину стрінули мене всі названі як найбільш привітно, але як відповідальні члени „Обєднання“ — як мені видавалося — ставились до мене як до делеґата менше прихильно. Вони не ворожили моїй будучій акції ніяких більших вислідів понад ті, які й без мене мала „Рідна Школа“ внаслідок покликів і становища „Обєднання“. На моє прохання, містити мої статті у „Свободі“, обіцяли містити все, що я напишу, а на замітку, щоби редакція написала дещо й від себе, мені відповіли, що становище „Обєднання“ до „Рідної Школи“ в Америці відоме; воно не зміняється із моїм приїздом, тому нема слушної потреби для редакції щонебудь писати від себе про мою місію.

Всеж таки „Свобода“ оголосила в ч. 209 з 8. вересня 1928 під заголовком „Розмова з відпоручником Рідної Школи“ на пять шпальт ту часть розмови зі мною, що торкалася до „Рідної Школи“, а тим чином відразу ввела своїх читачів у саму суть справи, бо в тій розмові зясовано вправді загально, але все, що про „Рідну Школу“ треба було їм знати „зтрубша“. Сьогодні, після закінчення моєї акції, я можу признатися, якого враження я зазнав з моїх відвідин в „Обєднанні“ і „Свободі“. Воно було таке, немов би мені сказали на відхідному: „йди-йди; побачимо, що ти втнеш“. Відношення „Обєднання“ (як орґанізації) до мене як делеґата „Рідної Школи“, було ще довший час, — сказатиб дипльоматично — „вижидаюче“. Та про це скажу при відповідній нагоді.

Будучи в Ню Йорку, я відвідав редакцію „Українського Вістника“, редаґованого теж колиш-

нім українським представником у Вашинґтоні, д-ром Льонтином Цегельським, при помочі д-ра Семена Демедчука, якого колись вислав був „Краєвий Шкільний Союз“ у Львові на збірку для українських приватних шкіл, ведених тимже Союзом. Коло того часопису, який стояв у різкому противенстві до „Обєднання“ і „Свободи“, гуртувалася невелика ґрупа колишніх і теперішних діячів на вужчому терені, які своїми грішми фінансували свою ґазету. Оба представники редакції стрінули мене особисто і як представника „Рідної Школи“ як найприхильніше. Вони дали мені чимало вказівок, а в найближчому числі з 30. серпня 1928. помістили на першому місці товстим і великим друком на дві шпальти статтю „Гість від Рідної Школи“. Вони познайомили мене з виднішим діячем тої ґрупи, українським реставратором при 4-тій вул. у Ню Йорку, Василем Лазутою, що згодом вступив у члени-добродії „Рідної Школи“. Доки „Український Вістник“ виходив, він містив свої і мої статті про „Рідну Школу“.

Одною з поважніших українських політичних ґруп у Ню Йорку, це редакція „Українських Щоденних Вістей“, яка стоїть на ґрунті Радянської України протишумськівського напрямку. Мене приняв секретар ґрупи, д. Князевич. Коли я вилеґітимувався і представив мету мойого приїзду, він поставив мені цілу низку запитів про „Рідну Школу“ та закидів, які я вияснював. Під кінець я прохав подати мені до відома, яке становище займе до моєї акції ґрупа й редакція „У. Щод. Вістей“. Д. Князевич обіцяв передати на засіданні управи все, що я йому сказав, а становище ґрупи зможе мені подати до відома щойно

після цього засідання. При відході я передав офіційний комунікат Делеґатури „Рідної Школи“ з проханням надрукувати його в свому часописі, коли на нараді ґрупи узнають це за відповідне.

Сам я поїхав до Скрентону — Па., до осідку „Українського Робітничого Союзу“, з редакцією „Народна Воля“, яка вже й передтим містила на своїх шпальтах деякі застереження проти „Рідної Школи“. У редакції я стрінувся з начальним редактором, Ярославом Чижем та співробітником д. Батюком. Там я пізнав теж секретаря „У. Р. Союза“, Степана Корпана. Не зважаючи на те, що начальний редактор приняв мене особисто незвичайно прихильно, маючи про мене вже деякі (здається невідемні) інформації від д. Цеглинського, одного з провідників тої політичної ґрупи, яку заступав часопис „Народня Воля“. Саме тоді перебував Цеглинський на відвідинах в Европі, між тим і в Галичині, де і я з ним познайомився. Мій побут у Скрентоні, це був „твердий горіх“. Мені здавалося, що я вияснив усі закиди, пороблені „Рідній Школі“ з боку ред. Чижа, а всеж таки він заявив мені, що його ґрупа кожного випадку не може прослідити, тому мусить здаватися на опінію „Громадського Голосу“ у Львові.

Спокійно та у вічливому тоні ведена розмова трівала доволі довго. Колиж я під вечір передав копію офіційного комунікату Делеґатури „Р. Ш.“ (яку з чемности зробив сам редактор, бо я ще невправно писав на його машині) з проханням помістити його в „Народній Волі“, — редактор заявив мені, що щойно завтра подасть мені остаточно своє становище.

За той час я поїхав до Олифанту — Па, де

резидує українське допомогове товариство „Згода Братств“ з орґаном „Нове Життя“, яке тоді редаґував д. М. Шустакевич. Головою „Згоди Братств“ був і є Юрій Хиляк, „мейор“ (посадник) міста Олифанту. В редакції „Нового Життя“ зібралися його співробітники, а крім них дд. Ардан, б. член української місії у Вашинґтоні. Ю. Хиляк та о. Ґурянський, місцевий парох. Перший редактор, Шустакевич, засипав мене ріжними закидами на адресу „Рідної Школи“, а коли я їх вияснив, — він не тільки приняв усе до відома, але й ще переконував д. Хиляка, що „Рідній Школі“ треба дати поміч. Офіційний комунікат Делеґатури забрав від мене та помістив у свойому часописі. Якеж було моє здивування, коли зараз у слідуючому числі (36) появилася передовиця самого ред. М. Шустакевича п. з. „Справа Рідної Школи під народній суд“, у якій подавав докладні виписки зі статті „Рідна Школа перед упадком“ поміщеної в „Громадськім Голосі“ з 18. серпня 1928, та закінчив такою рецептою: „...українські робітники в Америці не повинні і не дадуть ані цента (підчеркнення Ш-а) на „Рідну Школу“. „Шановний делеґат „Рідної Школи“, д. Ясінчук, повинен це закомунікувати теперішній Управі „Р. Шк.“, заки розпічне акцію за допомогою „Рідній Школі“. Колиж я помістив у „Свободі“ статтю, де на закиди „партійництва“ в „Рідній Школі“, вияснив, що вона була і є всенародня установа, навіть якби в ній випадково урядувала управа покликана з людей хочби й одного політичного світогляду, то зараз у слідуючім (37) числі появилася нова стаття тогож автора „Найбільший український шкільний чинник“, в якій між іншим стоїть:

„Прочитавши тільки статтю п. Ясінчука в „Свободі“ український робітник почує, яким вітром віє від неї („Рідної Школи“). І шкода тут пускати блахмана й грати на патріотичних струнах. Краще, щоби п. Ясінчук поінформував своїх шефів з „Рідної Школи“, що тут нічого не вліеш, доки в краю не буде скликана нова анкета й доки до головної Управи „Рідної Школи“ не ввійдуть всі українські партії“.

Це все, що зайшло в „Новому Житті“ сталося щойно пізніше. Підчас цього я явився знову у „Народній Волі“ і питав про становище. Мені відповів ред. Чиж, що часопис не буде піддержувати моеї акції, хоч і не буде її шкодити. Натомість зареєструе в часописі те, що напишуть „наші люди“. Ко́мунікату Делеґатури часопис не помістить, але подасть редакційну замітку про мій приїзд та його мету.

Повернувши до Ню Йорку, я пустився до редакції „У. Щоденних Вістей“, щоби дізнатися як поставилася управа ґрупи до моеї акції. По дорозі я купив собі число того часопису, де побачив статтю п. з. „Ще одна „делеґатура“ посягає руку по зелені“. Подавши дослівно офіційну оповістку Делеґатури, додала до неї редакція довте „пояснення“, де між іншим сказано:

„Тим разом ми звернемо читачам увагу ще й на те нахабство самої „делеґатури“, як і взагалі панів з „Рідної Школи“.

А дальше:

„І тому кожний свідомий український робітник на еміґрації пішле п. Ясінчука з тим, з чим він сюди приїхав, не дасть ані цента на піддержку інституції, що не має нічого спіль-

ного зі змаганнями українських працюючих мас“.

Перечитавши ті заклики до робітників, я вже не йшов особисто по відповідь. Ця стаття зазначувала зовсім недвозначно становище більшовиків до моєї акції. Та на цьому не стануло. Коли появилася цитована вже стаття у львівському „Громадському Голосі“, „У. Щоденні Вісти“ подали її цілу в передруці (в числі з 8. вересня 1928) п. з. „Ще про Рідну Школу“. Цю статтю попередила редакція таким коментарем товстішим друком:

„Тому, що управа „Рідної Школи“ прислала до Америки свойого „колектора“, збирати гроші від українських робітників на „рятування загибаючої установи“ і цей „колектор“ вже „закотив рукави“ збіраючися до „тяжкої праці“, буде розїзджати по місцевостях та плести смалені дуби про цю „всенародню“ установу, треба нашим читачам озброїтися в дані відносно тої „Рідної Школи“.

. . .

А дальше:

„А дані в цій статті, мимо того, що не бракує в ній радикального безглуздого хламу, такі разячі, що скоріше ніж збирати гроші від українських еміґрантів, делеґат „Рідної Школи“ п. Ясінчук, повинен дати вияснення, чи правдиві ці закиди, що робить „Громадський Голос“ управі „Рідної Школи“, чи не правдиві? Поки вдоволяючого вияснення не буде, українські робітники як поодиноко, так і їх орґанізації, повинні задержати всяку допомогу для попівської кліки. Шкода цента, тяжко робітником запрацьованого, для дармоїдів, що прикривши-

ся „всенародною інституцією“ розтрачують народню кервавицю“.

Одночасно виписали канадійські більшовицькі „Робітничі Вісти“ велику статтю проти „Рідної Школи“. Словом: з моїм приїздом розгорілася в американсько-українській пресі ціла хрестоносна війна проти „Рідної Школи“. На всі закиди я писав вияснюючі статті, які містив у всяких національних українських часописах. Тоді противники „Рідної Школи“ вишукували неможливих арґументів. Вершком такої „неможливости“ був „Отвертий лист до п. делеґата „Рідної Школи“, Льва Ясінчука“, поміщений у „Новому Житті“, а передрукований в ,У. Щоденних Вістях“. Лист був писаний іменем ,поступової громади студентів шикаґовського університету“, а підписали його „Дж. Дороцький, студент прав і В. Шуль, студент фільософії з І. іспитом“. У листі виточено проти „Рідної Школи“ вже великі гармати: закинено її, що вона є реакційною установою тьми й невіжества, що вона ворогом усякого поступу, що не вчать у ній еволюційної й ґенетичної науки, що не вчать про Дарвіна, не вчать ембриольоґії, ґістольоґії і заявляють: „ми маємо змогу і знання повалити „Рідну Школу“ і вибудувати нову“. Мені особисто причепили латку, що „Рідна Школа“ викинула з Рогатина д. Антона Крушельницького, „який учив пана делеґата“ (хоч А. Крушельницький мало що від мене старший), що я називався давніше по гуцульськи Лесь, а від коли став паном делеґатом, прибрав собі аристократично-королівське імя Лев“, хоч я з походження подоляк і від дитини називаюся Лев.

На цей лист я відповів річевою статтею „Де

правда“ у „Свободі“ та в питсбурзькому „Народному Слові“. „Нове Життя“, яке перше помістило „отвертий лист“, не приняло моєї відповіди. До помочі став мені інж. Степан Куропась з Шикаґо, який помістив в обороні „Рідної Школи“ довшу річеву статтю*) в ч. 235 „Свободи“ з 9-го жовтня 1928. н. з. „На тему: Рідна Школа. — З нагоди листа двох комуністичних студентів“.

З огляду на те, що в орґанізованому житті нашої еміґрації дуже важну роль відіграє церква, я вибрався до Филаделфії Па., щоб представитися єпископові, о. Константину Богачевському та прохати його помочі серед гр. кат. духовенства. Зробив я це всупереч порадам ріжних осіб, що знають американські відносини та всупереч заувагам представників „Обєднання“, які запевнювали мене, що „з того нічого не вийде“. Я виїхав у звичайний авдієнційний день, щоби не наразитися на відмову у принятті.

Канцлер консисторії, о. сов. Пик, приняв мене в ждальні. Перед ним я вилеґітимувався і прохав зголосити мене у владики. О. Пик узяв моє уповноваження і вийшов. За скорий час повернув і подав мені таке рішення (переповідаю мабуть дослівно): „Преосвященний уже багато разів завелися, тому дуже обережні. Прошу написати письмо, хто ви, в якій справі приходите

---

*) Згадувший лист та відповідь інж. Куропася, в якій він назвав „комуністами“ підписаних під листом студентів, наробила багато клопоту „Свободі“. Дорецький і Шуль зажадали від „Свободи“ відкликання клясифікації як комуністів. „Свобода“ помістила не дуже то рішуче спростування, а оба студенти запізвали інж. Куропася до суду. — *Авт.*

і, чого собі від Преосвященного бажаєте; вони візьмуть ту справу на сесію та евентуально визначать вам авдієнцію“. Замічу, що, о. Пик довший час передтим розмовляв зі мною на тему моєї місії, та йдучи до епископа мав у руках моє писемне уповноваження, де загально були очеркнені мої завдання і права. Мене чимало здивувала така відповідь. Колиб це була моя особиста справа, я повинен був навіть образитися. Але, що це була справа першорядної української установи, я переломив себе і написав письмо на пору, перед заповідженою сесією. У письмі я зазначив, що я зголосився на послухання в авдієнційний день, але на превеликий жаль не був принятий; що йдучи за вказівкою, я відношуся отсе писемно й прохаю визначити мені послухання. Ані покликання на послухання, ані відповіди я не діждався.

При нагоді мойого побуту у Филаделфії Па я відвідав допомогове товариство „Провидіння“ та редакцію орґану тої орґанізації, „Америку“. Редактор, Володимир Лотоцький і менажер д. Курилюк приняли мене дуже вічливо, інтересуючися всіми подробицями. Редактор Лотоцький обіцяв піддержати мою акцію якнайбільш прихильно і витрівав у своїй обіцянці весь час мого побуту в Америці, містячи мої статті, свої власні та реєструючи всі кращі прояви моєї праці в Злучених Державах і Канаді. Мою основнішу статтю про „Рідну Школу“ поміщену в ч. 108. „Америки“ з 22. жовтня 1928. передрукував і в календарі „Провидіння“, який він теж редаґував.

Властивий осідок „Обєднання“ в тому часі був у Филаделфії. Там жив його скарбник, а заразом президент найбільшої української інституції в Злучених Державах „Українського Народ-

нього Союза“, д. Теодор Грицей. Я відвідав його в його власному домі, де провів час дуже мило. Його донечка, Оля, тоді учениця шестої кляси народньої школи була першою, що на початок моєї акції передала на мої руки 25 дол. для „Рідної Школи“.

Лишалося мені ще обзнайомитися зі становищем допомогового товариства „Українська Народня Поміч“ у Питсбурґу Па, з орґанізацією гетьманської „Січі“ в Шикаґо Илл. та ієрархією української правосл. церкви. Тому, що це великі віддалення від Ню Йорку, де я осів (чому — скажу дальше), — я обмежився до листовного порозуміння, що мені всі вибачили, як самозрозуміле.

Редактором „Народнього Слова“, орґану „У. Народньої Помочі“, Матвій Хандога, людина незвичайно щира і працьовита, що сам заповнює цілу велику ґазету та тримає у свідомости й заінтересуванні українськими справами цілу Питсбурщину. Він то повідомив мене зараз листом, що зорґанізував на Питсбурщину Центральний Комітет „Рідної Школи“, орґанізує в околиці місцеві комітети, які будуть аранжувати в себе віча, де я маю реферувати й запросив мене одночасно на віче в Питсбурґу Па на день 21. жовтня 1928. Від тої пори містив д. Хандога у кожному числі „Народнього Слова“ поклики до околичних місцевостей у справі „Рідної Школи“, писав сам статті, містив мої й загалом причинився до того враз із „У. Н. Помічю“, а головно з її секретарем Василем Шабатурою, що Питсбурщина зложила за час мойого пізнішого побуту серед неї поверх 1.800 долярів для „Рідної Школи“. Д. Хандога не залишив „Рідної Школи“ і по мойому відїзді. Він то орґанізував „коляду“ з адвокатом С. Они-

шком, він і дальше пригадував потреби тої установи.

Орґан гетьманської Січи, „Січ“ у Шикаґо та орґан української православної церкви тамже, „Дніпро“, містили мої комунікати, статті й зазиви.

Тому, що архиепископ української православної церкви, о. Іван Теодорович, виїхав був на візитацію до Канади, я відложив свою візиту в нього на принагідний час, який надійшов скорше, ніж я надіявся.

Замічу, що перший офіційний комунікат Делеґатури під датою: Ню Йорк, 3. вересня 1928. помістили крім „Католицького Проводу“ всі американські часописи або в цілости, або у виімках (як „Народня Воля“). У комунікаті я повідомляв українське громадянство Злучених Держав про мій приїзд, про його мету, про створення Делеґатури „Рідної Школи“ та подав загальну програму на найближчий час. За американськими часописами подали й канадійські часописи звістку про мій приїзд.

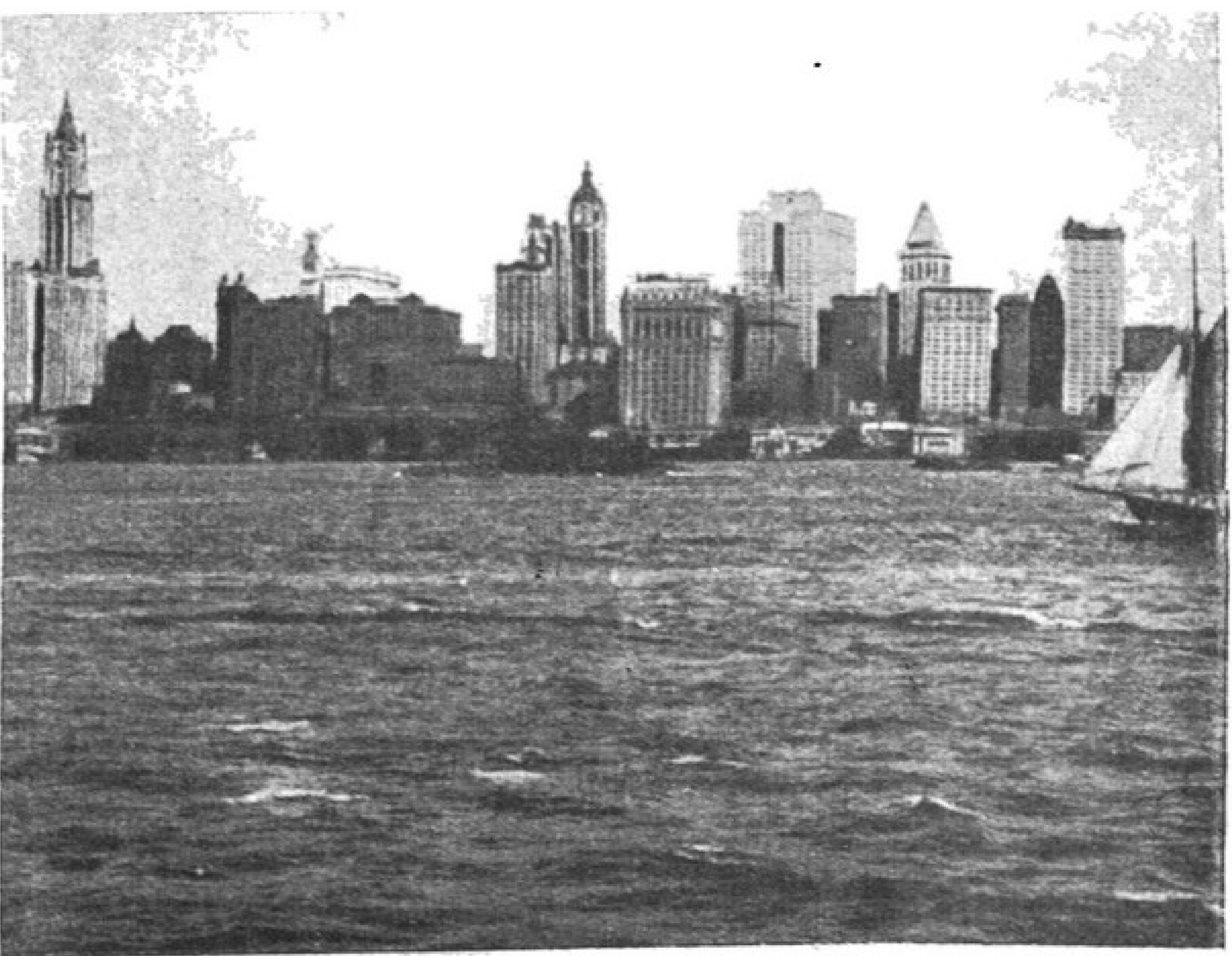
Я затримуюся вмисно довше на тих моїх вступних „хожденіях“, щоби члени й прихильники „Рідної Школи“ могли зорієнтуватися менш-більше про умовини, серед яких мені довелося довший час працювати. Описані відвідини помагали мені виробити собі власний погляд на відносини серед американсько-української еміґрації, вибрати якусь л і н і ю, по якій маю йти та встерегтися можливих грубих похибок, яких можна було дуже легко допуститися, „не знавши броду“. У „Рідній Школі“, числилися з тим, що перед шістьома тижнями я певно не зможу ніде виступити прилюдно, щоби наслідком незнання

відносин не попсувати справи. Я поступав обережно, як гуцульський кінь, коли йде згори вдолину по незнаній стежині. Був час, коли я думав, що чи не найкраще було би купити корабельну карту й вертати до Европи; був час, коли в мене як гадюка підкрадався сумнів, чи вдержуся я з моєю тактикою: держати „Рідну Школу“ понадпартійно, як всенародню установу. Тільки глибока віра в чистоту справи стримала мене від нерозважного кроку.

Щоби краще обзнайомитися з американсько-українським життям, я відвідував поодинокі товариства в Ню Йорку (а їх було 45), в Нюарку — Н. Дж., орґанізував комітет у Брукляні й Джерсі Сити, провіряв ґрунт у Йонкерс тощо. Одні товариства в Ню Йорку запрошували мене на свої митинґи, у других я сам старався, щоби мене запросили, а до деяких то й сам заходив. Було так, що нераз я промовляв в одному товаристві, яке мало свій митинґ у вечір в Народньому Домі в Ню Йорку, а дискусію відкладав, бо з іншої салі, де митинґувало друге товариство, приходив хтось і закликав, щоби вже там іти з рефератом. Я використовував кожну нагоду, де збиралися Українці, ходив навіть на „пікніки“ (фестини) і там промовляв. У той спосіб я познайомився з людьми — звичайними та провідними й намітив собі шлях для своєї будучої праці.

Перші кроки.

Я замітив, що Ню Йорк має вплив на напрям цілої української політики на просторі Злучених Держав. Тому я хотів за всяку ціну довести в Ню Йорку до співпраці всіх місцевих товариств у справі „іРдної Школи“, бо це може мені втво-

18. Вид Ню-Йорку.

рити дорогу на решту Америки. Я навязав широке листування з численними місцевостями Злучених Держав, а статтями міщеними у всій українській пресі я старався підтримати зацікавлення справою на цілому просторі моєї діяльности.

Тому, що від успіху чи невдачі в Ню Йорку, залежав у великій мірі вислід моєї дальшої роботи, я спинюся на приготуваннях до творення обєднаного комітету в Ню Йорку для справ „Рідної Школи“.

Нюйорське робітництво, яке я пізнав на митинґах по ріжних товариствах, ділилося у своїх поглядах щодо форми моєї акції в Ню Йорку. Одні були за тим, щоби пробувати обєднати всі товариства до спільної акції, а другі дораджували, щоби обмежитися до поодиноких товариств, у яких зроблять дещо для „Рідної Школи“ їх управи. Були й такі, що намагалися знівечити всяку віру в удачу мойого діла, мовляв: шкода заходу, в Ню Йорку нічого не вийде. Вся інтеліґенція, що мала впливи серед робітництва, представляла Ню Йорк як щось такого, що там не дасться нічого вдіяти.

Є в Ню Йорку „Союз Товариств“, якого головою д-р Л. Цегельський. Але в Союзі гуртувалося ледви 17 товариств (на 45). Я пішов на митинґ того Союза, зреферував справу в тому напрямі, що підтримка „Рідної Школи“ повинна бути маніфестаційною, одноцільною, загальною. Тому треба би зложити спільний Комітет з представників усіх орґанізацій. Стануло на тому, щоби я подбав про сходини тих товариств, які не стоять при „Союзі Товариств“. У цьому ділі пішов мені на руку д. Близнак, сотник „Демо-

кратичної Січи“, який тішиться в Ню Йорку небиякким впливом. Він спросив ті товариства на спільний митинґ, де я реферував у подібному дусі, як сказано вище. Всі погодилися, що візьмуть участь у нараді, яку в тій справі скличе „Союз Товарист“, якщо цей Союз вичислиться з грошей зібраних з концерту, уладженого 1927 р. на дохід інвалідів УГА. Така нарада була назначена за кілька днів. На превелике моє диво — на нараді явилися представники тільки 17 товариств. Прийшло до суперечки за дохід з концерту в 1927 році, внаслідок якої деякі відпоручники покинули салю. Коли мене покликано реферувати справу, я відмовився реферувати перед тим далеко неповним форумом, застерігаючи собі, що сам спрошу представників у с і х товариств. Це я й зробив.

На нараду представників товариств, яку я сам скликав за своїм підписом, було заступлених 33 товариства. Провадив д. Льонгин Ковтун (Придніпрянець), секретарювала п. П. Дембицька. По великих дебатах ухвалено одноголосно резолюції, де стверджувалось, що „Рідну Школу“ признається всенародньою установою, яка заслугує на безумовну підтримку. Ухвалено, що 7-го жовтня має відбутися віче, на якому (з місцевих тактичних оглядів) поза мною не буде ніхто промовляти.

Вибрано Комітет для уладження віча, якого президію становила поширена президія цієї наради. Довго дебатовано над тим, чи допустити по рефераті запити з боку вічевиків, чи ні. Я заявився за допущенням, бо не уважав, щоби тепер у „Рідній Школі“ щось такого зайшло, що треба би аж скривати. На льокаль, у якому мало

відбутися віче — вибрано „Народний Дім“ при 6-тій вул. Зараз на другий день проголошено в часописах резолюції, які перші проломили „Рідній Школі“ стежку в Америку.

Час до віча я використовував на відвідини поодиноких осіб у Ню Йорку й околиці та на підготовку громадних зібрань у Нюарку, Джерсі Сити, Бруклині і Йонкерс*).

У фармерів.

В суботу, 20. вересня 1928 сповістили мене в Ню Йорку, що мене шукає о. д-р Ґулин, парох фармерської гр. кат. церковної громади на острові „Лонґ Айленд“. Я віднайшов його і дізнався, що о. парох обіцяв своїм парохіянам привезти з Ню Йорку фільму „Тараса Бульби“, яка мала бути висвітлена у церковній галі в повітовому місті Рівергед. Але фільма була занята, а до того ходила опінія, що фільма польонофільська. Не маючи на неділю ніякої атракції для своїх парохіян, о. парох настоював конечно, щоби я з ним поїхав. Я рішився тим скорше, що цікавий був побачити фармерське життя.

---

*) До віча в Джерсі Сити не дійшло наслідком недостачі часу; в Брукліні не вдалося зложити спільного комітету, але зате Бруклинці за почином о. сов. Антона Лотовича надсилали зібрані суми для „Рідної Школи“. Те саме в Джерсі Сити за почином о. сов. Володимира Лотовича та робітника Кирила Піддубчишина. Підготовче віче в Йонкерс я мусів перелюжити на пізніший час, бо появилася тут п. Говиковичева зі Львова і я відступив її умовлену вже неділю на збірку для Т-ва Охорони Молоді у Львові.

Субота. Був прегарний день. Залізниця іде довго містом, а врешті виїздить на фарми. Протинаємо пасовиска, облоги зарослі високими бурянами, а декуди поля управлені кукурудзою, ярином та квітами. Декуди протинає ріденький ліс з тирхавими соснами. Ще довго було до вечора, коли ми станули в Ріверед. Відти у віддалі чотирех англійських миль була кольонія Якубок, куди саме ми прямували.

Бажаючи дихнути повітрям, я забаг іти піхотою. По прегарній цементованій дорозі йшли ми в двійку сходячи раз-у-раз у придорожний рів перед шибаючими численними автами. Я нарікаю на те, що так недогідно йти сюди піхотою, а о. Ґулин каже: „Сюди-ж ніхто пішки не йде, тільки ми оба“. І дійсно: я дізнався, що всі їздять автами; навіть ті мають власне авто, що служать у фаремра. Денеде стоять фармерські хутори. Декуди й по кілька.

При дорозі на метрових стовпцях якісь скринки бляшані, а на них виписані імена. Для мене це новина. Питаю, що це? „Це почтові скринки поодиноких фармерів. Стоять тут, бо листареві за далеко відносити аж ген до хати“. З деяких дійсно визирають кінці часописів. „Якто — питаю, — і ніхто не забере почти?“ „А пощо; кожний має свою, а до чужої яке йому діло“. Я мимохіть нагадав собі, як то в мене виломлено дверці зі скринки, що завішена не при дорозі, а на хатних дверях. Нарешті ми дійшли до гарної фармерської віллі, що стояла при гостинці. Виглядає так, як у нас порядна вілля на якомусь панському літниску.

Там я замешкав. Мої господарі дуже привітні. Обоє з жидачівського повіту. Він був римо-

католик, ходив до костела, навіть чин мав. Але з огляду на проповіди ксьондза, який говорив проти Австрії в часі війни, він перейшов до гр. кат. церкви. Доросла вже їх доня, Мері, скінчила анґлійську школу, сама навчилася читати по українськи і читає собі та батькам „Свободу“. Дуже гарно говорить по українськи, як тут загалом усі українські діти. Вона сама шоферує, бо старі не вміють. Вона й возила мене на виклад та до залізниці.

Я оглянув миттю господарство. Світлиці просторі, а було їх чотири, чиста кухня з помпкою до води над широкою умивальнею для миття кухонної і столової посуди. Електричне освітлення. Меблі, гарні, міські. Поміст у всіх кімнатах вистелений диванами. Перед хатою просторе подвіря замкнене стодолою, шопою, стайнею, кошницею та високою деревляною „баштою“ для квашення бараболь для худоби та ґаражем на авто. Видно добробут і достаток.

Тут управляють фармері найбільше бараболь і каляфіюрів. Бараболі мають свою славу в Ню Йорку. Тому торговці (головно Italіяне) накуплять якихнебудь бараболь, розвозять їх широкими возами по вулицях Ню Йорку і викрикають, що продають бараболі „з Лонґ Айленд“. Каляфіори пакують фармері в скринки і складають їх у стоси при дорозі. Окремі доставці товарів заїздять досвіта величезними вантажними автами, забірають пачки каляфіюрів і відвозять до Ню Йорку, а в суботу виплачують сумлінно торгову ціну. Праця поділена.

Плодозміну тут не признають, хоча земля не конечно добра, піскова. Садять бараболі рік за роком. Гноять штучним гноєм. Кажуть, що без

гною бараболя зовсім не виросте, на товарячому гною слаба, а на штучному зовсім ґарна. По бараболі засівають в осені житом. Коли виросте, пасуть на ньому худобу. В зимі жито береже землю, не даючи вітрові зірвати її поверхні. На весні приорюється жито на гній. Садять також багато фасолі. От мій знайомий оповідав мені, що взяв недавно за фасолю 4.000 долярів.

В неділю пустився зливний дощ. Я поїхав до церкви в Рівергед, яка стоїть посеред широкої площі при гарній вулиці. Ряди фармерських авт уставлених скісно, творили шпалір. Церква деревляна, як довга шопа на біло мальована, з невисокою вежечкою. Вікна великі, матові. В середині дуже чисто. Стелі й стіни білі. Свічки прибрані квітками. Вівтар і тетрапод застелені вишиваними скатертями. На поперек церкви ряди лавок. У церкві багато молоді. Співають на „самолївку“, часом на 2 і 3 голоси. Мило і любо. Огортає рідним, знаним теплом. Проповідь про витріваліють. Багато влучних алеґорій.

По богослуженні я мав виклад у церковній галі. Позїздилися фармери з ріжних кінців острова, аж з Метітук, північного кінчика острова знад моря. По мойому рефераті на зазив о. Ґулина зложили фармери 27.50 дол. Відтак возили мене до пізної ночі від одного до другого. Я ще в одного не розсівся, а вже заїздило авто, а вічливий господар запрохував до себе. Тут я пізнав старого нашого прихильника, д. Худяка. Він з Бобреччини. Доні ходять до вищої школи. Всі фармері живуть тут як рідня. Коли ми заїхали до хати Луцького (зі Снятинщини), то його діти понисувалися музикою; а мали не тільки ґрамофон і радіо, але скрипку, а навіть „краєвий“ бубон

з дівчочками. Розважають себе і задурюють, щоби не відчувати чужини.

„Нова Україна“.

На найближчу неділю запросив мене б. урядник австрійського конзуляту, д. Василь Загаєвич, відвідати „Нову Україну“, яку саме парцелювала й кольонізувала українська спілка, де працював саме д. Загаєвич. Недалеко від міста Плейнфілд Н. Дж. в межу з „летунськими полями“ простягається лан закуплений для кольонізації. Місце гарно положене, в поблизу ліса. Повітря здорове, чисте, бо цілий лан як навмисне вище положений від окружаючих піль. Цілий лан поділений американським ладом на „шахівницю“: немов крати виміренo рівні вулиці Володимира Великого, Ольги, Шевченка, Франка та ін. Вдіразу визначене місце на церкву й на школу. В той час, коли я там був, жило на Новій Україні 5 українських родин (Бойки і Лемки) з 11 дітьми.

На залізничій стації Плейнфілд Н. Дж. ждало на мене авто одної українки, яким я поїхав роблячи 60 миль на годину. На новій оселі повівала синьо-жовта хоругов. Всі мешканці були зібрані на дворі, а з ними д. Загаєвич та його бюрові товариші Д. Галичин і С. Луців. Діти стояли з оберемком пільних квітів і цікаво визирали, як виглядає той чоловік, що приїхав з краю їх батьків. Коли я висів з авта, до мене промовив один з нових осадників, Теодор Палько, вручаючи зібраних перед тим для „Рідної Школи“ 60 дол. Я промовив до осадників і до дітвори, а після моєї промови відспівали зібрані національний гимн. І неслися звуки далеко сповіщаючи,

що тут, на далекій чужині, твориться Нова Україна, яка нащадкам буде назвою нагадувати походження українських піонірів.

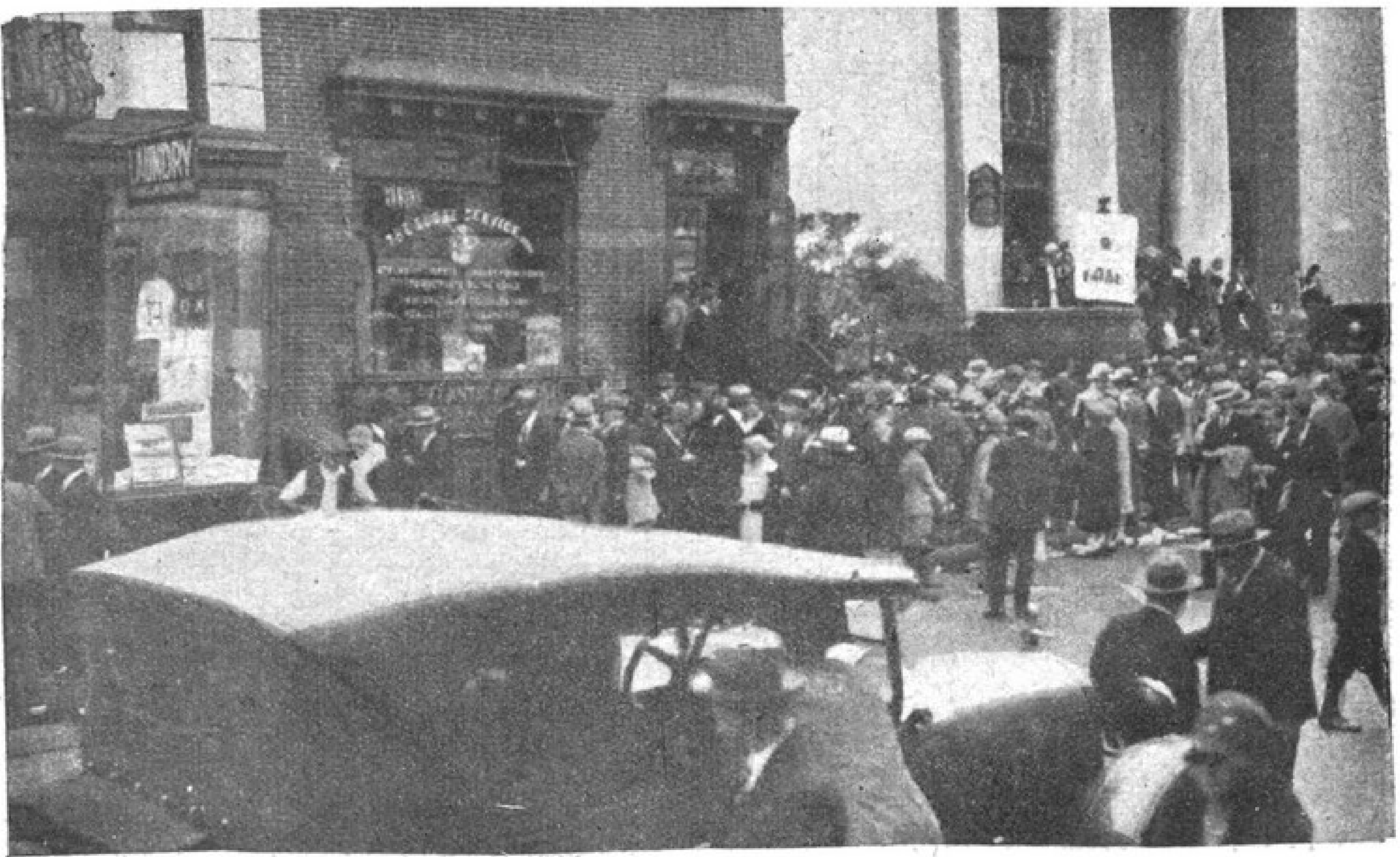
Віче в Ню Йорку.

Надійшла неділя, 7. жовтня, на яку було визначене віче в Ню Йорку. Реклямa для віча була дуже слаба. Вправді на гр. католицькій та українській православній церкві висіли гарно виконані ручно афіші, що сповіщали про віче, вправді комітет видав подвійні летючки, які у дві неділі роздавав під церквами в Ню Йорку, але велика маса громадянства інтересується справою щойно тоді, коли бачить її зареклямованою у „Свободі". Навіть противники того часопису звертають на це увагу.

А в „Свободі" такої реклями не було не зважаючи на моє особисте прохання. Редактори заявляли мені, що я не повинен був брати салі „Народнього Дому", що голова Комітету невідповідний. Коли я виясняв, що вибір салі та осіб до комітету доконаний голосами представників товариств, між ними й прихильників „Обєднання" та „Свободи", мені признали, що в моїх умовинах я інакше не міг поступити, але все таки реклями не зробили, бо — це справа льокальна.

Все немов сприсяглося на те, щоб у мене захитати віру в успіх. З ріжних сторін шарпали мене запевненнями, що віче не вдасться, що ніхто на нього не прийде.

В означену неділю я прийшов до салі Народнього Дому десять хвилин перед годиною, в якій мало початися віче й заторопів: я начислив у салі всього 18 осіб. Мабуть я аж на вид змінився, бо один зі знайомих підступив до мене

19. Сцена в неділю при виході з гр.-кат. церкви в Ню-Йорку при 7. вул.

і питав, чи я не хорий. Я налякався, що ті, які з розмислом чи з нетакту захитували мою віру, може дійсно мали слушність. Але саля почала скоро випов'нюватися. З півтодинним опізненням відкрив д. Л. Ковтун перше віче в справі „Рідної Школи", а після короткої річевої промови візвав мене виголосити реферат.

Я вийшов на сцену, а саля загреміла оплесками — все одно: щирими чи звичаєвими. При незвичайній тиші й спокою публики, я говорив півтора години. Після мене промовив предсідник, сказавши між іншим такі характеристичні слова: Ви тут самі галичане. Де ви знаєте, що то значить чужа школа. Я сам бував у Каневі на могилі Шевченка, посвистував там і цигарки курив, а не знав, хто був Шевченко. Чому? Бо в нас була чужа школа, російська. Я щойно тут, від галичан, дізнався, хто то був Шевченко". Під кінець завізвав до збірки для „Рідної Школи" викликаючи, хто дасть 25 долярів, „бо 50 долярів — каже — певно інхто не дасть". „Дасть", почувся голос. Це був голос д-ра Семена Демидчука, який підступив до стола і заявив: „Громадянин Василь Лазута, реставратор, не міг з огляду на бизнес залишитись до кінця і лишив 50 долярів, які я отсе передаю". На салі оплески.

Це був добрий і гарний початок. Кількох бизнесменів (п-ні Яремова, Стасюк, Пасічник) дали зараз по 25 долярів. Інші кидали що раз то менші суми. А коли вже збірка йшла млаво, о. Петро Понятишин, бувший адміністратор гр. кат. дієцезії та теперішній парох Ню Йорку, з останньої лавки пересилає своїх 100 долярів. Гураґан оплесків від розохочених учасників. І знов поплило жвавіше. По підрахунку начислено 435

дол., з яких треба було ще оплатити мінімальні кошта віча (друк, саля, світло). Після збірки приняло віче одноголосно резолюції, ухвалені на нараді представниками товариств та затверджено Комітет. Відтак посипалися запити і закиди, на жаль такі й від тих, які та яким я виясняв усякі справи на їх льокальному зібранні. Очевидно — я відповів на них по найкращій совісти.

Моральний успіх був очевидний: розсварені товариства уладили спільне віче. Не зважаючи на велике число українців у Ню Йорку, при розбитті тамошнього життя, — і матеріяльний вислід був поважний. Це тимбільше, бо після віча поодинокі товариства ухвалювали від себе запомоги, організували збірки та приєднували членів. Віче було лише товчком до тих заходів. Перші леди були проломані.

Віче в Нюарку.

Ще було страшно за Нюарк. Там наслухували, що діється в Ню Йорку. З тяжким трудом удалося зложити загальний, обєднаний Комітет, якого предсідником був власник фотографічного заведення, наш земляк з Долинщини, Гр. Дідоха.

Я вже згадував, що часопис „Народна Воля“, який стоїть на ґрунті наших соціялістів-радикалів, заявив устами свойого редактора, що він не буде підтримувати моєї акції, але не буде шкодити. Та по згадуваних уже статтях „Громадського Голосу“ він пустив небезпечний клич: посилати допомогу до краю просто на місця „добрим“ школам. Я уважав цей клич тому небезпечним, бо колиб його виконати, то він міг би

поширити в краю деморалізацію, нєгодування, або й спричинити розбиття орґанізації, якби школи клясифікував хтось, що з тим ділом необізнаний.

На цю тему я пустив статті „Сцентралізована допомога“ і „Небезпечні кличі“. З розмов знаю, що навіть деякі члени Центрального Комітету „Оборони України“ не годилися з тим становищем „Народної Волі“. Тому один з визначніших членів тої орґанізації, громадянин Нюарку, д. Касіян Багрій причинився з колишнім моїм товаришем діточих літ, Теодозієм Каськовим найбільше до зорґанізування спільного Комітету, який заповів у Нюарку віче в справі „Рідної Школи“ в одній з більших ґаль Лорел Ґарден при Сприн́ґфилд Евню, на день 14. жовтня. Інша річ, що д. Багрієві випав саме на той день „чайний вечір“ Збаражчан на дохід будови Народнього Дому в Збаражі. На той вечір прошено й мене з промовою в заступстві Цеглинського, який ще був не вернув з Европи. Цей вечір певно відтягнув від віча спору частину свідоміших громадян. Як на моє нещастя — того дня мав надлетіти „Цепелін“ з Европи. Ця подія вивабила ціле море цікавих поза місто, але Цепелін не прилетів. Містом знов ішла якась предовга процесія, що деяких здержала хвилево, а деяких зовсім.

Не зважаючи на все, в просторій салі явилося чи не більше як 600 учасників. Між ними були солідарно священики гр. католицької, православної і пресвитеріянської церкви. Перед вічем вийшов на сцену хор гр. кат. церкви й відспівав під батутою Теодозія Каськова дуже вдачно гимн американських українців „Далека ти, а близька

нам, кохана Вітчино"*). Пісня зробила дуже велике враження і викликала відразу поважний настрій. Предсідник, Ділоха, відкрив віче й візвав мене виголосити реферат, який трівав півтора години. Після реферату проголошено збірку і зложено 601 дол. Після збірки йшли закиди й запити. На них я відповів одногодинною промовою. Наслідок моєї оборонної промови був такий, що один громадянин запропонував перевести зараз ще одну збірку. Внесок принято, виконано збірку, яка дала нових 116 дол., так, що разом зібрано 717 дол., Національним гимном закінчено віче, що трівало без перерви, в найбільшому напруженні і спокою повних 4 години. В поважному настрою, піднесені на дусі розходилися Нюарчане й раділи тим, що збитували (перевисшили) Ню Йорк, а я тішився справді ненадійним вислідом. По вічу появилися в „Америці" й „Свободі" дуже прихильні дописи про мій реферат, ба й про мою особу. Вони відкрили мені ворота в Америку. Маючи два поважні успіхи, я міг уже в дальшій поїздці покликатися на них.

По Питсбурщині.

Я розпрощався з Ню Йорком. Яких трудностів і невзгодин я не зазнав, а вcеж зжився з людьми, з відносинами. Тепер знов треба пускатися на нове, невідоме.

Дня 19. жовтня пекучий, горячий, душний, хоч у ночі перепадав дощ. Немов у нас у серпні. А всетаки природа робить своє. Листя з дерев о-

---

*) Слова Василя Щурата, музика С. Людкевича; видано коштом і заходом „Рідної Школи" в 1913 р. — *Авт.*

падає. На фармах пестряться ще ріжнородні осінні квітки, але ліс виблискує жовтими плямами, як людська голова сивиною, а то й лисиною. Як у людини... Нічого не помогає добробут. Надходить старість... На пасовиску порозлятались красулі й румиґають. Городи вкриті купками кукурудзи, а шульки, що сушаться на купках, виблискують на сонці. Висока по коліна некошена трава зісохла. Буде гноєм для будуччини.

Минаємо малі фармерські домики, то панські віллі. Наш commercial expres мчить. Доїздимо до великої стації Герисбурґ. Повно вугля й диму. За містом широчезна ріка Susquehanna, яку проїздимо довжезним мостом. Береги ріки гористі з вистаючими скалами, мов сухими ребрами. Зїзджаємо в долину ріки, понад саму воду. В ріці повно великого каміння (бовганя). Це радше величезне шутровиско, вкрите водою. Мілка вода вкрита водоростами, а сморід з води доходить аж до ваґону. Ріка перетинає гірське пасмо Aleghen-ів і творить прегарний гірський краєвид.

Околиця Birmingham освітлена заходячим сонцем, що золотило вершки гірських пасем. Ті пасма замикають широку долину і творять немов прегарну картину неякогобудь маляря. Білі качки коло фарм блестіли в сяєві сонця. Сонні червонаві кури ладилися на спочинок, а великі китиці спілого винограду ясніли великанськими перлами.

Над вечір Altoona (Елтуна) з черним, закуреним, мов брудним двірцем. Місто величини, положенням, а навіть виглядом, як наш Перемишль. Пізним вечером бачимо бухаючі огні з фабрик заліза, які освітлюють червонавим сві-

тлом околицю й темний небозвід. Це Johnston (Джанстаун). В ночі стаю в Питсбурґу — Па. серед моря вуличного світла.

Місто будовою найдивачніше з усіх, які я бачив в Америці. Питсбурґ стоїть на кінчинах Алеґенів по обох берегах широкої ріки Огайо, що несе брудну воду, немов з розпущеною глиною до великого Міссісіпі. Вулиці йдуть горами й долами. Деякі вулиці стоять на підмурованнях чи підбетонованих скалах, а другі на сирих, природних. Численні залізні й бетонові мости та великі, з хідниками, кафлями виложені, днем і ніччю ясно освітлені тунелі посеред міста, уможливлюють сполуку. Якби прирівняти відомі міста, то це булаб мішанина Чернівців, Інсбруку, Ґрацу, або й нашої Ялти чи Севастополя.

Українці в Питсбурґу мають дві греко-католицькі парохії, одну українсько-православну та пресвитеріянську. В кожній священики-патріоти. При всіх ріжницях, які їх розділюють, всі вони ставлять вище загально національну справу. Тому й усі вони явилися 21. жовтня 1928 р. на вічу в „Народньому Домі“ (в частині міста South-полудне), на якому я реферував, і всі чотири прикладно промовляли один по другому дуже тепло в користь „Рідної Школи“. Не зважали й на те, що комітет, який займався уладженням віча, складався виключно з православних. Віче вів зручно голова української православної громади, д. Грицько Шабатура, скарбник „Української Народньої Помочі“ та власник гарного ресторану при одній з найголовніших вулиць Питсбурґа, Liberty Ave (Либерті евню). Після мого реферату промовив дуже палко й гарно секретар

віча, ред. Матвій Хандога та люблений у місцевих інженір Малевич, що став інженіром з робітника. На вічу зібрано 196 долярів, які урядник банку в Mc Kees Rocks (Мікіз Ракс), через який пересилано гроші, д. Сембрат, (з походження прикарпатський українець) доповнив з власної кишені до 200 дол. та вислав власним коштом. На вічу були запитання подані мені на картці.

На загальне домагання робітників, що живуть у другій частині міста (на **North** — північ), уладив інший комітет, у якому потрудився головно д. Оборишко, друкарський робітник, та гр. кат. священик, о. В. Козорис (придніпрянець) дня 29. листопада 1928 р. друге віче. Воно відбулося в домі д. Бема. Це був колись „Народний Дім". На тому вічу я теж реферував. На вічу зібрано 190 дол.

Був би неповний образ прихильности Питсбурґа до „Рідної Школи", якби не згадати окремо про „У. Народню Поміч". Це товариство уладило окреме засідання своєї екзекутиви під проводом голови д. Сорочака, на яке запрошено й мене. По мойому рефераті всі урядники промовляли в дусі дуже прихильному для „Рідної Школи" та ухвалили одноголосно зараз виплатити для неї 150 долярів. Та не тільки це. На цілий час мойого побуту в Питсбурщині віддала мені „У. Нар. Поміч" одну кімнату у власному домі в місті на „офис" (бюро) та дало до вжитку машину до писання. Тому, що я мешкав доволі далеко за містом, аж у **Carrick** (Керік), окреме бюро стало мені дуже в пригоді, бо в середмісті я міг легко зноситися особисто зі „сторонами", яких було чимало.

Про чинне заінтересування деяких інших установ та осіб у тому місті згадаю при виказі датків.

З Питсбурґа я виїзджав в околицю. Нераз треба було на довго перед вічем виїхати, щоби поладнати місцеві непорозуміння й конфлікти. Але зате — в цілій Питсбурщині віча були загальні для українців цілої даної місцевости. Всюди виявлялося велике почуття єдности до тої міри, що декуди поодинокі люде приносили зі себе (в даних умовах) справдішні жертви. Так нпр. український православний священик у громаді **Ambridge** (Ембрідж) Па, о. Дмитро Сідлецький (придніпрянець, письменник, що пише під псевдонімом Д. Тягнигоре), прийшов зі своїми парохіянами на віче в ґалю гр. кат. церкви, де проводив дяко-учитель д. Лев Кухтин; о. Антін Крупа, гр. кат. священик у **Buttler** (Ботлер) — Па (вже покійний) явився з гр. католиками на вічу, яке уладжував український православний протоєрей, о. В. Климович та його Вп. Дружина.

Це очевидно мало для „Рідної Школи“ корисний вплив. Не зважаючи на те, що в Ембрідж відбувалося віче в будний день вечором — зложено 250 дол., а в Ботлер (малесенька громада) також у вечір буднього дня — зложено 94.20 дол. В обох місцевостях обійшлося без закидів і запитів. В Ембрідж промовляв дуже тепло о. сов. Іван Ортинський, а в Ботлер оба священики і предсідник (уже покійний) Бунда (лемко).

З Питсбурґа я виїзджав ще на віче до **Carnegie.** (Карнеґі) — Па, яке уладив місцевий гр. кат. парох і мітрат о. д-р Іван Жук, колишній парох св. Варвари у Відні, в ґалі своєї церкви. Там зложено 63.30 дол. На прощання передали

мені українські дівчата по короткій промові прегарну китицю цвітів.

Того самого дня (4. жовтня 1928) відбулося вечером віче у великій салі гарного „Народнього Дому" в **Mc Kees Rocks** (Мік Кізракс) — Па. Віче відкрив річевою промовою А. Гальчак, лемко з Галичини, що зріс і ходив до мадярської школи на Прикарпатській Україні. Говорить гарною літературною мовою, хоч декуди з лемківським наголосом, розважно, льоґічно, кидаючи масу розумних гадок. У значіння школи вдумався краще, як неодин наш інтеліґент. Проводив д. Семен Костецький, місцевий бизнесмен, людина розумна й щира для української справи. Після мого реферату промовляв дуже тепло місцевий парох, о. Денис Кульматицький та о. мітрат Жук, що приїхав зі мною. Тут обійшлося також без демонстраційних запитів і закидів. Зібрано 201 дол. 50 цт. Між ними було 20 дол., переданих місцевим „Союзом Українок", який ведуть пп-ні Сикулова й Левицька. На вічу були приявні і прикарпатські українці.

Замітне віче відбулося в **Mc Keesport** — Па (18. листопада 1928). Сюди я заїхав трамваєм за півтора години. Аж видно, що це нова місцевість, на місці, де ще недавно мусів бути ліс. Місто гарне й чисте. При **Hucey Str.** невелика, деревляна гр. кат. церква. В церкві американський та український прапор. Священик, о. Теодорович, виголосив патріотичну проповідь про старий край, згадуючи про свіжі події з 1. листопада 1928. Заплакані зі зворушення громадяни вийшли на церковну галю. Мене здивувала присутність поважного числа дітей. Це місцевий учитель, Степан Швед (родом з Лаврова), уладив

мені зворушливу несподіванку. Коли я вийшов на сцену вигολосити реферат, діти обкидали мене цвітами. Вони проспівали кілька патріотичних пісень та зі щирою, з анґлійським виговором промовою передали мені в коверті скромну збірку своїх шкільних товаришів. Разом зібрано 147.50 дол., з чого від місцевого „Бояна“ 50 дол.

По цьому вічу я мав вертати до Питсбурґа, але о. Теодорович повідомив мене, що громадяне з Wilmerding — Па (також його парохія) домагаються, щоби я заїхав до них. У місцевости дуже мало наших людей, а між ними половина т. зв. „кацапів“. Цілу ту імпрезу уладив робітник Й. Боришкевич. Мій реферат мав початися о год. 3.30 пополудни. Я й хотів о тій порі почати, бо вже були зібрані люди. Але війшла делеґація від „кацапів“, яка просила, щоби я ще стримався пів години, бо вони хотять бути на мойому рефераті, а щойно незадовго покінчать свій „митинґ“. З почуттям непевности я підождав, За пів години явилася громадка нових учасників. Я почав реферат, в якому згадав незлим, тихим словом про довоєнну болячку — москвофільство та про теплу опіку, якої воно зазнає сьогодні від своїх покровителів, ілюструючи прикладами. В цьому місці вони похилили голови. Ніяких протестів не було.

Діти учителя Шведа з його школи у Вілмердинґ, відспівали кілька пісень, зложили в коверті свій даток, а збірка, в якій брали участь і „кацапи“ дала 54 доляри.

Замічу, що в місцевости Вілмердинґ ще ніколи не було ніякого віча. Я був там перший зпоза місцевих. Оба віча закінчилися гимном „Ще не вмерла Україна“.

На неділю, 28. жовтня 1928 р. запрошено мене з рефератом до **Arnold і New Kensigton** Па. Сходини орґанізував „Ситизенський (Горожанський) Клюб“, до якого належали самі робітники. Сходини мали відбутися в прегарному домі того Клюбу. Вже в суботу в ночі повідомлено мене в Питсбурґу телефоном, що „католики“ правдоподібно не візьмуть участи, що їх парох, о. д-р Копачук (б. православний священик з Буковини) невдоволений, бо його не просили до комітету. Через ніч не маючи спокою, я надумався виїхати туди вчаснішим поїздом, ніж це мав у пляні, щоби ще перед Службою Божою переговорити устно з о. д-ром Копачуком та просити його, щоби проголосив у церкві вістку про сходини. Я так і зробив. Але, що нікого не повідомив про мій вчасніший приїзд, а не взяв на стації авта, тільки пустився сам піхотою на розшуки, я віднайшов церкву так пізно, що попав туди вже на проповідь про церковні ризи й сосуди. Порозумітися зі священиком я вже не мав можности, тому вмисно станув посеред церкви на переході, щоби о.парох побачив мене чужого й догадався,хто я міг би бути та, щоби догадався проголосити сходини.

І дійсно, о. д-р Копачук відчитав письмо Комітету для сходин, у якому то письмі, прохав Комітет оголосити віче в справі „Рідної Школи“. Прочитавши письмо, пояснював о. д-р Копачук ще довго на ріжні лади справу віча, що запрошуючий комітет — це властиво ніякий комітет, бо не порозумівся наперед з гр. кат. церковною громадою, що він (о. Копачук) сам не може прийти, бо перешкоджений, але парохіяни можуть пійти, коли схотять, тільки — „що ми неприготовані“. На цю неприготованість навів кілька не конче влучних прикладів.

Щоби спаралїжувати „заохоту“ о. д-ра Копачука, я уложив собі плян: вийти з церкви скорше від інших, станути перед високими церковними сходами на хіднику і проговорити до людей. Так я й зробив. Я вияснив людям, що хоча би комітет повівся дійсно нетактовно, то треба би й це вибачити. Цеж такі самі робітники, як вони. У важних справах не треба звертати стільки уваги на форми. Коли є нагода послухати чоловіка з краю, то якщо не для справи — то для самої цікавости треба би прийти на віче.

І відбулося спільне віче вже зовсім поважно і вповні удачно. Зібрано на ньому 202 дол. 05 цт. Проводив д. П. Зілинський, секретарював д. Петро Ґлубіш, а касієрував д. Йосиф Карпець. До успіху збірки причинився чимало американський урожєнець, інженір П. Малик, який заявив, що зложить 50 дол. від себе, коли громадяне зложать 150 дол. (Інженір Малик іменований членом-добродієм „Рідної Школи“, бо він — очевидно — свою заяву виконав).

Питсбурґ, а точніше сказатиб, „Народнє Слово“, простягає свій вплив не тільки на західну область стейту (провінції) Пенсилвенія — в скороченні „Па“), але й на сусідні стейти. Тому то з Питсбурґа я виїзджав на віче в стейт **West Virginia** (скорочено **W. Va**) та **Ohio (O.)**.

Віче у **Wheeling** (Гвілинґ) — **W. Va** заслуговує на окрему згадку. Віче уладжували самі робітники, з предсідником д. Василем Дуткевичем, який як робітник — вів місцеву українську школу. Людина незвичайно щира, як усі в тій місцевости. Українців тут д у ж е мало. Перед вічем проспівали діти зі школи Дуткевича вдатно кілька пісеньок та продеклямували зі зрозумін-

ням кілька поезійок. На початку промовив тойже Дуткевич тепло й популярно. Перед моїм рефератом прийшов на салю місцевий лікар, словак, д-р Ґайдош. Він слухав уважно мойого реферату і сказав мені, що почув у ньому багато нових думок. Заряджена збірка дала 51 дол. Два невдоволені учасники поставили мені цілий ряд запитів і закидів.

Після другої моєї промови попросив голосу д-р Ґайдош. Він (у словацькій мові) вказав, „якої великої ваги є будова власної, рідної культури, про що говорив ваш референт. Ми, словаки, знаємо, що то значить чужа школа. В нас вона чеська. Але минулої неділі пішов між словаками в Америці клич зібрати гроші на свою, словацьку школу на Словаччині, так само, як ваш гість закликає вас складати на власну рідну школу у вашій батьківщині. І ми зібрали за одну неділю 500.000 дол. на ту ціль. Тому — признаюся — мені соромно, коли бачу, що ви складаєте 51 дол. на будову рідної культури. Хоч я не українець, але я складаю на ту ціль 49 дол., щоби було з нашої громади бодай 100 дол.“.. (Слід би собі взяти за приклад цей інцідент і нам, тут у краю і там, на еміґрації)!

У сферу впливів української Питсбурщини входить теж 183-тисячне місто **Youngston** (Йонґставн) зі стейту Огайо. Це осередок залізного промислу. Кажуть, що перевищає Питсбурґ. Їду здовж широкої ріки „пенсилвенською“ залізницею попри фарми, фабрики й міста. По другому боці ріки залізниця іншої компанії (**Erie**) На всі боки мости найріжнороднїших форм і матеріялу. Ідуть вони до гори, з гори, вигнуто, скісно і просто. У місті, велика, мурована гр. кат. та ма-

ленька українська православна церковця. Напроти гр. кат. церкви гарний мурований з жовтої цегли „Народний Дім“. Там має відбутися віче, орґанізоване виключно робітниками, заходами великого прихильника „Рідної Школи“, Степана Моша. Віче відкрив гарною і розумною промовою Мих. Іванчак. Крім мойого реферату промовляв ще Степан Пельц з Найлс Огайо (**Niles**), Ворожбит, Мош та ін. На вічу зібрано 106 долярів, а відтак пересилано більшими сумами через „Обєднання“.

Ще мало відбутися 2. грудня віче у місті **Ford Cyti** — Па. Вже було проголошено в часописах і розкинено летючки. Але, що на той день наважилися уладити віче в **Cleveland** — Огайо (Клівленд), я мусів день перед тим навмисно виїхати до Форд Сити, щоби віче відкликати й перепросити аранжерів. Мене зрозуміли й мабуть не погнівалися, бо відти надходили датки, хоч невеликі.

Пробуваючи в Питсбурщині, я зжився з нашими людьми, як з родиною. Коли я виїздив, чи приїздив ріжними залізничими лініями, робітники, які мене стрічали, здоровкалися, як зі старим знайомим. З тих причин, як і тому, що „Рідна Школа“ зазнала там дуже щирої піддержки, я уважав за вказане проголосити в „Народньому Слові“ і „Свободі“ окремий комунікат, в якому подякував за підтримку та розпрощався з громадянством Питсбурщини.

Між молотом і ковалом.

І знов довелося змінити постій та йти в новий вир. Та заки про це скажу, згадаю ще про відношення „Обєднання“ до мене й моєї акції.

Дня 24. жовтня 1928. мало відбутися річне засідання „Обєднання". Його секретар, д-р Л. Мишуга, у приватній розмові зі мною нераз сходив на те, що я повинен на тому засіданні бути й виголосити реферат. Реферат повинен бути написаний, щоби його можна було надрукувати. Тимчасом я виїхав до Питсбурґа, а крім цього в мене зайшли такі умовини, що я ніяк не міг вернути до Ню Йорку. Я тільки написав доволі основний реферат і вислав його перед речинцем засідання до „Обєднання" з виправданням моєї відсутности та з побажаннями. В рефераті поставив я до „Обєднання" отсі чотири побажання, які я прохав прихильно розглянути.

1. „Обєднання зволить, як дотепер, ставити справу „Рідної Школи" в старому краю на першому упривілейованому місці, та живим і писаним словом поширювати значіння і вагу „Рідної Школи", використовуючи ріжні нагоди та доступну пресу.

2. „Обєднання" зволить піддержувати акцію теперішнього делеґата „Рідної Школи", накликуючи злучені в ньому чи симпатизуючі з ним орґанізації і приватні особи до негайної видатної допомоги „Рідній Школі".

3. „Обєднання" зволить оголосити в пресі, що з огляду на дуже важке фінансове положення „Рідної Школи", з якого треба її конечно чимшвидше вивести, воно не противне тому, коли українські еміґрантські орґанізації чи приватні особи в часі приявности й акції делеґата будуть пересилати грошеву допомогу просто до „Рідної Школи" чи до рук її делеґата, та що такого поступку в тому часі не буде уважати за нарушення орґанізаційної дисципліни.

4. Зокрема — з нагоди днів „Рідної Школи“ у часі Різдва, — зволить „Обєднання“ розвинути всіми йому доступними засобами як найживішу кампанію за допомогою „Рідній Школі“.

Я підождав зо два тижні шукаючи в кожному числі „Свободи“ протоколу „Обєднання“, бо хотів знати, яка доля стрінула мої домагання. Коли „Свобода“ все ще не містила протоколу, я прохав д-ра Мишугу листовно повідомити мене про це, якщо це з якихось причин не є тайною. На це дістав я доволі поденервовану відповідь, в якій між іншим сказано: „Ваша відсутність на засіданні „Обєднання“ стрінулася зі загальним негодуванням“. Дальше подає мені до відома, що на річному засіданні поручено Президії таки конечно запросити мене для обговорення деяких справ і, щоб мене освідомити про становище „Обєднання“ до краєвих делеґатур взагалі, а до моєї особи зокрема. Говорилося про делеґатури (в множині) з тої причини, що в ту пору була в Америці також п-ні Говиковичева зі Львова і збірала гроші на Товариство „Охорони Молоді“.

Признаюся, мені здавалося, що я знаю становище „Обєднання“ до мене. „Обєднання“ — думав я — мені непротивне. Колиж мені щойно мають подати до відома це його становище, то видно, що справа для мене не конче мудра. Треба за всяку ціну поїхати. Я й написав д-рові Мишузі, що я готов приїхати на той день, який мені визначать, за виїмком днів від суботи до понеділка кожного тижня, бо їх маю заняті. Мені дозволили вибрати день і я вибрав 21. листопада 1928 р.

З важким серцем я йшов на нараду до ресторану Сант Маркс при „Іст“ 8-ій вул. в Ню

Йорку. Не тільки з остраху, щоби прихильники самої справи не пішли проти неї, але й тому, що зараз при приїзді на залізничий двірець у Ню Йорку дав мені один зі знайомих найновіше число „Українських Щоденних Вістей“. У тому часописі написав мій бувший ученик, якого я (дослівно) навчив розуму на моїй бібліотеці та на розмовах, та якому я допоміг виїхати до Канади, довгий „Отвертий лист до делеґата Рідної Школи, пана Льва Ясінчука“. У листі закинув мені, що я був українським старшиною, що я мав велику бібліотеку, при помочі якої та при помочі мойого колишнього впливу міг перевернути мало що не цілий суспільний лад, а цього не зробив.

Прийшла 8-ма година вечора. Я ввійшов до умовленого льокалю і застав голову „Обєднання“, Омеляна Ревюка, секретаря д-ра Луку Мишуґу, скарбника Теодора Грицея, редактора Вол. Кедровського, о. Іванишина, укр. прав. пароха з Ню Йорку та пп. Близнака, Воробця М., Д. Галичина, Ляховича, Лисюка й Сокальського. Ред. Ревюк переповів мені з усею точністю все, що говорилося про „Рідну Школу“ на річному засіданні „Обєднання“. А говорилося всякого й доволі багато. Підозріння йшли так далеко, що мій приїзд пояснювало собі „Обєднання“ як недовіря з боку краю. Порушувано там, (а особливо тепер) найріжніші справи. Вкінці по оживленій і деколи пристрасній дискусії, що тривала до 1-ої вночі, усталено плятформу, а я подав на письмі отсю заяву, яку долучено до протоколу й надруковано в „Свободі“ разом з моїм рефератом присланим на річне засідання „Обєднання“.

„*ЗАЯВА*“.

„Запрошений на сьогоднішне засідання для обзнайомлення зі становищем „Обєднання“ до „Рідної Школи“, заявляю:

„Рідна Школа“ все оцінювала як слід всяку допомогу ріжних американсько-українських організацій, а особливо дотеперішню акцію „Обєднання“ для допомоги „Рідній Школі“, внаслідок якої то акції допомога „Рідній Школі“ пересилана кожного року через „Обєднання“ перевищала решту допомоги зі Злучених Держав. Тій своїй оцінці „Радна Школа“ давала вислів у принагідних публікаціях та щорічних друкованих звітах.

Заявляю, що „Рідна Школа“ рішилася на висилку делеґата тільки тому, що 1. пізнала, що „Обєднання“ маючи на увазі не тільки політичні справи, але й допомогові і то для в с і х потреб старого краю та розпоряджаючи тільки нечисленними силами — при найкращій волі не може присвятити „Рідній Школі“ стільки уваги, скільки вона вимагає з огляду на свою вату й буджет; 2. через засаду старого краю, вироблену на практиці всіх культурних народів, що справа ведення й удержання прив. шкільництва мусить бути трактована окремо від усіх справ та упривілеєна; 3. тому, що відвідувачі старого краю з Америки чи Канади та поодинокі добродії й орґанізації в своїх письмах підносили в „Рідній Школі“ потребу розвинення ж и в и м с л о в о м акції в користь „Рідної Школи“ (цю потребу зрештою зауважила „Рідна Школа“ в старому краю, бо друковане слово не всюди доходить); 4. тому, що „Рідна Школа“ бачила, що є ще певний круг

українських громадян на еміґрації, які стоять поза „Обєднанням“, сприяють „Рідній Школі“, а не мають зорґанізованої допомоги.

Щоб дати можність громадянам усяких політичних чи інших уґруповань узяти участь у піддержці „Рідної Школи“, — Делеґатура признавала трояку можливість перссилки орґанізованої в Америці допомоги: 1. через свої орґанізації („Обєднання“, „Провидіння“, „Робітничий Союз“, „Українську Народню Поміч“, ріжні редакції і ін.), 2. прямо до „Рідної Школи“ у Львові, або остаточно 3. на руки делеґата.

Делеґатура не може вести своєї окремої політики, а мусить стояти на тій самій засаді, що її централя у Львові, а саме: з огляду на те, що школа мусить бути понадпартійна і служити потребам українського народу без огляду на партійні чи інші ріжниці, — не може утотожнювати себе з ніяким політичним уґрупуванням, натомість з огляду на справу, яку репрезентує, вимагати моральної і матеріяльної піддержки для „Рідної Школи“ з боку всіх уґруповань разом і кожного зокрема. В цьому становищі Делеґатури ніяк не можна добачувати навіть тіни неприхильности до якоїнебудь з тутешніх орґанізацій, а зокрема до „Обєднання“, яке за весь час свойого існування ставило „Рідну Школу“ основою національної політики, яке було головним добродієм „Рідної Школи“ та — вірю остане ним і на будуче.

Підставою цієї моєї віри не тільки сама льоґіка часу, не тільки промова голови „Обєднання“ ред. Ревюка на річному засіданні „Обєднання“ дня 24. жовтня 1928 („Свобода“ ч. 256), але головно поважна дискусія на тому засіданні над

долею „Рідної Школи“. Образ тої дискусії відтворюю собі на основі щойно поданого мені до відома протоколу з ходу нарад.

Вірю, що при добрій волі дасться не тільки задержати повна згідність обох чинників: „Обєднання“ й Делеґатури, але й через щиру піддержку цієї, для старого краю преважної культурно-освітної, але з великим політичним значінням установи затіснить той звязок, який у теперішний час повинен якнайтісніше обєднати еміґрацію зі старим краєм“.

Не зважаючи на те, що на тій нараді кожний з бесідників застерігався, що проти моєї особи не має ніяких замітів, то дискусія велася в такому тоні й напрямі, що я остаточно поставив був до „Обєднання“ домагання, щоби воно зажадало від „Рідної Школи“ мойого відкликання з Америки. Я передбачував, що серед неприхильної атмосфери в тих кругах, які ми привикли уважати за рішаючі серед українсько-американського життя, моя праця буде без успіху. Ціла справа ускладнювалася ще й тою обставиною, що мою діяльність лучено все з акцією п-ні Говиковичевої, трактуючи нас разом як делеґатів, а прецінь її збіркова акція не мала нічого спільного ані з „Рідною Школою“, ані зі мною.

Всім, що вижидали на становище „Обєднання“ до „Рідної Школи“ й до мене, стало воно ясне, коли „Обєднання“ проголосило отсю ухвалену резолюцію поставлену д-ром Мишугою:

„Обєднання Українських Орґанізацій в Америці ставило від перших початків свойого істнування справу допомоги „Рідній Школі“ на першому місці. Вся коляда Рідній Школі — це був перший клич, який піднесло Обєднання, коли

розпочинало допомогову акцію для краю. Так було на самому початку, так є тепер. Тільки стихійні нещастя, катастрофи з голодом і з повінню відвернули на хвилю американську жертвенність у своїй головній силі в інший бік. Обєднання розуміє добре теперішнє катастрофальне матеріяльне положення „Рідної Школи“, і здає собі добре справу з того, яка велика була би для загального добра шкода, колиб так завалилася під польською займанщиною наша „іРдна Школа“, ота тверда пристань, на якій будуємо наше державне майбутне“.

„Та не закриваємо того, що між нами і „Рідною Школою“ заходять деякі ріжниці в поглядах щодо метод, як краще використати американський ґрунт для допомоги „Рідній Школі“, бо ми є такої думки, що тільки той централізований спосіб, який пропаґує „Обєднання“, є одиноко успішний, бо він один виховує людей до систематичної жертвенности і ту жертвенність у силі проконтролювати“.

„Одначе ми є тої думки, що досвід, якого набере в Америці делеґат „Рідної Школи“, доведе вкінці до того, що „Рідна Школа“ буде глядіти на допомогову акцію в Америці тими очима, якими глядить „Обєднання“, себто подавляюча більшість тих, що несуть на своїх плечах весь тягар допомогової акції для краю“.

Дальше піднесено до „Рідної Школи“ 14 домагань у справі її реорґанізації.

Безпосередна виміна думок на тій памятній нараді вплинула корисно на відносини між мною і „Обєднанням“ і навпаки. Все вияснилося й вирівналося. Я зміркував, що упередження у провідників „Обєднання“ не було викликане моєю

особою, тільки досвідом витягненим з неприємностей і конфліктів, яких не могли встерегтися ріжні попередні краєві делеґати. А люди того рода як Ревюк, Кедровський чи д-р Мищуга мусіли чейже пізнати, що при мойому завданні я не міг інакше поступати, як дійсно поступав. Коли я в квітні 1929 р. вернувши зі заходу зайшов до редакції „Свободи", в розмові сказав до мене д-р Мищуга дослівно: „Ваша тактика була зовсім добра й тою дорогою йдіть дальше".

Від часу тої наради не було між мною і „Обєднанням" ніяких ріжниць, а в особистих зносинах між провідниками „Обєднання" і мною звичайна чемність перемінилася в сердечність і приязнь.

Над Великими Озерами.

Грудень. У нас певно замерзло, груда на дворі. Хати пообтикані загатами. Тут ще осінь. Морозів нема, хіба на верхах Алеґенів, де вже був сніг кілька разів. Доїзджаю до Клівленд (**Cleveland**)—**О.** над озером Ірі (**Erie**). Вже здалека видно високу ясно освітлену вежу нового залізничого двірця. Місто велике, ґарне, з широкими вулицями. Українці мають давно зорґанізовану гр. кат. церковну громаду. Її церква велика, з жовтої цегли. В середині з іконостасом. Заходом теперішнього пароха, о. Льва Левицького, церква у середині гарно мальована в українському стилі. Церква давніше обдовжена, тепер має кілька реальностей, де міститься школа та СС. Служебниці. Всі реальности вільні від довгів.

При одній з вулиць „Народній Дім", великий і гарний, як яка вілля. Саля з бальконом.

Дім закуплений при помочі акцій. Тут мало відбутися віче. З підприємств — мають українці кооперативну пекарню, а зрештою — як усюди — є українські бизнесмени. Є й новозорґанізована українська православна громада. Церкви питомого вигляду ще нема. Покищо — це довга саля з дахом, а на ній хрестик. Віче уладжував Горожанський Клюб, якого голова, д. Андрій Білинський є заразом головою гр. кат. парохіяльної громади. При уладженні віча помагали пп. Степан Королько і Семен Федик (оба „оборонці"), оба, як і голова, дуже щирі люди. Один з них секретарював, а другий був скарбником. Хоч у Горожанському Клюбі є члени обох церков, то — як мене інформували — православних на вічу не було. Не було й їх священика, який, як казав, був чомусь то перешкоджений. Я промовляв через півтора години. Зібрано для „Рідної Школи" 250 долярів.

У Клівленд я мав кілька днів часу, які бажав зужити на листування, звіти, статті та навязання відносин з українською громадою в Лорейн-О. при помочі о. Коритовського. Довгі сердечні розмови переривали нераз щирі громадяни, які забірали мене на авто, щоб обвозити по місті та показати його красу. І дійсно — понад озером — воно чудове. Тільки „пляжа" дрімала закутана в сірий осінній туман і згадувала ту молодість, яка літом пляжу оживляла щебетом, рухом і життям...

У місті йшли святочні приготування, коли я вибірався на захід. Крамниці та пасажі були подекоровані зеленю й світлом краще й багатше, як у нас на багатому весіллі.

Рівниною, немов українським степом, їду до

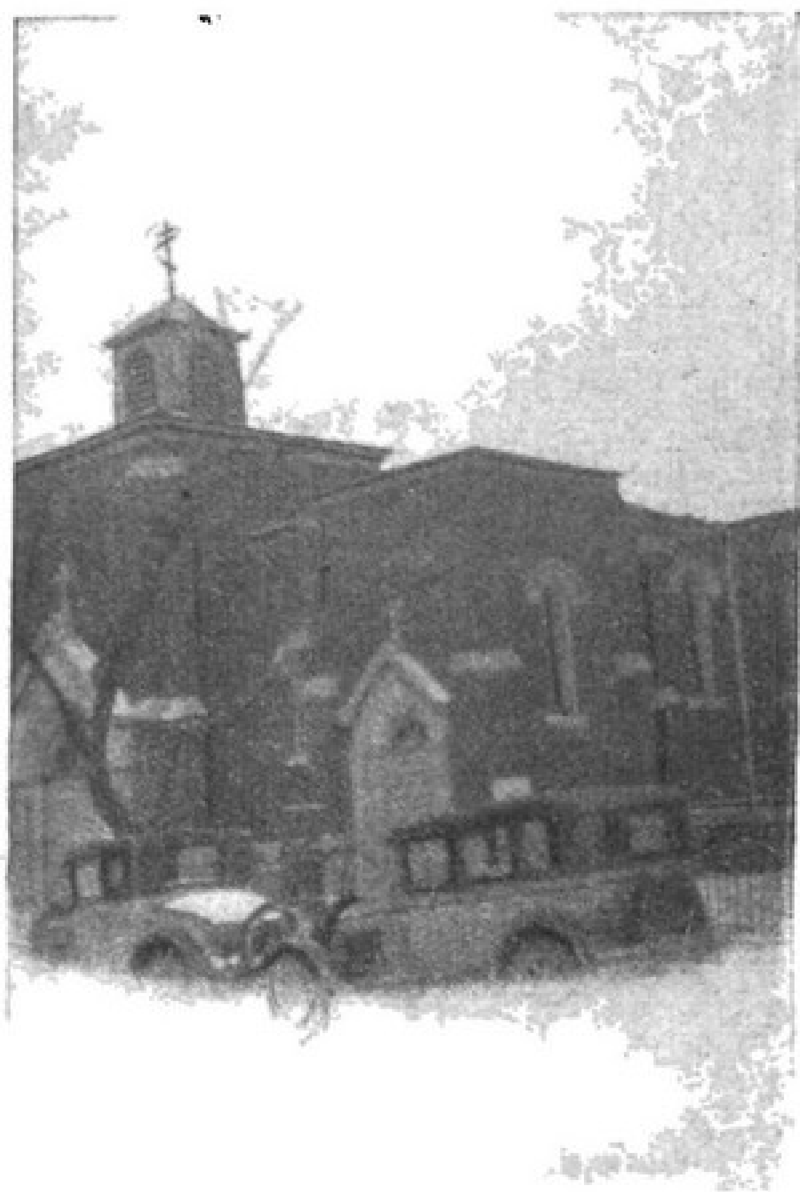
Дітройт (Detroit-Mich), що лежить над озером Huron (Юрон), а радше його відногою St Clair. Мигають стерні, фарми, кури, трави де-куди на широких просторах горіючі. Минаємо оселі одну за другою. Прегарні сади з низькопенними деревами та виноградники. Минаємо місто Толідо і въїздимо під скляний дах двірця в Дітройт.

Вулиці дуже довгі, не нумеровані, а позначені іменами, як у Львові. Коло „City hall" (ратуші) стоять величезні будівлі. Це головно банки, готелі, театри. Там і рух найбільший. При інших вулицях дімки невеликі, муровані або деревляні, одноповерхові, а часто й партерові. При Clippert ave стоїть гр. кат. церква з недоладно причепленими баньками. При Cicotte ave українська православна церква, за яку йшов процес. Більшовики мають свій дім, званий „просвітній". Він має бути високо обдовжений.

Дітройт так розрісся, що обхопив собою навкруги місто Hamtramck (Гемтремк) — Миш. Тут є власний дім з великою салею, званий „Українська Хата". В місті багато наших робітників, що заняті в автомобільних фабриках, головно у славного Форда.

На неділю, 16. грудня було призначене на 1. год. пополудне віче в Гемтремк в „Українській Хаті".

Зараз після Служби Божої відправленої в гр. кат. церкві в Гемтремк, на якій о. Ст. Побутський дуже щиро заохотив парохіян до участи у вічу, я пустився до „Української Хати", куди вже сходилися цікаві. Ще на хіднику, перед входом до салі, я зауважив гурток людей, які з „Громадським Голосом" у руках щось живо

21. Недокінчена гр.-кат. церква в Бофало — Н. Й. (при Filmore ave) — до стор. 17.

20. Гр.-кат. церква у Клівленді — О.

розправляли. Я війшов у той гурток. Дізнавшися, що це саме я делеґат, запитали мене, як могла Головна Управа „Рідної Школи“ видати таке домагання, щоби селяни купуючи церковне поле складали по 1 долярові від морґа на потреби „Рідної Школи“. По моїх розясненнях, ми громадно зайшли до салі, яка за короткий час виповнялася дослівно — по береги. Вічем проводив голова місцевої церковної громади, д. Пилип Дамян. При моїй появі учасники повстали з місць, а ціла саля стоячи відспівала „Ще не вмерла Україна“. Від зворушення мій голос дрожав і я ледви видобув зі себе слово. Віче відкрив річевою промовою окружний отаман II. січового округа, Т. Кошіль.

Я говорив повних дві години, при беззглядній тиші й повній увазі слухачів. Після мене промовив ще коротко д. Бахур, учитель анґлійської мови в місцевій середній школі, а відтак д-р Амврозій Кібзей, лікар. Свою промову переплітану натяками на місцеві відносини закінчив д-р Кібзей закликом до збірки, декляруючи від себе на початок 50 долярів. За його прикладом пішли інші.

У шикаґовському часописі „Січ“ писав давний прихильник і член „Рідної Школи“, д. Михайло Чемний, про це віче між іншим:

„П. делеґат широко і річево представив останнє десятиліття українського життя у всіх його ділянках та неначе перевів думки й почування всіх присутніх за море, у Рідний Край. Такого щирого та річевого слова давно не чула ґемтремецька громада. Та часть промови шановного делеґата, яка відносилася до справ „Рідної Школи“, була особливо інтересна і точна“. Даль-

ше попало ще чимало компліментів для мене й для „Рідної Школи" за те, що мене вислала. Дуже прихильну статтю про це віче помістила також „Америка" й „Свобода".

Загалом декляровано на тому вічу 1435 дол. і зложено зараз готівкою 430 дол. Віче закінчено національним гимном.

Не задержуючись, я мусів чимшвидше віді̇хати до Дітройт, бо там було назначене моє віче на 5-ту год. пополудні в „русскій" галі при вул. Gilbert and Glayton.

Віче в Дітройті не було так дуже добре підготоване. При розбитті громади на два табори, треба було зложити комітет з осіб обох таборів. Тимчасом комітет узяли в руки самі гр. католики, люди що правда — дуже щирі. Православні, яких у комітеті поминено, належали без виїмку до „Обєднання". Я дізнався, що вони постановили не брати участи у вічу раз тому, що зложено однострониій комітет, а подруге, що віче має відбутися в кацапській галі. Мене коштувало кілька годин дискусії, заки може й слушно невдоволені громадяни дали себе переконати, що на вічу треба бути. Віче відкрив і вів голова комітету, Онуфрій Яремчук, секретарювали Антін Шустакевич і Луцейко. Збірку переводив д-р А. Кюзей і Михайло Федитник, директор банку. Збірка дала в декляраціях 1.303.18 дол., а в готівці 78 дол. 18 цт.

Вечором цього-ж дня відбувалася вистава в галі православної церкви, на яку мене запрошували конечно прийти. Після двох довгих віч мені було доволі важко сидіти на виставі. З перемучення я дуже хотів спати. Але я мусів піти. Місцевий парох, о. Кашуба просив мене, щоби я на

перерві промовив до учасників. Коли я це зробив, то зараз після моєї промови зібрано на салі 49 дол., які передано на мої руки. Цього я не надіявся, щоби після збірки на вічу уладжувано ще одну збірку того самого дня. Тому то я й сказав, що, колиб були зложили 4 долярі, я був би дивувався, що так багато; а коли це 49 долярів, то й не знаю, що говорити.

Користаючи з особлившої вічливости місцевого гр. кат. пароха, о. сов. Льва Сембратовича, я оглянув дітройтські „цікавости“ та навіть американське диво — славну фабрику авт, літаків і тракторів Форда та відїхав до Шикаґо.

Їду рівниною, преріями чи степом. Переїздимо попри самітні фарми, часто перерізуючи озера й широкі ріки з брудною водою, куди вливаються „стіки“ з фабрик. Наближаємося до озера Мишиґен, яке мало що не досягає до залізниці одним своїм рогом. Дещо піднесені, піскові береги озера покриті тирхавою сосною. Щось як на Мазурщині, або в Польщі. Чим ближче до Шикаґа, тим більше управних піль, а їх обрамовують ліси просторі, навіть дубові. На полі багато худоби, овець свиней. Повипалювані трави сягають здається в безкрай. Місто ярко освітлене.

На дворі зливний дощ. Мені треба запізнатися з провідниками, а в часі ходу до них я промочив одіж та обув. Прихильний та услужливий о. сов. Филимон Тарнавський, гр. кат. парох та о. М. Киндій подбав, що вони посходилися вночі в домі о. пароха. Після короткої наради постановлено уладити місцеві віча по парохіяльних громадах.

На другий день після зливи настала в саме полудне така густа мряка, що при засвічених

лямпах у місті не було видко наперед себе далі, як на двацять кроків, а вгору не вище як до третього поверху. Мряка стояла темною стіною, крізь яку освітлені вікна домів блищали немов котячі очі в ночі. Було таке враження, як при затьмінні сонця. Чогось подібного нема в нас ніколи, а як мені говорили — ніде в Америці. Я їхав три чверти години експресовим поїздом, заки виїхав з тої мряки; з мряки бодай настільки, що можна було пізнати, що день є дійсно днем.

Ціле місто розділене вулицями Медізон (Madison) і Стейт (State) на чотири части: схід, захід, полудне й північ. До назви вулиць треба завсіди додавати часть міста. Без того числа й назви вулиць надобре закрутили би голову. Понад озером Мишиґен тягнеться широкий „Мишиґен-бульвар“ з хмародерами, прегарними крамницями, памятниками, городцями й чудовим видом на озеро.

Бульвар замкнений в одному кінці зводженим мостом, на якого воротах пишаються різьби, а саме: боротьба білих з червоними за прерії та перші білі „піонїри“. У стовпі воріт будка для сторожа, який сповіщає дзвоном прохожих і проїзжих, що наближається корабель і, що міст підноситься. Вулиця Вест Шикаґо має багато українських та польських крамниць. Наші не показують своєї національности назовні, а польські маніфестують. Є тут Польонія, Косьцюшко і т. п. Навіть „polska wróżka“ (ворожка). Бизнес на всі боки.

В Ґранд-парку величава будівля, музей зі зразками давньої американської культури, яких нема ніде в світі: спочиваюче божество (з Юкатану), різьблений камінний бльок величини ку-

22. Шикаґо-Илл. Північний кінець Бульвару Мишиґен. Будинок на право, це редакція часопису „Tribune“.

бічного метра (з Гондурасу), кольосальний різьблений моноліт з руїн у Ґватемалі („майська“ культура), цікаві мексиканські, перуві́янські, болівійські й панамські тканини та багатий індіянський відділ мало що не такий, як у Ню Йорку. Крім цього безліч памяток найріжноріднішої старинної культури (єгипетської, грецької, римської, асирійської і т. д.).

Недалеко від музею будують великанський акварій, проти якого нюйорський буде малою палаткою. Бульвар поширюється через засипування озера. На тому озері висипається цілі острови, на яких буде розміщена вистава в р. 1933. Сполука між островами буде мостами, ґондолями, яхтами. При Мишиґен - бульварі стоїть і величава будівля музею мистецтва з творами світових величин — давніх і новіших (Роберт, Брентон, Істмен Джансон (американець), Будеро, Беснард і ін.). Тут зібране малярство представників Америки, Франції, Італії,Венеції, Еспанії й ін. Вчасну европейську культуру представляє архітектура ориґінальними входовими стінами нпр. катедри з Амієн (XII. ст.), абатської церкви в St Gilles (XII. ст.) з величавою плоскорізьбою „Тайної Вечері“; а з новіших: коронація Марії (над входом до церкви Chateau й двереялна плоскорізьба, як вхід до катедри в Aix (XVI. ст.).

В одному з парків стоїть памятник Косцюшка (чи як американці вимовляють „касці-оско“). Сидить він на коні зі шаблею витягненою вгору. Коли я був у Шикаґо, обходили поляки свято в його честь. А що поляки там розєднані, то окремо обходили вперед „ліві“, а відтак „праві“. Ліві насміхалися з правих, мовляв: „Ми робили параду Косцюшкові, а праві коневі“...

Зрештою Шикаґо славне як найбільший у світі залізничий вузол (кожної мінути відходить особовий поїзд) та зі своїх різниць (Stock Yards), де бють денно стільки худоби, що цілий европейський засіб вистав би хіба на кілька днів. Цілі широкі ріки худоби найріжніших пород пливуть безнастанно день і ніч під ніж.

На розі вул. Райс (Rice) та Auклей бульвар (Oakley Blvrd) стоїть гр. кат. церква, найкраща й найбільша з усіх гр. католицьких в Америці. Будував її німець. Ціла зі заліза, а стіни виложені знадвіря червоною цеглою. Має 13 бань. В середині мальовання українським орнаментом коштувало 30.000 долярів. Малював артист Катамай. З більших українських інституцій має власний будинок тов. „Січ". В будинку поміщена редакція і друкарня „Січі", „національний ресторан" українського „бизнесмена", І. Задорожного, а на поверсі мешкає д-р Гриневецький. Найвеличавіший український дім, це „робітничий" при Вестшикаґо евні.

Українська православна церква при вул. Ірі (Erie). При ній мешкання для пароха (о. Коцан) та архиєпископа, о. Івана Теодоровича, який приймив мене дуже вічливо в свойому домі та розпитував про все, що тут інтересує кожного українця. До справи „Рідної Школи" він віднісся як найбільше прихильно. Не диво, що й ціле українське прав. духовенство стояло ділом за „Рідною Школою" і то без ніякого виїмку.

В частині Борнсайд (Burnside) є невелика старокатолицька церковна громада з парохом, о. Вас. Драпакою.

Православні українці в Шикаґо — національні демократи, а католики — гетьманці. Ра-

дикали мають свій окремий „клаб“ (клюб), а комуністи гуртуються зовсім окремо.

Як було умовлено — перше моє віче відбулося 23. грудня в галі гр. кат. церкви в Шикаґо на Southside. О. Кузьмак відкрив віче. По моїому рефераті дала збірка 89 дол., які передано на мої руки. Робітник, М. Лень, передаючи своїого одного доляра, каже: „На таку ціль мало доляра, але я безробітний і більше не маю; тому даю ще годинник“. Той годинник перебрав Комітет і мав його дати на „розгривку“ (льотерію).

Дня 30. грудня приладжено все, щоби віче в галі гр. кат. церкви на **Oakley** відбулося якнайкраще. Найбільше причинився до того о. Тарнавський, який їздив зі мною до ріжних осіб, щоби їх запросити до участи. Окремий Комітет, зложений з пп. Ів. Дацкова, Мих. Поллака, Дмитра Кузьми, Мих. Фтомина та Ник. Погребного видав і роздав летючки. Перед початком віча, коли люди сходилися, грала на сцені добра, велика, молодеча церковна орхестра. Нарешті саля наповнилася. Прийшла в комплеті вся інтеліґенція. Прийшов і добродій шикаґовської громади, Конрад Савяк, який промовив по моїому рефераті кілька сердечних слів та зложив для „Рідної Школи“ 50 дол. За ним промовляли д-р В. Сіменович, декляруючи 100 дол., д-р Евген Смук, складаючи готівкою 105 дол. та д. Роман Смук, декляруючи 75 дол. Адвокат Й. Пелехович зложив 50 дол. Таку саму суму зложив і робітник д. В. Сидорук, додаючи ще 5 дол. для зрівнання суми. Слід зазначити, що д. Сидорук не заробляє навіть 20 дол. тижнево! Разом зложено зараз на віччу готівкою 732.50 дол. (передано на мої руки), а до кінця мойого побуту в Шикаґо доповнено

ту суму до 1.401 дол. На тій збірці шикаґівці не покінчили допомоги „Рідній Школі“. Від Т-ва ім. Шевченка, 252 відділу У. Н. Союзу вибрано Комітет, куди ввійшли дд. Кіндрат, Бойчук і П. Ґошко. Вони то зібрали 56 дол., які переслали вже після мого відїзду з Шикаґо через „Обєднання“, а Комітет, що улаштовував Шевченкові роковини, вислав прямо до Львова 313 дол.

На цьому місці мушу з признанням й подякою піднести, що торговець авт, д. Іван Марущак, дав мені на цілий час авто до розпорядження, якого я вживав на службові поїздки. Тим чином заощадив д. Марущак чималю коштів, які треба би зробити при неімовірних віддалях у просторому Шикаґо (з одного кінця на другий так, як зі Львова до Перемишля).

Дуже помічні й на руку йшли мені Січовики, головно IV. сотня. Вони враз з п-ною Вандою Кузьмівною помогли мені навіть у чисто технічній роботі (як розсилка відозви з нагоди Різдва та календаря „Рідної Школи“.

На самий „Святий Вечір“, 6-го січня був острий мороз з вітром. Мені припав відчит на West Pullman, де парохом є о. сов. Ник. Сіменович. На сходинах проводив д. Ілія Гавришків. З невеличкої української громади зійшлися цікаві та після мого реферату зложили на мої руки 19 дол. обіцюючи при найближчій нагоді поправити збірку.

З Шикаґо виїзджав я ще до Gary (Ґері) — Інд. Я вправді повідомив наперед про мій приїзд, але по причині зміни мешкання того, до кого я писав, мій лист не прийшов на пору. Одначе я трапив випадково на невеличкі сходини в шкільній справі, де я дістав дозвіл промовити. Пере-

мерзлий та „сколінчений“ сидженням в авті блукаючи в лісі через три години, я вернув пізною нічю до Шикаґо без особливого здобутку.

Невелика українська громада була в **Milwaukee** (Мілвоукі) — Віс. Не маючи вільної неділі, я хотів виголосити там відчит у будний день. Але до цього не дійшло. Натомість д. С. Доманчук листовно обіцяв зайнятися орґанізацією збірки для „Рідної Школи“.

Над Міссісіпі.

Був тріскучий мороз, коли я 26. січня вибрався з Шикаґо до Миннеаполис стейту Минесотта. Розтоплені сніги в Шикаґо стали гладким ледом, що простягався через цілу ширину вулиць та утруднював рух. Чим далі на північ, то мороз кріпшав, особливо від міста Мілвоукі почавши. Замерзле озеро Мишиґен (Michingan) вкрите білим снігом, якого груба верства блестіла на фармерських полях. На присипаних шляхах видно сліди автомобільних коліс, а не саней. У віддалі 150 миль від Шикаґа подибуються такі села, як наші, густіше забудовані. Тільки твердше покриття, руштовання з вітровими водотягами, електричне світло та численні радіові получення нагадують мені, що це не Україна.

Вже й сани запряжені добрими кіньми доїзджають до деяких стацій. Верства снігу росте, а залізничий шлях тягнеться поміж високими сніговими розкопами, як у нас коло Чорткова чи Борщева. Недаром у тих околицях осіли мої земляки з Чортківщини... Переїхавши величезний міст на ріці Міссісіпі, що лучить міста **St Paul Minneapolis**, наш поїзд заїхав на стацію в Миннеаполис. На мене ждали члени Комітету „Рід-

ної Школи“ і завезли мене до старого тутешнього осадника й діяча, д. М. Гусака. Цей громадянин зорґанізував був тут гр. кат. парохіяльну громаду й постарався, що на священика прийшов був. о. Курило, про якого згадано на іншому місці.

Вулиці й хідники прокопані в снігу, а прохожим тільки голови видно. Коли в Шикаґо тільки я один ходив в кожусі, то тут майже ніхто не ходить без кожуха. Одно тільки лихо, що мені довелось спати в кімнаті, яку почали огрівати перший раз тої зими щойно перед двома годинами, а на дворі був мороз на 45 ст.

Комітет зложений з представників гр. католицької й української православної церкви заповів і підготовив моє віче на неділю 27. січня, на 3. год. зполудня в салі „Народнього Дому“. Після мого реферату зложено 138.01 дол., з чого 134.01 дол. передано на мої руки. Численно зібраних комуністів, які при збірці нічого не дали, а намагалися ставити мені запити, предсідник, д. Федорців не допустив до голосу, заслонюючися ухвалою Комітету, на підставі якої не мають права забірати голосу ті, що нічим не причинилися до скріплення „Рідної Школи“. Не помогла нічого й моя інтервенція; Комітет стояв при свойому. Це був перший випадок того рода в моїй американській діяльности. Тому й згадую про нього окремо. Комітетові в особах старого прихильника „Рідної Школи“, д. Ник. Ґрубрина, о. Мих. Запаренюка, місцевого учителя Якова Міруса, Мих. Канюка та других, ставилися до справи якнайкраще.

На вічу були присутні громадяни й зі **St Paul**. Громадянка з того міста, Качмар, пе-

24. Українська прав. церква у Миннеаполис — Мин.

23. Гр.-кат. церква у Минне-аполис-Мин.

редала ту частину мойого реферату, де я говорив про жіноцтво, на сторінках „Народнього Слова“ в Питсбурґу в статті п. з. „Делеґат Рідної Школи про жіноцтво“.

Поворот на схід.

Я мав у пляні переїхати з Миннеаполис до Канади, а вертаючи звідти вступити до східних Злучених Держав. Так булоб краще з огляду на кошта. На жаль, я ще не мав дозволу на виїзд до Канади й мусів змінити задуманий плян та вертати на схід.

Гарний досвіток. Ще було темно, коли я виїхав до залізниці, але заки я заїхав до **St Paul,** червоне сонце піднеслося вже високо й купалося в клубах туману, що підносився з ріки одної з найбільших у світі. Я вернув до Шикаґо, забрав свої річи, і пустився під ніч до **Buffalo** (Бофало) — Н. Й. Чим ближче до цілі моєї дороги, тим менше снігу. Сторчала руда зісохла трава, а виноградники були зовсім голі. Великі кораблі спочивали в озері Іpi. Коло полудня заїздить поїзд на стацію Ню Йорк-Сентрал. Я в Бофало. Тут тепло, вулиці без снігу, зовсім сухі.

Бофало величиною в ню-йорському стейті друге з черги місто числить 700.000 мешканців, а в цьому 200.000 поляків. Поляки тут знані. От кілька днів тому засудили одного на електричний стілець за те, що при рабунку застрілив полісмена. Колись (1901) застрілив тут поляк анархіст (Чолґош) америк. президента Mc Kinley-я у хвилині, коли президент простягнув до нього руку на привітання. На цю памятку стоїть сьогодні

обеліск на площі Niagara Square. Бофало промислове місто та один з найбільших озерних портів. Має багато ріжного роду шкіл, університет, багато виховних і добродійних заведень і памятників. При вулиці Delavare стоїть дім Марка Твейна.

У цьому місті є дві гр. кат. парохії: одна на Eest (схід) при Filmore ave, а друга в частині міста званій Blacke Rock (Блек Рак). Церква на „Іст" ще не докінчена. Покищо має лише тимчасовий майже плоский дах з хрестиком. Друга церква з острою вежою. В цій части є й „робітничий дім", який тут називають „більшовицьким".

В неділю, 3. лютого 1929, зараз по богослуженні я мав відчит в церковній галі. Після мене промовив о. Михайло Кузів, завзиваючи присутних до складки. Зібрано 60.75 дол., які передано на мої руки. Вечором того дня я промовляв на Блек Рак. Правда, що місцевий парох, о. І. Жук заповідав двічі в церкві про мій приїзд, але поза тим не було ніякого підготування. Треба було вдатися наперед до когось зі світських людей., Та будучи в Шикаґо, я не міг добути ані одної адреси й мусів здатися „на або-або".

На тижні я поїхав ще до Lankaster (Ленкестер) Н. Й. Це невеличка громада, числить до 30 українських родин, а має свою церкву та Народний Дім, в якому примі щена українська школа. Не зважаючи на страшну заметіль, що сліпила очі, зібралися вечором великі й малі. Після мого реферату зібрано 23.25 дол., а пізніше дíслали 15.70 дол.

Новий плян та ненадійний кінець.

З котрою українською громадою я навязав звязки, то кожна з них домагалася, щоби приїхати з відчитом на неділю. А тих неділь нема в році так дуже багато. Побуваючи в Бофало цілий тиждень я використав час так, що уложив собі дальший плян поїздок. Це було конечне, бо вже був лютий, а я зобовязався перед „Рідною Школою" відвідати й Канаду. Розложивши карту Злучених Держав, усякі шематизми та розклади їзди залізницями всяких залізничих компаній, я побачив, що лишається багато українських громад, але самих м а л и х, а з кожної з них можна було сподіватися хіба 25—30 дол. Щоби мій побут усе таки виплатився, я розложив свою поїздку на цілий місяць майже на кожний день, не числячися з тим, що кожна громада хоче мене на неділю. Я обчислився, що малими сумами з багатьох громад я все дістану поважну квоту. Не питаючи нікого наперед про згоду, я проголосив по часописах в Америці мій плян поїздок та просив позасновувати спільні комітети й поробити зараз підготовку для уладження відчиту чи віча. Декуди воно вдалося, а декуди й не дуже. Але я сам видержав тільки до 19. лютого 1929. Я захорів і знівечив цілий свій плян. Всеж таки за тих 19 днів я дістав до рук 516 дол.

Ще з Шикаґо я заповів мій приїзд до Рачестер (Rochester) — Н. Й. на 10. лютого 1929. Це 300-тисячне, дуже гарне місто. Тут живе Мирослав Січинський. Широкі, ґладкі, нові вулиці. Деякі з алеями зі старих дерев. Багато дерев. Місто ясне, привітне. Побіч нових партерових будівель на торговлі, є й високі 12—15 поверхові бу-

динки. Є тут музична школа, публична бібліотека (як зрештою в кожному місті) з філіями.

Тут у місті фабрики фільм East, що виробляють 75 проц. всеї світової фільмової продукції. Крім цього велика фабрика оптичних приладів. Багато українців має тут свої власні доми. Гр. кат. церква при вул. Годзон. В тій части і робітничий дім. В цьому місті не дуже то на мене вичікували. Мій відчит був назначений у церковній галі на 7-му годину вечір. Але поза ту пору ще тут „мітінґували" місцеві товариства. Після мого реферату було запитів до мене чи не більше, як долярів, яких наскладано 39.50.

Тепер мала початися моя проголошена тура поїздок. По мойому пляні я мав осісти в Сіракюз —(Syrakuse) Н. Й. Туди я й пустився тереном, як у турчанських горах. Чим ближче Сіракюз, тим рівніший терен. Здовж залізничого шляху довгі просторі фарми з гарними садами й виноградниками. Декуди фармерські хутори так густо, що творять ніби село. Снігу щораз менше. Синіючі ліси обрамовують і прикрашують краєвид. Колиб не авта, не гарні дороги та не почвірний залізничий шлях, можнаб мати ілюзію, що це наша Галичина. Але те нещасне „колиб" заєдно нагадує дійсність.

Сіракюз, місто гарно положене в околиці озера Онеїде. Це торгове й промислове місто, з університетом на 6.000 слухачів, з публичною бібліотекою, музеєм, парками та стадіоном на 40.000 видців.

У самому Сіракюз громадяне дуже зражені до всяких делеґатів з краю, бо хтось там їх одурив, а про когось то говорять, що зібрані гроші в карти програв . Такий неприхильний на-

стрій до „краєвих“ делеґатур тут майже усюди. Цей настрій почасти оправданий, а почасти вмовлений. Та сяк чи так — він шкодив моїй справі і шкодить усякій.

На неділю, 17. лютого було призначене віче в Сіракюз, але тамошній парох, о. Евстахій Сидоряк, людина дуже прихильна до справ старого краю, порадив мені в порозумінні зі своїми впливовими парохіянами, щоби я відступив від наміру уладити віче в тому місті, бо відти вислано перед тижнем, відповідно до моїх закликів у часописах, більшу суму (165.75 дол.) прямо до „Рідної Школи“ у Львові. Знов уладження віча без збірки, булоб немиле для громадян.

Перший мій виїзд зі Сіракюз був до **Auburn** (Оуборн) — Н. Й. Це місто 40-тисячне, а в ньому 270 українських родин. Воно славне своєю тюрмою, на 1.300 людей, одною з чотирьох у ню-йорському стейті. В тюрмі роблять таблички до авт. Присуджених на смерть відсилають до **Singsing** (Синґсинґ) — Н. Й. При вулиці Вашинґтона доволі велика гр. кат. церква, червона зверху, з круглими баньками. В середині гарний іконостас та новий „паук“ за 1.200 дол. Напроти церкви українська мясна торговля та т. зв. „Січовий Дім“, власність тов-а „Запоріжська Січ“, відділу У. Н. Союза. Мій відчит був заповіджений на будний день. Я ставився на пору, але цікавих явилося всього коло 20. Це було дуже немиле аранжерам. Тому вони радили мені перенести відчит на інший раз, по змозі на неділю.

Я мав дійсно одну неділю, нехотячи зарезервовану.

День 13. лютого 1929 був призначений на відчит у Геркімер — Н. Й. Це 15-тисячне місточ-

ко, а в ньому до 100 українських родин. Наші люде роблять у фабриці бюрових меблів та у фабриці машин до писання марки „Ремінґтон“. У місті є гр. кат. церква, у якій іде спір за обсаду місця пароха. До парохії належать ще українці в місті Ютике (Utica) Н. Й. та в Литл Фолс (Little Folls) — Н. Й. Дійшло до того, що парох (о. Дж.) служив тільки в тому місті, де сам не мешкав, т. є в Ютиці, а один священик, що саме жив у Ютиці служив у Геркімер і Литл Фолс. Коли я приїхав вечором на означений день, у Геркімер не було ніякого підготування. Часопису громадяне не читали, а через наглу зміну священиків, ніхто з них нічого не зробив. Я зайшов до „Горожанського Клюбу“, спроваджений українським купцем, Сичиком, і застав там двох дуже щирих людей, а саме Йосифа Наконечного та Николу Німого. Вони замовили мене приїхати на другий день, а вони подбають, що віче відбудеться. На 3-ту годину досвіта я вернув до Сіракюз, а на другий день пополудні поїхав знов до Геркімер, де віче дійсно відбулося в церковній галі, під проводом Володимира Берези (з Бучача). Геркімерські громадяне не мали в ночі відпочинку, бо устно повідомляли інших про завтрішне віче. Явилося поважне число еміґрантів. Крім мене промовив ще о. Насвищук, а громадяне зложили зараз 38.50 дол., а за кілька днів надіслали дальшу збірку в сумі 19.70 дол. Так, як попереднього дня, я приїхав в 3. годині досвітку до Сіракюз.

Я тому згадую основніше про випадок у Геркімер, щоб вказати з одного боку на щирість тамошніх людей до „краєвої“ справи, а з другого боку, щоб наглядно покласти перед очі тут і там, що при добрій волі можна не одно добре діло виконати.

Того самого дня, 15. лютого, пополудні, я виїхав до Литл Фолс, малого, гарно положеного міста, де є фабрики сукна. Там живуть мішано: поділяки з Половець і Паушівки та з Підгаєць і бойки з Турчанщини. Такі й подружа вимішані: подоляки й бойки. Мішанина корисна — по моїм спостереженням. Тут є мала церковця, а перед роком купили українські громадяни „Народний Дім" за 6.000 дол. В тому домі приміщена школа. Там я мав свій відчит, який пройшов з увагою і дав 25 дол. прибутку. Громадяни при проводі з д. Поцентелюком, обіцяли дальше пильнувати справи „Рідної Школи". Я мусів так, як попередніх днів, вертати до Сіракюз, щоб у неділю, вільну через відмову в Сіракюз, використати для Оуборн.

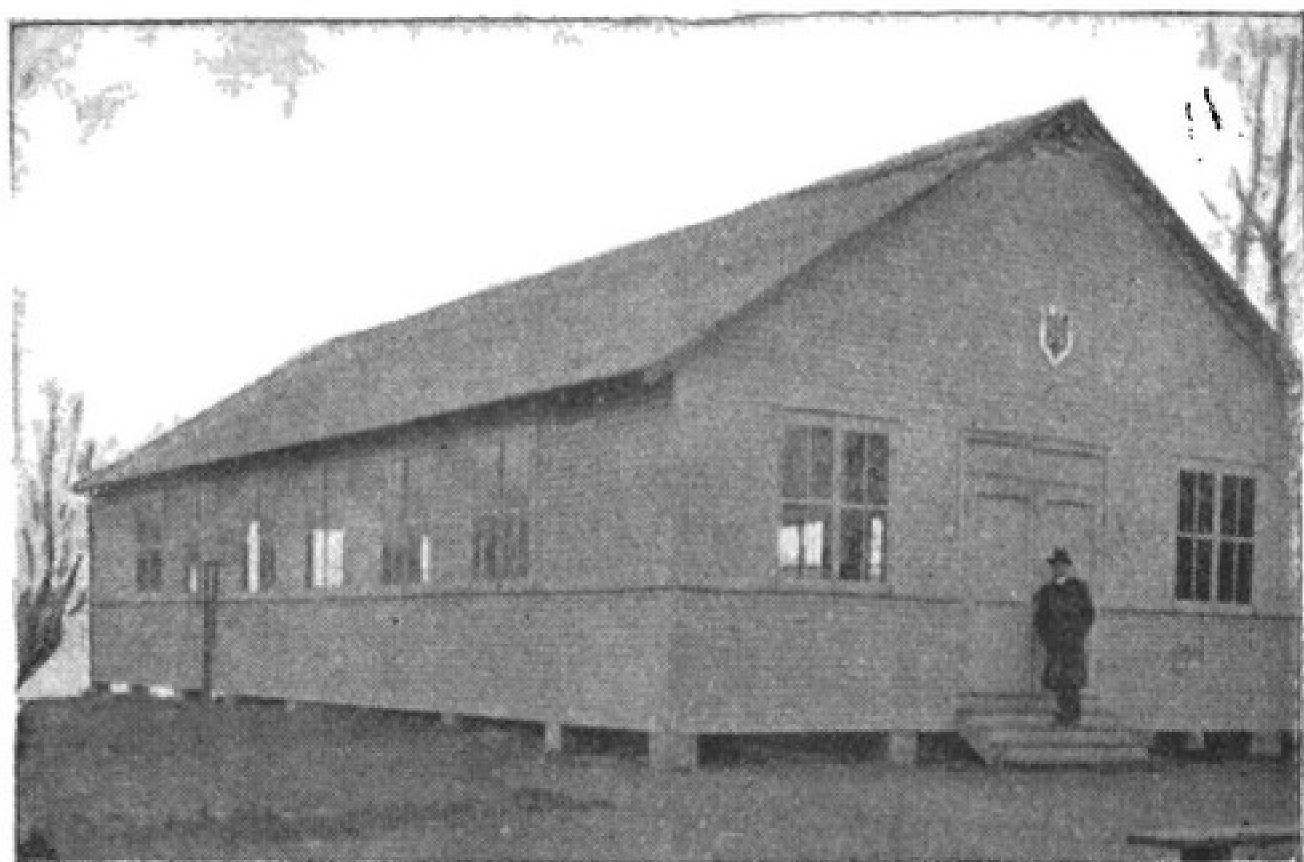
Я не мав особливого щастя до тої місцевости. Місцевий парох о. Антін Строцький, б. катехит у Дрогобичі, проголошував віче на двох проповідях, а світські люде, як д. Гриць Орищин, д. Іван Малиса, д. Михайло Чорній та д. Петро Шевчик робили в тому напрямі зі свойого боку. Зійшлися самі найбільш свідомі, які зложили після мого реферату й дуже доброї промови д. Івана Малиси 45 дол. В дискусії порушено ріжні проєкти постійної допомоги „Рідній Школі", з яких найважніший був: полишити президію віча постійним допомоговим комітетом для „Рідної Школи", який має поширитися представниками місцевих товариств. Не зважаючи на те, що в тій місцевости я мусів бути два рази, то все таки не багато грошей зібрав.

Вже величезна зміна повітря й температури в таких віддалених від себе стейтах, як Илиной, Минесота й Ню Йорк та часті недіспані ночі й не-

вішинні поїздки, коли нераз не було можности зїсти ложки страви, ослабили мене поважно. Ослаблений і перемучений орґанізм подався і я сильно перестудився йдучи на віче в Оуборн. Вертаючи нічю до Сіракюз, я чув біль горла, докульне печення в плечах між лопатками та шум в ухах.

На слідуючий день, у понеділок, я лежав до полудня, а вигрівшися я позбувся прищів у горлі. Легка горячка мене не покидала. ПП. Сидоряки, які мене в готелі відвідали, дуже мене намовляли, щоб я замешкав у них і не виїздив дальше, доки не подужаю. Але я не міг цього зробити, і мені здавалося, що не мав можности відкликати назначених дальших віч у місцевостях віддалених від Сіракюз о 200 миль почавши. Тому я відїхав на другий день до Трой (Troy) — Н. Й., щоби там осісти й відти виїздити до сусідних міст, відповідно до проголошеного пляну. А горячка повинна би сама проминути.

Дня 19. лютого я приїхав до Трой зовсім хорий; просто не міг волочити ніг. Тут падав густий сніг. Маючи кальоші у валізі, яка не прийшла поїздом зі мною, я перемочив черевики, йдучи до українського православного пароха, о. Боднара та гром. Петра Покиди, щоб дізнатися, чи підготовано тут віче на завтра, як це я заповів. Я наняв кімнату в паршивенькому готелі і зараз виїхав до Вотервліт, де вечором мало відбутися віче. Віяв пекучий, морозний вітер, сніг ліпив в очі. О. Андрія Хлистуна, який дозволив церковної галі на віче, я не застав дома і на морозній сніговиці дожидав його перед домом, трясучися цілий від студени й пропасниці. Віче відбулося при замітному числі громадян, хоч сні-

25. Забавовий дім в українському парку в Когоуз — Н. Й

26. Гр.-кат. церква в Когоуз — Н. Й.

ґовиця не сприяла. Зібрано 47.85 дол., які передано мені. Нічю я вибрався піхотою в товаристві о. Хлистуна й учителя д. Яворського до Трой — 4 милі. Мене морозило і я хотів ходом розігрітися. В ночі я сильно потився і тому кілька разів перебірав білля. На другий день коло полудня я мусів встати, бо требаж було щось зїсти, а дрантивий готель не мав ресторану. Під вечір я обвинувся коцом по кожусі й поїхав автом на віче в Трой.

Віче пройшло при поважному числі учасників. Видно, що о. Боднар добре підготовив. Проводив д. П. Дзюндзюристий. Підчас промови мені бгиналися коліна, але я мав удоволення, коли після мого реферату зложено на мої руки 103.55 долярів.

Кланцаючи зубами, я вернув у ночі у свою нору. Піт обливав мене, ціле тіло боліло, а в роті пекло. Я рішив скоро виздоровіти, бо на другий день мало бути віче в **Cohoes** (Когоуз). Але рано я чув, що навіть при всьому напруженні енерґії я таки не зможу у вечір говорити. Нехай діється, що хоче. Нараз мені стало все байдуже, мене огорнула повна апатія. Я зладив комунікат до преси, яким повідомляв, що почавши від Бостону Месс., де мало відбутися віче в слідуючу неділю, я перериваю свою обїздку. А Когоущане — нехай вибачають. Сам я зібрався, щоб перенестися на лежання до кращого готелю, на всякий випадок такого, де є ресторан. Перед виходом з кімнати, я зателефонував до о. Івана Шуховського, гр. кат. пароха в Когоуз, що я хорий і на віче не приїду. Він зовсім тим не зразився. За якої пів години він був уже автом по мене, а десь за годину я вже лежав у чистій постелі, від дов-

того часу перший раз у приватньому домі пп. Шуховських. Лікар ствердив ґрипу. Після видужання з ґрипи по вісьмох днях я занепав на запалення олегочної і лікар наказав негайно віддати мене до шпиталя, полохаючи запаленням легенів. У тій хвилині, чисто по американськи, мене забрали в спальному біллі в амбулянс і відвезли під добру опіку до шпиталя в Когоуз.

Яке це враження зробило на мене, можна собі уявити. Я опинився нараз серед чужих людей, у чужому краї, далеко від рідних. До них я написав листа і просив о. Шуховського, щоби його надав на почту. Але аж після видужання він признався, що не надав листа, бо я в горячці маячив, а він боявся, що я понаписував дурниць, якими можу перестрашити родину. Я трохи перележав у шпиталі, а трохи пересидів як виздоровець у гостинному домі пп. Шуховських, де виповнив час писанням статтей. Вправді не проминула моя недуга безслідно, але зате я набрав чимало досвіду. Я не міг дочекатися дозволу лікаря на продовження моєї діяльности і розпочав без цього.

На ново до праці.

В суботу, 30. березня я відбув віче в Амстердам Н. Й. Це місто над рікою Кемплейн (Camplain) має 42 тисячі мешканців, з того 40 українських родин. Прегарна дорога через узгіря, якими покритий нюйорський стейт, веде через Скенектеді (Shenectedy) до Амстердам, перетинаючи велику ріку Могавк, доплив великого Годзону. У промові мій голос ще був придушений. Та не зважаючи на те, я говорив 70 мінут.

За те мав одно вдоволення, що д. Т. Сюрко передав мені зі збірки 106 дол.

На другий день, 31. березня, я мав друге віче в галі гр. кат. церкви в Когоуз. Проводив д. Мрочко, секретарював д. Апостол. Зібрано 162 дол. В обох останніх місцевостях промовляв річево й щиро о. Шуховський, а поважні збірки були у великій мірі його особистою заслугою. Та збірка, це був неабиякий успіх, бо в Когоуз нема більше як 60 українських родин, що живуть з праці в скляних, ткальних та електричних фабриках. Пробуваючи довше зі мною міг о. Шуховський запізнатися зі всіми дрібницями про „Рідну Школу“ й тому міг здобутися на щирі та переконуючі арґументи.

Я розпрощався зі своїми добродіями й перенісся на осідок до Ню Йорку, щоби відвідати ще деякі громади на сході. Я приїхав до Когоуз у люту зиму, а виїхав у гарний весняний день з Олбані (Albany) столиці нюйорського стейту. Гори гірського гнізда Кесткил (Castcil) ще сіріли безлистними деревами, а скали на вершку Гонтер (Hunter) сторчали задумчиво. Широченний Годзон котив брудні хвилі, а великі білі кораблі плили по них — здавалося — ліниво. Чим далі в низ, дерева зеленіли, а в околиці Ню Йорку прегарно пишались ріжнобарвним квітом.

В неділю рано, 7. квітня я виїхав з Ню Йорку до міста Вунсакет (Woonsocket), що лежить у найменшому стейті Род Айленд (Rhode Island). Цілий цей східний шмат Злучених Держав, це т. зв. Нова Анґлія. Прегарні краєвиди. То скалисті яри, то торфовиска закидані нанесеним колись круглим гладким камінням, то ліси, то урожайні поля. З правого боку від часу до часу роз-

ступаються ліси чи скали і показується океан, який місцями доходить аж до нашої залізної дороги. У Правиденс **(Providence),** столиці стейту, я мав пересідати, але там виїхало по мене трьох громадян з Вунсакет і забрали зі собою. Правиденс, гарне місто зі 100 тисячами мешканців. У середині торговлі. На горі, яку обкручує гладенька автомобільна дорога, стоїть державний білий дім, стилем і банею подібний до вашинґтонського „кепітолу“.

Назва старого, 50-тисячного міста Вунсакет — індіянська. З ліса, де колись кочували індіяни, зроблено парк.

Первісні народи тої сторони, — ескімоси та пізніші індіяне висунені білими зовсім. Коли білі „піоніри“ витратили індіян мечем і такими „культурними“ здобутками, як алькоголь, коли їх остало всего 300.000, тоді примінено до індіян цяцькання немов з дітьми. Їм визначено окремі полоси для поселення. Тільки там можна їх тепер бачити в їх громадному житті. Хиба деякий червоношкірий знахор заїде автом до Ню Йорку чи іншого „білого“ міста й там на перехресті людних вулиць „викладає“ прилюдно зі свого авта гігієну чи будову людського тіла та продає свої ліки проти болю очей, проти ломання в костях тощо. Його тоненькі уста запіняться від голосної анґлійської промови, острий, орлиний ніс ще остріше зарисується, а довге, на плечі спадаючє волосся тримає в купі шапка з пестрих пер. Деколи стане молодий пристійний з виду індіянин у свойому святочному убранні з люльочкою в устах при рухливій евні А в Ню Йорку та продає гарним панянкам зілля-любисток.

А всеж такий кожний знатніший обиватель

27. Автор цеї праці над озером на ріці Блекстоун коло Вунсаскет — Р. Ай.

Америки, не виключаючи президентів, чваниться тим, що в його жилах пливе індіянська кров. Президента Кулиджа навіть фотографували в індіянських пірях поруч з індіянським ватажком.

Деякі індіянські родини виказують уже в своїх рядах учнів вищих шкіл, студентів університету, ба й письменників та вчених.

Зі сумежних горбів міста Вунсакет, між якими розложилося місто в кітлині, видно вистаючі фабрики спідного білля й ґумових виробів. При вулиці **Blackstone** стоїть гарна церква з жовтої цеґли, з високою, кінчастою вежею. Її будували колись гр. католики за 70.000 дол. Сьогодні вони майже всі перейшли до української православної церкви та випроцесували церкву з майном, що було записане на еп. Богачевського. (Процес коштував 4.000 дол.). В галі тої церкви відбулося віче. Проводив д. Мих. Бардичевський. секретарював М. Скибинський і Гр. Кічак. Я говорив при великому зацікавленні слухачів сім чвертей години. Та все таки мені поставлено по рефераті 17 запитів. Після гарної промови о. протоєрея, Володимира Каськова, присутні зложили 100 дол. на мої руки, а 50 дол. надіслали.

Дорогою на Гартфорд (столицю стейту Канетикат). Берлін-Брістоль-Новий Лондон вертаю до Ню Йорку. Чудова околиця. Лісисті горбки перетинані бистрими потічками й річками. Фабрика коло фабрики.

На 14. квітня припало мені віче в Ансонії-Кон. для громадян з Ансонії і Дербі, яке підготовив д. М. Вавро, дібравши собі комітет. Віче, що відбулося в церковній галі, відкрив д. Яремій Короташ, а проводив о. Алекс. Ротко. Після мого реферату зібрали 176 дол. За збіркою йшли

як звичайно запити, між якими був один: чи правда, що „Рідна Школа“ вчить „на попів“?

Українська школа в Ню Йорку.

Ще в зимі, коли я був в Шикаґо, прислав мені письмо комітет нюйорської „української національної школи на Гарлем“ при 106 вул. з проханням відвідати ту школу. Я відписав, що при нагоді службового побуту на сході радо це зроблю. Це могло здійснитися щойно 25. квітня. Того дня в 6 год. веч. ждав на мене цілий шкільний Комітет і дітвора в айришській школі, яка відступала українцям на вечір свої кімнати. Було 63 шкільних дітей. Діти веселі, бадьорі, незвичайно свобідні, як зрештою всі американські. Мене привітав іменем дітей і комітету учитель, Петро Задорецький. У відповіді я звернувся в приступній формі до дітей зі зазивом памятати й любити свій нарід та рідний край, їхніх добрих батьків, а при цьому підніс заслугу членів комітету, учителя й батьків, які дбають за те, щоб діти були добрими українцями. Відтак учитель завдав дітям кільканацять питань з українознавства. Під кінець зложили діти 50 дол. від себе (34 дол.) і від членів комітету (16 дол.) та прохали, щоби їх школу приймити в члени-добродії. Цілий вечір закінчився відспіванням національного гимну.

Бостон.

На квітну неділю (27. квітня) я вибрався до Бостону - Месс. Прегарний весняний день. Тепло й соняшно. Розцвилі дерева блестять у соняшному сяйві, а свіжо зелена травиця аж вабить покачатися. Гладкими дорогами стрілою летять

авта чорні, зелені, червоні, жовті, ріжні. Нова Анґлія, — це для европейця найбільше підхожа сторона. З Ню Гевен іде дорога понад море, що під вечір немов карбоване. Білі вітрила рибацьких та прогулькових човнів, що яснівють на сталевому водяному плесі, оживлюють образ. Пізно вечором заїзджає поїзд на провізоричний, деревляно-залізний двірець на **South** (полудне). Є в Бостоні і другий двірець (North Station) новий, обширний. На долині для подорожніх, а на горі арена на видовища з 22.000 сидячих місць.

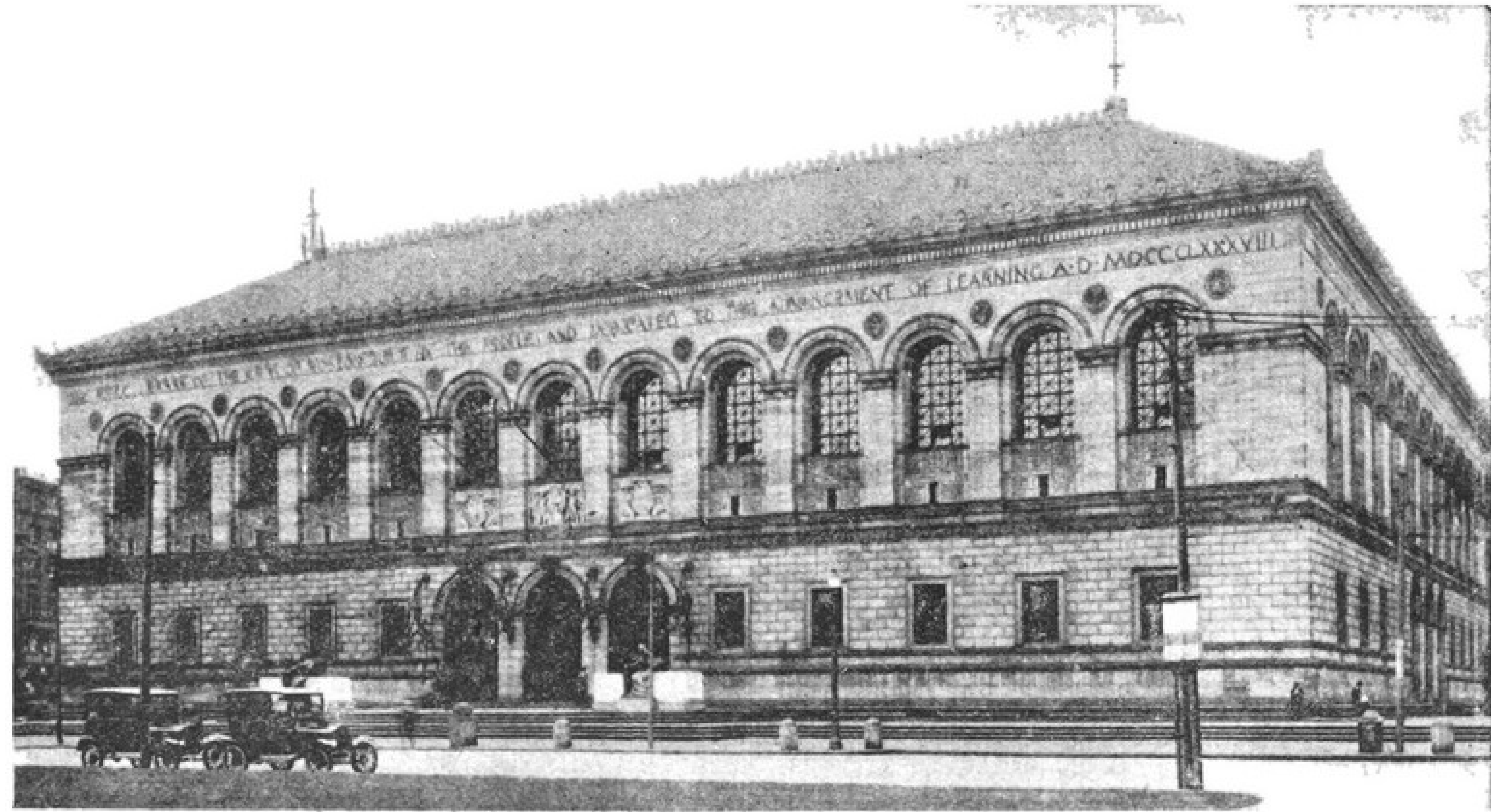
Як на американські відносини, то Бостон старе місто, 300-літнє. В історії Злучених Держав має своє значіння. Тут почалися перші рухи проти Анґлії, а в околиці відбулися перші бої яких вислідом була незалежність американців та створення Злучених Держав. Місто має сьогодні 780.000 мешканців і є шестим з черги американським надморським портом. Це головний рибальський центр на атлянтійському побережі. Сюди привозять свіжу, а вивозять морожену рибу. Позатим це місто славиться як торговельний та промисловий осередок. Головний промисл, це виріб чобіт і черевиків, одежі, машин, електричного приладдя, ґумових річей і т. ін.

Вулиці тут часто вузькі, криві, схожі на европейські. Впадає в очі велика скількість церков ріжного стилю й віри, а найбільше католицьких. Анґлійське панування ще засвідчує маленький будинок міської управи серед міста, а коло нього анґлійський цвинтар, очевидно й тепер не руханий. В середині міста парк Френклина, дуже гарно впорядкований, з басейнами, фонтанами, магноліями й кипарисами. У парку багато памятників, з яких особливо звертає на себе увагу па-

мятник Мортона, винахідчика етеру. (Мортон нахилений над умираючим, якому щойно застрикнув етеру).

Замітний памятник Бенджемина Френклина та ріжних ґенералів з визвольної й горожанської війни, роженців Бостону. Перед двома роками поставили тутешні поляки памятник Косцюшка. У другому кінці парку памятник перемоги з визвольної війни. Високий, круглий стовп зі символічними жіночими фіґурами й релєфами, які зображують ріжні сцени з тої війни. Дорога до памятника веде поміж алею дерев, присланих з усіх американських стейтів. Коло памятника німецька канона і танк, здобуті над Марною й міна, виловлена коло Бостону. Природничий музей не дуже то великий і не багато в ньому предметів. Зате прилюдна бібліотека величезний будинок і має міліон томів. При входових сходах знадвору, статуї, що зображують науку й мистецтво. Фоє і всі коридорі мармурові, від помосту до стелі (як зрештою в бібліотеках у кожному місті). Сходи теж. Прегарні мальовила вкривають стіни. Образи здебільша реліґійні. На поверсі старий і новий завіт у візантійському стилі. Величезна галя у візантійському стилі, зі склепінням, прикрашеним різьбленими в мармурі „резедами". Тут повна тиша, бо при довгих столах працюють „книгогризи". Скільки людських думок витягають вони на денне світло з пожовклих фоліялів, як доказ, що „те все вже було".

На велику увагу заслугує протестантська катедра св. Тройці. Ціла з лупаного каменя. Знадвору виглядає радше на американський суд, тюрму, або касарню. При вході горорізьба в ґраніті, зображуюча сцени з життя Ісуса. На філярах

28. Бостон. Прилюдна бібліотека.

статуї евангелистів. Цілість — величавість і повага. В середині візантійські луки. Вітражі притемнюють світло, а грубі, мягкі плюшові хідники між вибиваними лавками придушують гомін кроків й підносять настрій. Вівтар відмежований решіткою різьбленою з білого мармуру.

Гарвардський та бостонський університет уважається за один з найкращих в Америці. Бостонці твердять, що таки найкращий. Одначе я не берусь про це видавати осуду, бо я зауважив, що найкращий університет завсіди той, до якого ходить чи ходив оповідач, або оповідачів син, або бодай — університет того міста, в якому оповідач живе.

Церква у Бостоні, яка належить до українців, була колись закуплена о. Павляком (тепер у Ню Йорку) для гр. католиків. Сьогодні вона належить до православної громади. Парохом о. Василь Кучер, що був колись катихетом у Косові. Будова церкви — в порівнанні з формою, до якої ми звикли — трохи дивна. Це ніби приватний дім з двома ледви вистаючими вежочками, прикрашеними невеличкими хрестиками. Під церквою обширна галя, де й відбулося моє віче. В Бостоні є 6.000 українців, розкинених по ріжних дільницях, але на вічу не було їх багато. Зібрано 100 дол., які передано мені.

На вечір того дня запросив мене комітет української школи. Членам того комітету було дещо неясне в становищі „Рідної Школи“. Вони хотіли чути мої автентичні вияснення, які видно вдоволили їх, коли дали мені для „Рідної Школи“ окремо 25 дол.

Конвенції допомогових товариств.

У місяці травні серед еміґрації в Злучених Державах незвичайне оживлення. Кожний мав предмет заінтересування. Одні цікавилися IV. Собором української православної церкви, другі зїздом незалежних священиків, треті знов „конвенціями“, себто загальними зборами допомогових товариств: „Українського Народнього Сюза“, „Українського Робітничого Союза“ та „Згоди Брацт“.

Такі конвенції відбуваються раз на 4 роки. Залікавлення кожною конвенцією зовсім оправдане. Поминаючи те, що вони трапляються рідко, — вони мають для будучого уформування життя української еміґрації великанське значіння. Цеж від складу управи, а головно від складу редакції, для якої провідну лінію, а то й склад означує конвенція, залежить будуча політика еміґрації та вироблювання світогляду. Минулі конвенції памятали на потреби „Рідної Школи“, а признаючи її конечність, ухвалювали певні суми до її розпорядження. Тому я вважав за конечне бути не тільки пасивним свідком тої рідкої події, якою є конвенція, але забрати там голос перед цвітом американської еміґрації, перед її вибраними делеґатами з усіх закутин великої держави.

Я бажав як найтепліше та найщиріше подякувати за всі добра, яких край, а головно „Рідна Школа“ зазнали напротязі років, бажав навіть тих, які не могли бути на моїх відчитах, піднести на дусі, розбудити в них віру в краще завтра терплячого народу та бодай у найзагальнішому начерку вказати на ролю еміґрації у великому процесі визволення. Я чи не перший делеґат краю

мав те велике щастя й честь стануги перед вибранцями української еміґрації та висловити свій подив для її всестороннього розвитку й зросту. Цо зробити мав я нагоду 14. травня на конвенції „Українського Народнього Союзу“ в Нюарку Н. Дж. С., а на конвенції „Українського Робітничого Союзу“ в Скрентоні — Па. 29. травня. До конвенції „Згоди Братцв“ я мусів обмежитися до висланого письма.

Очевидно, що на одній і другій конвенції я мусів виголосити іншу промову, бо кожне з допомогових товариств має дещо інший вигляд і зміст, що дасться підмітити хіба на місці, знаючи людей, які належать до товариства та ведуть його. Маю враження, що мої слова запали еміґрантам в душу. Після промови у Нюарку і Скрентоні посипалися рясні оплески від прихильників і противників, а велику частину моєї промови в Нюарку помістив дослівно денник „Свобода“. Доказуючи прихильність ділом, конвенція „У. Нар. Союза“ ухвалила для „Рідної Школи“ 1.000 дол., а конвенція „У. Роб. Союза“ 500 дол. Конвенція „Згоди Братцв“ (дещого біднішого товариства) признала „Рідній Школі“ 100 дол., а 100 дол. зібрано в Олифанті — Па.*)

Після моєї промови в Нюарку повитав мене предсідник, редактор Омелян Ревюк, теплими словами, підніс ту діяльність „Рідної Школи“, яку він особисто заобсервував у часі свого побуту на Західній Україні та заявив іменем „Українського Народнього Союзу“, що „колиб усі покинули „Рідну Школу“, то не покине її „Український Народній Союз“ та його члени“.

---

*) *До часу друку цьої книжки не надійшли. — Авт*

Цю заяву виголошену з вервою, питомою ш. редакторові приняли учасники грімкими оплесками.

Такі самі невмовкаючі оплески розляглися після моєї промови на конвенції „Українського Робітничого Союзу“ в Скрентоні й тривали, доки я не покинув салі. Це світла маніфестація почувань української еміграції, свідомої своєї відповідальности за долю нації, для тої установи, що ту долю практично, ділом будує. Ці маніфестації були доказом, що здорова частина українського громадянства хочаби вона була й за морем, — більше цінить вложену працю від найкращої й найрозумнішої критики.

Собор української православної церкви.

Маючи особлившу нагоду пізнати українське православне духовенство в Америці в цілости та бажаючи познайомитися з відпоручниками української православної церкви в Канаді, куди я на порученя „Рідної Школи“ мав вибратися, я зайшов дня 10. травня до української православної церкви в Ню Йорку, де відбувався IV. Собор. Церква, в якій відбувався Собор, положена при 14-ій вулиці. Будинок відкуплений від іншої віроісповідної громади. Цілий вхід прикрашений американськими та українськими прапорами. Над дверми великий напис „Витайте Делеґати IV.Собора!“ Сходяться духовні та світські делеґати. Між ними багато знакомих, з якими витаюся, як зі старими другами. З Канади приїхали о.мітр. Савчук і дд. Ю.Стечишин і В.Свистун, провідники автокефального православія в Канаді. Кожний з них мав виголосити реферат, по яких я надіявся доповнити свої спостереження про православний рух та його стан, а зокрема за-

пізнатися наперед краще з канадійськими відносинами. Наради почалися вибором президії. Головою Собору був архиепископ о. Іван Теодорович, а предсідателем о. Кирстюк, парох Филаделфиї, секретарював ред. В. Кедровський і Дяків.

По відчитанні численних привітів з ріжних кінців Америки й Канади почалися реферати. Одні реферати були більше загальної натури, як реферат самого архиепископа про стан української прав. церкви в Америці, о. Савчука — про розвиток українського православія в Канаді д. Ю. Стечишина на тему „Світський елємент у церкві" та д. В. Свистуна на тему „Держава і церква". Другі реферати були більше практичного значіння (як напр. ориганізаційний статут, одностайність в обряді і т. п.). Деякі з рефератів дали мені змогу не тільки пізнати теперішню стадію розвитку українського православія, але й кинули жмуток світла на саму суть того церковного руху та на причини й умови його розвитку.

В часі нарад Президія зайняла місця на переді, а делєґати (духовні й світські) у вигідних церковних лавках. Як неприналежний до Собору, я сів зовсім окремо ззаду, відділений кількома лавками від делєґатів.

Мене запримітив о. архиепископ і привітав від Собору як делєґата „Рідної Школи" та запросив на почесне місце, де вже сиділи канадійські відпоручники. Очевидно, що я мусів теж виголосити відповідну коротку, імпровізовану промову. Це було мені — признаюся — доволі ніяково, бо я перший раз у мойому житті промовляв у церкві. Я певний, що привіт о. архиепископа, звернений до мене підніс „Рідну Школу" в очах усіх православних українців.

На святі Стрілецької Громади.

Дня 11. травня відбувалося вечором свято „Стрілецької Громади" у Филаделфиї — Па. Мене запросили звичайним запрошенням з дописскою, що управі дуже залежить на тому, щоб я був приявний. Маючи в пляні бути всюди там, де збіраються українці, я не міг відмовити. Цілий вечір вів д-р В. Сіменович з Шикаґо. Зібралися бувші ветерани У. Г. А. колись тільки вояки, а тепер ріжнородні партійно-політичні діячі. Зібралися вибрані гості. Велика готелева саля була переповнена. Д-р Сіменович як „тоустместер" покликав мене першого виголосити промову. Я говорив про ті цінности, які роблять націю живою. По мені промовляли ще редактори: д-р Мишуга, Лотоцький, Чиж і пп. д-р Ґалан, Дармограй, Дубас та дуже щиро п-ні М. Скубова й багато інших. Перед моїм відїздом зложила „Стрілецька Громада" на мої руки чек на 30 дол.

Та не в цьому річ, чи хто зложив що на „Рідну Школу" й скільки; а в цьому, що через пресу та особисту лучність знають про „Рідну Школу" сьогодні в Америці всі українці, що живуть а не... гниють.

Майже до ранку забавлялися гості співом, танцями, гутіркою та товариськими іграми. Між гістьми був люблений в Америці артист-співак баритоніст, Н. Зазуляк, який радо бував на українських концертах по всяких містах інтерпретуючи українську пісню та нагадуючи старим і молодим їхне походження. Але тут трапилася йому немила пригода викликана другим артистом-музиком, М. Гайворонським. Зазуляка попросили заспівати. Він вийшов на сцену і під акомпанія-

мент п. Середівни проспівав кілька народніх пісень. Розохочений розрадуваною публикою, яка не щадила оплесків, він узявся інтерпретувати „Ой, видно село“. Співав протягаючи, немов ілюстрував зміст. Але та інтерпретація не годилася з розумінням твору приявного автора, Гайворонського, який зразу нетерпеливився, а врешті не втерпів, перервав Зазулякові другу фразу „ой, там ідуть стрільці“ своїм співом у скорішому темпі. За ним підхопила публика, висадила другого свойого любимця, Гайворонського, на сцену, відки він давав такт, а публика на салі співала. Цей випадочок виглядав трохи комічно, трохи немило. Скромний співак Зазуляк збентежився, але й скоро одобрухався вичуваючи якнайбільшу прихильність до себе з боку публики. Очевидно — оба приятелі не чули до себе наслідком тої приключки ніякої врази.

А все таки — таких вечорів нема багато в житті!

Останні виступи.

Перед виїздом до Канади мені лишались ще дві українські громади, які я бажав конечно відвідати, а саме: Йонкерс — Н. Й. і Филаделфия Па.

В Йонкерс над Годзоном я був у неділю, 26. травня. О.сов. В. Сполітакевич зайнявся уладженням віча в галі гр. кат. церкви при Chestnut St. Зараз після Служби Божої зійшлися громадяни до салі, де о. С. вказав на ціль віча, представив мене й завізвав виголосити реферат. Не зважаючи на голодні шлунки (уже була 2-а год. попол.) учасники вислухали мене уважно й зложили 75 долярів, які о. Вол. Сполітакевич переслав через

„Обєднання“. В цьому стотисячному місті живуть наші робітники у великій части з праці в найбільших американських ткальнях диванів.

Останнє моє віче в Злучених Державах було у Филаделфиї, старій столиці Злучених Держав від часу визвольної війни аж до збудування Вашинґтону. Це тепер третє з черги місто в Америці щодо величини (після Ню Йорку й Шикаґо) числить поверх 2 міліони мешканців). Колись багатий анґлієць, Вільгельм Пенн, приставши до гонених в Анґлії „квейкерів“, дістав від анґлійського короля землі теперішньої Пенсилвенії. В р. 1682 він особисто визначив у лісі прямі поздовжні й поперечні вулиці для будучого міста Филаделфиї. Зразу осідали там тільки „квейкери“, а відтак і инші члени переслідуваних в Европі релиґійних сект. Переслідувані колись — розуміли волю, тому завели на своїй землі повну релиґійну терпимість і свободу. Тепер Филаделфия осідок пенсилвенського університету, заснованого ще Бенджеміном Френклином в 1790 р. та осідок „Темпел Юніверситі“,по числу учнів одного з найбільших в Америці. Як усі американські міста, має Филаделфия добре зорґанізовану систему прилюдних бібліотек. З рідкостей — слід піднести Торговельний Музей, де зібрано сирі матеріяли й готові індустріяльні продукти з цілого світа.

Щодо промисловости, то Филаделфия славиться будовою кораблів з майстернями на Гоґ Айленд. У час найбільшого розгону вони випускали за кожних дві доби один корабель. Тут виробляються теж майже всі льокомотиви для американських залізниць. У самих залізних заводах працює понад 100 тисяч робітників. Капелюхи филаделфійської фабрики Стетсона в Америці

29. Филадельфия — Па. Ратуш збудуваний коштом 20 міл. дол. На вершку вежі статуя Вільгельма Пенна, основника міста.

найкращі. Сильно розвинена також фабрикація цигар.

Супроти тої промисловости не диво, що дим з тисячних фабричних коминів стелиться над містом, мов густа хмара. В осередку міста хмародери торговельної части.

Уладженням мойого віча зайнявся „Горожанський Клюб“ (якого головою д. Дубас) в порозумінні зі „Стрілецькою Громадою“ (голова д-р В. Ґалан). Щоб піднести настрій віча уладив д-р Володимир Левицький, тодішний учитель української школи ім. І. Франка (при Січовому Домі), діточу театральну виставу двоактової пєси В. Софронова „Свято Весни“. Діти грали претарно, а гаїлки, веснянки й хоровід та вставлені пісні вивели діти прибрані в українські костюми так гарно, прецизно, сміло й вірно, що могли зворушити кожного не тільки там, на чужині, але й тут, у рідному краю. Цеж нещобудь: діти виховані на американській „стріті“ (вулиці) будували „мости“, виводили „воротарчика“, „жучка“, звивали „огірочки“, сіяли „мак“, співали „ягілочку“, „подоляночку“ та „перепілку“. Після вистави відспівав ще дівочий хор Драматично-співацького Кружка ім. Шевченка з 23-ої вулиці удачно кілька пісень.

Стара Филаделфия чула колись славний дзвін, що сповіщав Америці волю, бачила всяких ґенералів, що ту волю добували й поїздилися до **Independes Hall** на заключення миру з Анґлією. Але таких виступів, як цей — не багато бачила. Серце раділо, що українська стихія сягає аж тут, захоплює діточок, які України не бачили й хто зна — чи коли на власні очі поба-

чуть. Школа... школа — це все. Колиб не вона, діти пропалиб давно.

Слідувало віче, яким проводив той сам д-р Левицький, як голова тимчасового Комітету. Я промовляв до перетомленої публики поверх годину. Після реферату зібрали зараз 150 дол., а вибраний постійний Комітет „Рідної Школи“ з д. Теодором Грицаєм як головою мав у найближчому часі займитися дальшою збіркою між тими, які на вічу не були та між українськими місцевими товариствами, бо „було би стидно, колиб з Филаделфиї мало прийти менше, як 500 дол.“

Часопис „Америка“, який перед памятним вечором через кілька днів пригадував на ріжні лади українському громадянству справу „Рідної Школи“ і, який немов дрожав за вислід вечора, написав на другий день у редакційній статті між іншим:

„Досить численно зібрана публика покидала Українську Галю з повним вдоволенням та в піднесеному настрою. Всеж таки треба сказати, що на таку велику громаду, як Филаделфия, свято „Рідної Школи“ та приїзд старокраєвого гостя повинен був стягнути без порівнання більше людей. Особливо прикро вражало, що й цим разом між зібраними мало було видно так званих лідерів, що вважають себе покликаними до проводу в життю тутешньої громади“.

Я особисто не беруся видавати про це свого осуду.

——o——

В КАНАДІ.

Виїзд.

„Рідна Школа“ мала тільки дуже слабі звязки з цією країною, а точніше сказати6: з її третьою з черги нацією (щодо чисельности), з українцями. Коли українці Злучених Держав складали для „Рідної Школи“ річно по кілька тисяч долярів, то канадійські українці — ледви кілька соток. Нема розуміється найменшої підстави сумніватися в патріотизм канадійських українців, або посуджувати їх в якійнебудь, хочби найменшій нехоті до „старого краю“. Що їм українська справа дорога, вони дали аж надто багато доказів: зорґанізували власними силами українське життя; самі собі позакладали свої школи, самі їх удержують; самі собі утримують свою власну працю. Самі дбають про будучий провід і творять в „Інститутах“ свою інтеліґенцію. Вони вибрали собі з допомогою інших фармерів свойого посла, Михайла Лучковича, вони подбали, що українською справою мусів занятися канадійський делеґат до Ліґи Націй, Дандюран.

Канадійці вірять, що при найближчих виборах здобудуть 7 мандатів до домініяльного (загального) канадійського парляменту. За 50 років буде їх там майже 500 тисяч. Тоді завоюють три провінції: Манитобу, Саскечеван та Алберту.

Враз з анґлійцями і французами будуть диктувати свою волю Великій Британії. Своєю пшеницею — враз з українською та арґентинською — завоюють світ. Кажуть канадійці, що Канада боїться ще тепер українській пшениці, бо тільки вона може їх побити на світовому ринку. Канада боїться тому української самостійности, а навіть сконсолідованости. Такі й подібні думки й гороскопи снують канадійські українці. В них може тільки не зовсім, на нашу думку, правильне ставлення української справи, яке можна звести до того, що свідома укр. Канада зробить усе світовою пропаґандою. Тому вони й менше займаються справами чисто старокраєвими.

Коли допомога канадійських українців для „Рідної Школи" була менша, як допомога українців Злучених Держав, то тому, що в них нема ніякої української централі, яка тими справами займалась би. В Злучених Державах це робили допомогові товариства через свої орґани, а головно „Обєднання". Тому-то маючи тільки дуже обмежений час на Канаду, я бажав провірити опінію, чи не вдалось би в Канаді створити допомогову централю „Рідної Школи". Такий „Головний Коімтет Рідної Школи" мав би бути — на мою думку — у Вінніпеґу — Ман., бо там найбільше людей, які надавались би до проводу, там більші українські інституції, там найбільше часописів, там і ґеоґрафічний канадійський осередок. Головний Комітет Рідної Школи у Вінніпеґу впливав би й надавав би напрям праці для „Обласних Кружків Рідної Школи" по столичних містах провінцій, а ті орґанізувалиб членство й допомогу для „Рідної Школи" в ріжних видах через місцеві „Кружки Рідної Школи".

Ще будучи в Злучених Державах, я порушив ту думку на ріжні лади в канадійських часописах у Вінніпеґу, а саме „Українському Голосі“ й „Канадійському Українцеві“ та едмонтонських „Західних Вістях“. Крім цього я порушував ту справу в листуванні з тамошніми визначнішими громадянами (М. Стечишин, ред. В. Біберович. Мих. Кумка, проф. Ів. Боберський, д-р Кисілевський, посол Лучкович, о.адміністр. Олексів, о.Сарматюк, та о. Ґеґейчук). Завдяки прихильности тамошньої преси, а зокрема пп. редакторів, які подавали відомости про мій побут у Злучених Державах, ба й передруковували деякі мої статті з американсько-українських часописів, та через мої окремі статті писані до в с і х канадійських часописів,— моя особа вже не була чужою в Канаді.

При всіх тих виправданнях канадійських українців слід додати, що канадійське здебільша рільниче населення не таке рухливе, як наскрізь робітниче українське населення Злучених Держав. Канадійські українські маси навіть дещо інакше виховуються як у Злучених Державах. Американські українські провідники уважають, що еміґрація настільки для нації корисна, наскільки вона ту націю в кожній нагоді на всі лади підпомагає, як це було в еміґрації ірляндців, литовців, італіянів, китайців, японців, ба й... поляків. Так настроєна українська преса в Злучених Державах. У Канаді можна замітити щось немов би змагання проводити не дуже то голосно клич: Канада для канадійців. Не треба й згадувати, що такі пляни можна би без труднощів перевести. Але з другого боку не треба й додавати, що відмежовування еміґрації від пня приводить до занидіння відломів, як сохне галузка відірвана вихром.

Завдяки о. Ґеґейчукові, парохові в Отаві — Кве., який не жалів труду і на моє прохання вистарав для мене в міністерстві праці дозвіл на приїзд і побут у Канаді, я вибрався туди з Ню Йорку в понеділок, 17. червня 1929 дорогою через Бофало — Н. Й., Найеґера Фолс (**Niagara Falls**), канадійську граничну стацію Бриджбурґ, Гемилтон (**Hamilton**), Торонто до Вінніпеґу в провінції Менитобі.

Я вже дві доби в залізничому ваґоні. Дві ночі переспав у ньому. Пробуджуюся в 6. годині зранку, себто в порі, коли у Львові вже пообідали, а може й вигідно після чайку чи кави часопис читають. На дворі ще півсумерк, а його ще збільшують ліси, що тягнуться здовж дороги по обох боках. Якого рода ліси? — Всякого, як у нас, у Карпатах. Ніхто їх тут не садив — не сіяв, ніхто їх не чистить, ніхто не стинає. Та ні: чистять їх вихри, що граються галузками, над якими скаженіють. Голі пні без вершків лишились свідками боротьби руху зі супокоєм — застоєм. На просторі десяток миль нема слідку людського істнування, хіба ця залізниця, яка так колише, що й рідна мати так мене не сіпала тоді, коли сердилася за мій неспокій. Деиеде стоїть деревляна буда-колиба, як у нас у горах для пастуха. Це було мешкання робітників з часу, коли тут будовано залізничу дорогу. Відколи її збудовано, то тільки свист чи рев залізниці прориває тишу лісової пущі, побіч лютого грому.

Третього дня коло години 10-ої рано доїздимо до гарної поляни вирубаної на закруті ліса, а на тій поляні оселя **Chaplau**. Це перший довший постій від учорашнього вечора. Перемінюють машину, наливають води до резервуарів у ваґонах.

30. Канадійська залізниця з обсерваційним возом.

Подорожні виходять на двір, розпростовують поколінчені кости й перший раз за добу пробують походити по землі. На стації-бараку є буфет („lunch“), є телеґраф, телефон. За десять мінут усе готово.

Сиджу на плятформі заднього ваґону, „обсервейшенкар“ (обсерваційного воза) на маленькому кріслі й оглядаю краєвид, що минається за поїздом. За поїздом лишаються копоти піску, в якому покладено залізничі пороги, як хмари туману, що його збиває авто на галицькій дорозі. Коли я їхав з Кременчута до Полтави, то такі копоти тяглися за поїздом, втискалися в очі, в ніс; треба було пчихати. І тепер припала вже пилом моя машина до писання, на якій полагоджую в поїзді листування й не хоче добре писати. Залізн.робітники вимахують до нас капелюхами, здоровлять нас. Самі мущини. Жінки, що сидять поруч мене на плятформі покивують їм своїми оперстененими ручками з блискучими нігтями; усміхаються, а то й підморгують. Це мусить покищо вистати робітникам, що в рухомих мешканнях (ваґонах) пробивають перший шлях цивілізації. Зовсім навпаки, як у нас. У нас мусять наперед стояти оселі від тисяч років, мусять мешканці набідуватися, ходячи сотками років по розкислому болоті. Тоді може колись зачнеться балачка про залізну дорогу. Тут інакше. Пускають залізничий шлях, а там уже й люди осядуть.

Краєвид змінюється кожної хвилини; а скрізь ліси, ріки й озера. Дорога йде прямо, не робить собі нічого навіть з озера. Серединою висипаний вал, а на ньому шини. Їде. В нас, здається, рішилиб інженіри, що треба би обїзджати, хочби за годину приїхати на те саме місце, як от неприч-

ком коло Ворвулинець під Заліщиками, хоч там нема озера, тільки... „панський“ лан; або таки під Львовом з головного двірця на Личаків. Просто сміх. І тут часом обїздить залізниця, але тоді коли треба показати чар, красу.

А ті озера й ріки просто чудові. Береги оброслі лісом, а дерева виростають немов просто з води. Від зелені дерев вода набірає прегарної краски з ріжними відтінками особливо, коли попід сонце пересуваються хмари, а сила світла змінюється.

На деяких озерах розсипані скалисті острівці покриті деревами. Це збільшує їх чар. Тепер я не дивуюся, звідки набірають кіна таких прегарних краєвидів: просто фотоґрафують те, що попадає під руку, а воно завсіди гарне.

Декуди перетинає шлях розсічені скали, які здалека виглядають як Термопілі, як ворота. Тут і там сторчить якийсь велитенський камінь немов сторож, що пильнує входу. Тут і там на убочі купи бляшаних коробок з ріжного рода консерв вказує на колишнє житло залізничих робітників.

Коло стації **Nicholson** тартак, але ми там не стаємо. Декуди, хоч нема стації, стоять помпи, щоби набирати воду в залізничі машини. Але наша мабуть не має спраги, бо лишає ті помпи, не зачіпаючи їх. На озері коло трачки вироблений з дерева без кори прегарний великий круг, виложений внутрі деревом у ґеометричні взори. Це мабуть робітники зробили в часі вільному від роботи. Тут гарно, але переїхати, а не жити. Теперішній людині тут важко жити. Попри природну красу треба ще поривів людського духа. Але, хто

втомлений ними, може тут напевно найти спокій і рівновагу.

Пополудні їдемо понад озеро Сопіор (Superior). Обїздимо всякі його відноги. Вода в ньому міниться красками до білої включно, як молоко. Денеде сторчать каменисті острови, декуди лісисті. А озеро то покажеться, блисне, то знов соромливо сховає своє обличчя, як передвоєнна дівчина. Ліс густий. Декуди попри шлях вирубаний. Це брали дерево на скріплення насипу. Старше дерево брали на підстілку. Лишилось саме молоде, а тепер повсихало і сторчить кімаками, не вибуявши в гору. Часом не добре все старе валити. Молодим часто так здається, що вони вибуяють. І я так думав. Молодість-буйність. На що не стає розуму — є мрії; де нема сили, там упір, завзятість, колиб вони тільки були... Це добра прикмета. Але — треба би пошанувати й досвід, якщо він є і, якщо він... **творчий**. Мені нагадалися слова американського Форда і стали в тій хвилині ясніші:

„Глибока, неписана життєва мудрість скриває багато справ, яких треба вивчитися, а яких не можна навчити. Пізнаємо їх не з чужих слів, але переживаючи їх, percтаючи в них через досвід і схоплюємо їх через зрозуміння".

Та, коби то молода людина мала такий розум, як старша. Коби.. На це треба бути аж старшим, щоби такі думки приходили.

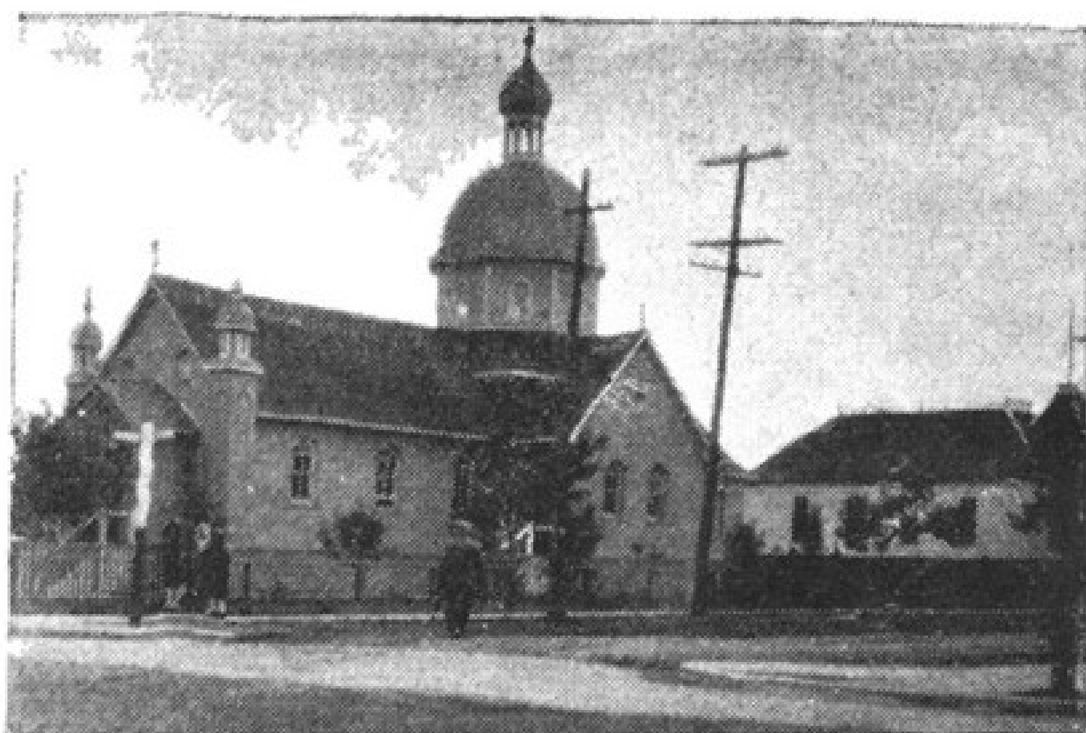
Часами я не здаю собі справи з того, де я. Щось якби в наших Карпатах, де вузький залив озера Черемошем блищить. Часом те озеро гарніше за Аркадію в Одесі. Його береги — справжній Крим; тільки скали менші, як скали Яйли, але однаково дикі. Декуди нагадують кінчини

Альп, коли то я їхав на відкритому возі (льорі) з Калальцо до Белюно, де на 84 км. було 36 тунелів. З моста в тунель, а з тунелю на міст.

Ще одна ніч у ваґоні. Я пробудився у **Kanor-i.** На дворі дощ паде, то перестає. Якби йому волі не ставало. Він потрібний, навіть конечний тут, у країні пшениці. Висохла земля вже потріскала від спраги. Зі заднього ваґона бачу, як хмари доганяють нас. Їдемо заєдно в долину. Вже самі листові ліси. О 9 год. рано стрічаю перший раз краєвид, як на галицькому Поділлі, або краще сказати: як на Великій Україні. Це ми віхали в провінцію Манитобу. Зникли ліси, а на рівнині рілля, стерня і пасовиска. Вже ходять красулі й ліниво оглядаються за поїздом, що перериває тишу. Десь у садку чую пташку. Щось, як ігва. Гарні домики, а коло них господарські будинки. Залізну дорогу перетинає гостинець вогкий від дощу, на ньому слід тільки одного авта. Це не Америка.

От місцевість **With mouth.** Може 20 будинків усього, але мають церковцю. Є й **The Royal Bank** (королівський банк). Бачу фармера, що їде суголовками на возі, з драбинами з дощок. Грядки... Рідна сторона... У Злучених Державах розсліб буряни коло хати високі на метер.

Чим ближче до Вінніпеґу, тим краща Україна. Прегарні лани, чорна-чорнесенька земля. А ще й належить до тих, що її обробляють. А земля грубо чорна. Бачу це по перекрою берегів річок, де певно повно раків. Залізниця не потребує ніяких викрутасів. Їде рівнесенько по власній широкій трасі.

31. Церква українського гр. кат. епископа у Вінніпеґу-Ман.

32. Церква ОО. Василіян у Вінніпеґу-Ман.

Канадійсько-український центр.

Коби то вже раз Вінніпеґ! Уже й час би. Я виїхав у понеділок, а то вже четвер. На мойому годиннику на нюйорський час 11. година перед-полуднем, коли нарешті заїздимо під великий будинок стації **Canadian Pacific.** Але тут щойно 9. година рано. При самому вході в стаційний будинок вивіска по українськи й по польськи: „Тут продається шифкарти до Европи". І тут утраквізм. Певно, що приніс його якийсь галицький роджене́ць. У почекальні бачу жінку живцем десь зпід Станиславова: в червоній спідниці, чорному короткому „лейбику" й хустці на голові. Вже близько рік я не бачив чогось подібного.

Приїхавши з Америки цікаві канадійські міста, особливо на заході. Бо на сході вони такі, як у Злучених Державах. А тут — великі простором, широчезні вулиці. Може вони й не такі широкі, може не ширші, як у Ню Йорку. Але там високі будівлі роблять вулицю вузькою, а тут малі, низькі надають вулиці ширший вигляд. Але є й ту кілька більшеповерхових будівель. Повітря свіже, добре, чисте, здається прозоре, як у нас у зимі в морозний день. Деякі вулиці густо деревом засаджено, як от Бродвей. При ньому стоїть великий будинок манітобського парляменту з вежею, що нагадує вашинґтонський „кепітол", тільки здеформований, не такий пропорціональний. Гарно виглядає широка й довга вулиця **Main St.** та найкраща **P r i t c h a r d a v e** з великими торговлями американських та британських товарів.

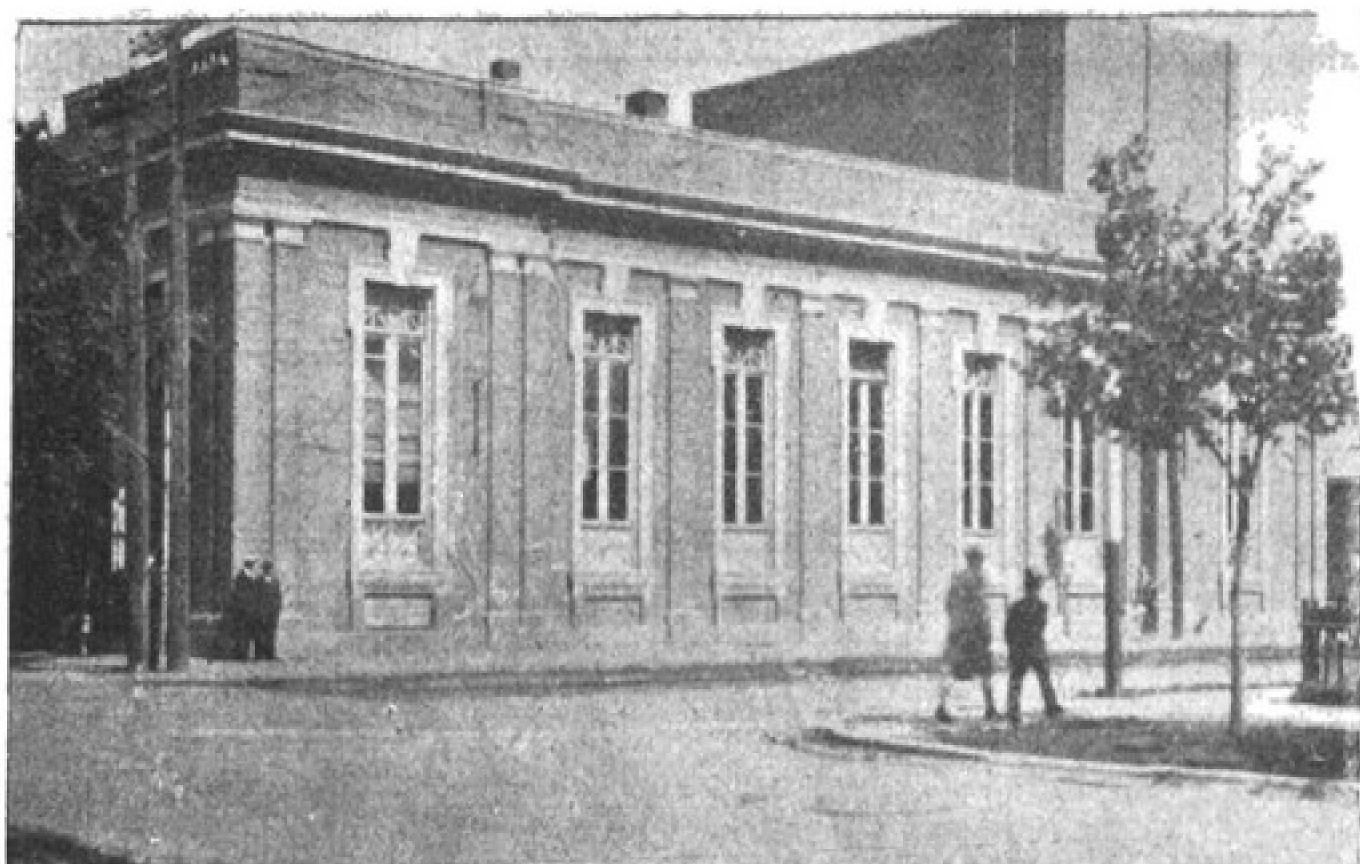
Неділя. Зелені свята. В нас дома йдуть процесії в поле, йдуть на цвинтар погибших україн-

ських вояків. Ідуть духовні й світські. Тут нема того звичаю. Нема вояків похованих. Є ті, що не мали чого вертати домів. Хмарний день. Хмари купками, сірі. Гострий вітер перевіває прерями з північного океану. Від часу до часу блисне ясне сонце.

На **Mc Gregor** вул. сьогодні збільшений рух. Там дві українські гр. кат. церкви. Через дорогу одна проти другої. Одна менша, єпископська. Підчас мого побуту був там о. адміністратор, П. Олексів. Друга василіянська. Вже помітний рух на **Silkirk ave,** де живе багато українців. Обі церкви прикрашені зеленю; знадвіря і в середині. Обі деревляні, вбого уладжені, з деякими малюнками — жертвами поодиноких еміґрантів.

У церкві оо. Василіян більше людей, у другій менше. В одній і другій церкві пересічний хор. Видно, що давно співають той самий репертуар, бо ціла церква „потягає“. Бачу жінок деяких ще в цвітанистих хустинах на голові, деякі в „шляхотських“, у фалдованих спідницях і запасках та кафтанах з паском на „підвищеному“ стані. Як у нас. Більшість уже в капелюхах — невибагливих, скромних. Мущини очевидно в „міських“ одягах, але не таких елеґантних, як у Злучених Державах. Багато мущин з вусами, чого в „стейтах“ не видно. Перед церквами вганяють діти по вулиці. Збирають гроші на церкву і пришпилюють на памятку одні жовто-блакитні кокардки, а другі медалики зі зеленими стяжечками.

При тій самій вулиці українська презвитеріянська церква. Середня баня сіро мальована, з трираменним хрестиком. Бічні бані зі звичайним. При вул. **Mc Kenzie** біла, деревляна церква

33. Український Робітничий Дім у Вінніпеґу-Ман. (Канада).

34. Ратуш у Вінніпеґу-Ман. (Канада).

серед зелених кущів. Там „тверде“ православіє. Церков має пять бань, усі на зелено-мальовані. Середня більша, чотири менші. Всі з трираменними хрестами, з яких один зломаний. З боку маленька дзвіничка з похиленим трираменним хрестом. Напроти презвитеріянської церкви стоїть великий, мурований з жовтої цегли „Робітничий Дім“ з плоским дахом. Вікна вузькі, а високі на цілий поверх. На наріжньому камені вибито: „Український Робітничий Дім, збудований жертвами робітників 1918“. Дім робить враження якоїсь полудневої чи східної палати.

Довгі й просторі червоні „стриткари“ (трамваї) перебігають швидко по вулицях у ріжні боки. Автомобільний рух живий, але він не рівня з американським. Крім центра — доми здебільша невеликі, багато деревляних. Є ще доволі місця на зріст на яких 100 років. Перед домами часто городці з бараболею, кукурудзою і грядками.

Зокрема заслугує на увагу Інститут, як філія Інституту ім. П. Могили в Саскатуні. Ректором вінніпеґського Інституту д. В. Свистун, людина рухлива і в народньому житті підприємчива.

У цьому-то Вінніпеґу — як сказано — я задумав довести до заснування „Головного Комітету „Рідної Школи на Канаду“. З тою метою я розіслав письменні запрошення всім місцевим товариствам. Явилося до 30 представників. Проводив адвокат, д. Я. Арсенич, а секретарював редактор „Канадійського Фармера“, д. Дикий. Я реферував, закінчуючи внеском на оснування у Вінніпеґу Головного Комітету Рідної Школи на Канаду. Не можу сказати, щоби були поважні противники тої думки. Навпаки, деякі, як от редактор „Українського Голосу“, д. Мир. Стечишин, ре-

даткор Дикий, учитель Мих. Кумка, пані Йонкер, представник „Стрілецької Громади“, д. Василишин і другі — ставилися зовсім прихильно до мойого проєкту. Остаточно підсунено зручно думку, що допомогова централя у Вінніпеґу потрібна, але для в с і х справ старого краю. Коли я представляв, (навчений досвідом), що злиття в одних руках допомоги для всіх справ — зменшить її; що не всі краєві установи мають однакові вимоги; що ніяка з них не має такого високого чисто консумційного буджету тощо, — тоді після довгих дебат зорієнтувалися деякі відпоручники, що вони не мають вказівок від своїх управ і тому не можуть сьогодні такої важної справи вирішувати.

Тому, що я не міг тратити часу й вижидати вирішення, яке становище займуть поодинокі товариства до проєктованого комітету, стало на тому, що я зараз на другий день іду дальше на захід, що приявні на нараді відпоручники зреферують справу на митинґах своїх товариств, у моїй неприсутности зберуться ще раз і щось рішать, а коли я буду вертати зі заходу, — вступлю до Вінніпеґу й тут відбудемо ще одну спільну нараду.

Саскатун.

В понеділок вечором я виїхав з двірця залізниці **Canadian National** до Саскатуну, столиці провінції Саскечеван.

У вівторок (25. червня) я пробудився у поїзді серед безкраїх піль, деінде обрамованих лісками. Декуди блищала вода у природних ставках, по яких плавають без страху дикі качки. Видно, що їх ніхто не займає. І деж може людська

нога серед теперішнього стану населення Канади ступити на кожну пядь землі! Це не те, що в нас, де кожна грудочка землі перемішана з потом і кровю працюючих.

Декуди пасуться коні, декуди стада великих овець, брудно-білих, породи з круглою головою, як в Італії. Декуди фармері вирівнують свою фарму, запрягши до „скробачки" дві парі коней, одного поруч другого. Хутори невеликі. Часом хатка, як салаш, як колиба, а декуди навіть, як землянка. Часто виглядає вона на щось тимчасового. Я вже давно їду тереном провінції Саскечеван. По стаціях високі дерев'яні, круглі будівлі. Це елевейтори (зсипи) пшениці всяких **pool-ів** (спілок). Вони так збудовані, що залізничі ваґони заїзджають у них, а з гори насипається пшениця просто у ваґон, без мішків.

Чим ближче до Саскатуну, то більше ланів, як далеко зір сягає. Ліса мало. Деякі пшеничні ваґони замаєні зеленю. Цеж були недавно наші З. Свята. Сповнилося те, про що я так мріяв серед смердючих фабрик у Злучених Державах: вийти на поле, на степи, дихнути повітрям простору. Я люблю гори, але не так, щоби постійно жити в них. Коли я довше в горах, мені здається, що я попав на дно високої бочки. Коли був я в Карпатах, виходив на шпиль, щоби поглянути в далечінь. Не вдоволяло мене, коли я в часі війни вистояв цілу зиму на висоті 1886 метрів. Бо хоч я далеко бачив, але всеж інші пасма заслонювали. А коли я останній раз сходив з поворотом з Альп, я спрофанував їх: обернувся до них лицем і... закляв, „щоби на вас людська нога не ступила". Але, може це було з пересердя, бо да-

лися добре в знаки боями, і маршем. А може то природа степовика — подоляка...

Зараз зполудня я в Саскатуні. Тимсамим поїздом приїхав і посол до домініяльного парляменту, М. Лучкович. Тут я з ним познайомився ще на двірці. Високий мущина, кремезний, пристійний, усміхнений, живий. Говорить дуже добре по українськи.

Саскатун, — це нове місто. Має 28 років. Заняло страшно багато простору. Вулиці широкі, рівні, нові. Деякі ще в роботі. Деяких ще не було часу вибрукувати, тільки боком хідники зроблено для піших. Після дощу, застрягне авто в болоті; тоді його лишається, а підісхне болото, то забірається авто. Тут є Інститут ім. Петра Могили. Ректором д. Юлій Стечишин. Він уже тут кінчив школу й університет. Його дружина, пані Савеля, орґанізує жіноцтво. Інститут мав цього року 110 питомців. Є тут церква гр. кат., з парохом о. П. Оленчуком і православна, з парохом, протоєреєм В. Кудриком. Коло гр. кат. церкви дім „Просвіти“ зі салею.

До цієї то салі я спросив представників установ та визначніших громадян. Але явилося їх небагато. Я зреферував справу коротко. Після реферату замітив д. Ю. Стечишин, що з цією справою треба виступати перед ширшу громаду. Треба конечно скликати віче. Також в Едмонтоні, куди я на другий день мав виїхати, треба було, на його думку, уладити віче. Тому, що в Едмонтоні мало бути віче (за порадою д. Ю. Стечишина) вже за два дні, то він узяв на себе, що поладнає справу телефонічно. Дістати знов від гр. кат. церковного комітету згл. о. Оленчука салю „Просвіти“ на віче в Саскатуні, піднявся я сам. При-

сутні як православні не були певні успіху, колиб вони просили салі. Очевидно, о. Оленчук дуже радо згодився і ще й багато причинився у гр.-кат. церковної громади до доброго висліду віча, як о. прот. Кудрик між православними громадянами. А віче мало відбутися, коли я буду вертати з Едмонтону.

Повертаючи зі заходу дня 30. червня 1929. вечором я зайшов до салі „Просвіти“ в Саскатуні, де мало відбутися віче, де я мав реферувати.

Саля наповнена битком людьми. На жаль, не було тільки того, хто віче дорадив, д. Ю. Стечишина. Він був перешкоджений прогулькою. Почалося концертом церковного хору. Вступ за добровільними датками. Цей концерт протягнувся до 10-ої години в ночі. Тоді я щойно прийшов до слова. Я мусів, як це тільки було можна, скорочувати свій реферат, бо перед 12-ою годиною відїздив мій поїзд. Після мого реферату промовив дуже розумно громадянин Мельник, закінчуючи свою промову закликом до збірки для „Рідної Школи“. Одною стороною салі пішов з тацою о. прот. Кудрик, а другою о. Оленчук. Готівку 82 дол. 80 цт. передано на мої руки. На мою пораду вибрано тимчасовий комітет „Рідної Школи“, куди ввійшов представник гр. католицької й українсько-православної церкви та представник „Народнього Дому“, отже трьох найвпливовіших установ. Вони мали би займитися зложенням постійного комітету з місцевих установ.

Користаючи з того, що я дожидав нічного поїзду, я виїхав одного пополудня в околицю на городову фарму дублянського аґронома, Вол. Косара. Фарма коло 20 акрів тягнеться попри гос-

тинець. Серед неї невеликий, привітний дімок на біло мальований. На полі наш аґроном, бувший старшина У. Г. А. полов саме моркву з робітниками. Коли зауважив, що наше авто скрутило на його дорогу, покинув роботу і підійшов до моїх провідників, його приятелів. На подвірю вертіли керницю машиновим сверлом. Старий „Форд" відпочивав. В середині мешкання огрядні кімнати, чистенькі, хоч невибагливі. Всього доробився власною важкою працею, яку любить. Приїхало їх 8 аґрономів, а з них лиш він один остав на фармі. Інші повтікали до фабрик, до бюр. Косар любить життя, а на фармі — каже — все живе. Довго ми побалакали про все, про Рідний Край. Розмові прислухувалася молода дружина, б. учителька, заповиваючи маленького нового наслідника. Бажанням батьків, щоб і його зацікавив гість зі старого краю. Це й моїм бажанням.

Алберта.

Під ніч я вибрався зі Саскатуну в провінцію Алберту. Це наскрізь рільнича провінція; простора, як велика европейська держава, а числить усього 650.000 населення. З того має бути 10 проц. українців усякого покрою й фарби. Земля тут добра; чорнозем. Рільники зорґанізовані в кооперативи. Це свого рода професійні спілки. Є кооперативи молочарські, хлібні, курячі, худобячі й інші. Від кооператив вийшов М. Лучкевич послом до отавського парляменту. Тут усе залежне від урожаю. Два останні роки не було доброго. Цього року була донедавна посуха. Від фармера до інтеліґента — все балакало тільки про дощ. Ця благодать упала з моїм приїздом. Всі повторяють: це падуть міліони доларів. Крім величез-

35. Парлямент в Едмонтоні — Алта (Канада)

36. Будинок Інституту ім. М. Грушевського в Едмонтоні — Алта (Канада).

них млинів-фабрик тут дуже мало. Тому й повітря добре, чисте, прозоре; без диму.

„Підіймалося сонце над степ,
Мов багровеє коло,
І промінням мов стрілами тьму
Прошибало й кололо“.

Ці слова з „Мойсея“ нагадалися мені, коли я ранком пробудився в поїзді на албертійському степі, а природа ілюструвала безсмертну Франкову поему.

Я спинився в столиці провінції, Едмонтоні. Це нове місто, менше, як 30-літне. Має 70.000 мешканців. У місті „албертійський“ університет і парлямент. З українських установ — Інститут ім. Грушевського (так уладжений, як у Вінніпеґу й Саскатуні); ректором молода людина, д. Лазарович, канадійський роджeнець. Говорить дуже гарно по українськи, цікавиться Березовом, відки походять його батьки. Для гр. кат. дітей істнує Інститут ім. Т. Шевченка, яким завідують оо. Редемптористи. Є тут монастир оо. Василіян і СС. Василіянок.

У монастирі я мав особлившу честь зложити побажання від „Рідної Школи“ й від себе новоіменованому владиці гр. кат. церкви, о. Василеві Ладиці. Людина виглядом мало що понад 40 р., з погідним, симпатичним лицем, ясним волоссям і ніжними синіми очима. Деяка людина має в собі щось такого, що при ній стає друга відразу як давно знайома, щира. Цю прикмету має Преосвященний Ладика. На милій гутірці ми провели з годину. В монастирі я познайомився з провінціялом ОО. Василіян, о. Крижановським. Він живе постійно в монастирі в Мондер (Mundare), яке на-

зивають жартом канадійським Римом. Гр. кат. церква в Едмонтоні в руках ОО. Василіян. Парохом української православної — о. П. Самець. Людина скромна й ніжна.

На другий день я зайшов був до СС. Василіянок, які утримують українську школу для гр. кат. дітей. Це була остання днина науки перед феріями. Маленькі діти гарно співали про Україну, ілюструючи пісню рухами, дуже гарно деклямували патріотичні віршики. Відтак с. ігуменя обвела мене по цілому скромному монастирському хазяйстві та показала одно з джерел прожитку сестер, а саме: робітню штучних цвітів.

До поїзду вийшов по мене цілий новостворений Комітет „Рідної Школи", а саме: д-р Юл. Киcілевський (син п. сенаторки Олени), редактор „Західних Вістей", о. Петро Самець, пп. Лазарович, Фербей, Іван Ісаїв та адвокат Дацків. Таки на хіднику перед двірцем ми порадилися, коли і, де має бути віче та, як його уладити. Миттю виконано все, що було потрібне до підготування віча, яке мало відбутися в „Народньому Домі" на другий день вечором. Треба додати, що йти православним до „Народнього Дому", це була поважна уступка „Рідній Школі", бо цей дім у руках католиків.

Само віче відбулося гарно й було доволі численне, коли зважити, що в такому великому й просторому місті проголошено його щойно день перед вечером. Зібрано 156.30 дол. На вічу проводив д. І. Ісаїв. У своїй промові він між іншим сказав: „Ми дорожимо рідним краєм". А показуючи на кулісу на сцені, на якій було представлене українське село, докінчив: „Ці образи пригадують нам старий край".

На слідуючий день появилася в едмонтонському часописі („Західних Вістях“) з 5. липня стаття зпід пера самого редактора, в якій між іншим сказано:

„П. Ясінчук наче малював образ вичаровуючи перед очі важке, але вперте та повне надії життя-боротьбу нашого зубожілого, але повного віри в будуче народу.

„Із запертим віддихом слідкували присутні за його словами. Ціле культурне життя наших братів у старому краю так і пересувалося перед нашими очима. І не одному станули сльози в очах. Але рівночасно і підноситься гордо наша голова“...

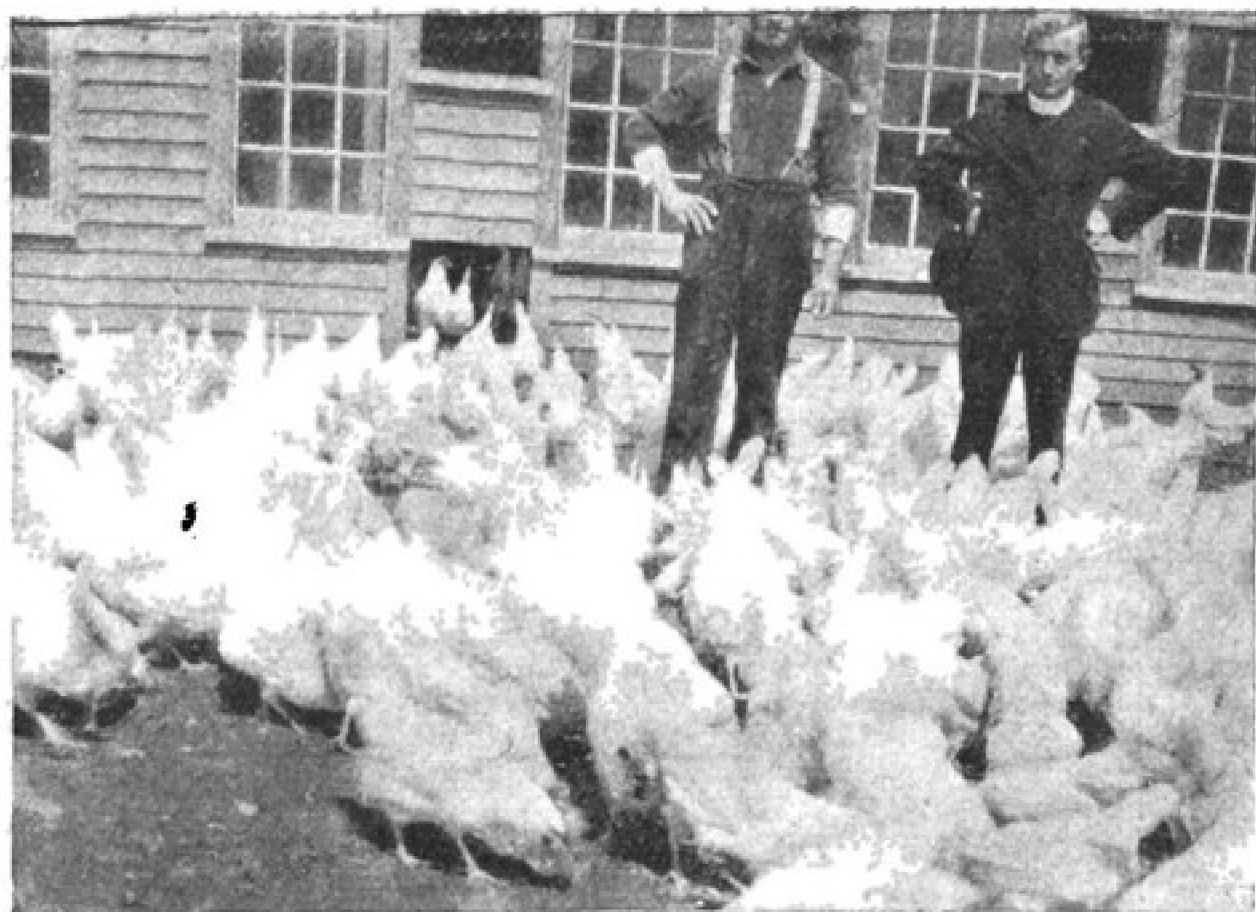
Едмонтонська громада виявила себе незвичайно щирою, охочою, меткою та дуже ніжною в поведінці. На диво — цею прикметою тут усі пересякнули.

В розмові зійшла бесіда на спосіб заняття наших фармерів, а між тим на птаховодство. Не зважаючи на те, що я мав на Едмонтон зарезервованих несповна дві доби, я забажав побачити наочно „курячу“ фарму. Вічливі о. Самець і ректор Інституту Лазарович повезли мене туди широкою „босою“ дорогою около 3 милі від міста. На рівнині бачимо загороду, на ній невеликий мешкальний дім критий дахівкою та довгу шопу. Зблизька виявилося, що це куряча вілля. Ціле подвіря обведене дротяною сіткою. На подвірі багато чистої соломи, а на ній порпалася велика куряча громада. Деякі сиділи на гніздах у свому мешканні, деякі в холодку садка, молодь училася від старших порпати, а дітвора обсіла залізну теплу „квочку“. Це фарма нашого земляка з Кальникова з Мостищини, Гриця Саїка. Прийшла пора

для курячого обіду. На даний знак збіглися курячі роди до довгих корит. Остали тільки ті, що були зайняті на гніздах. Мило було дивитися, як чисті білі птахи заїдали зі смаком виставний обід: мішанину мяса, ярини й збіжа та запивали чистою водою.

Саік тримає 800 курок, а 1.500 курят. Курята купує готові по 17—18 центів за маєві, а по 20 за мартові. Ранші тримає окремо. Вони для фармера кращі, бо здоровші і несуться вже від жовтня. Маєві щойно від листопада. Кури дають денно 400 яєць по 30 центів за тузин (як вони тут говорять: „дозен“), а в зимі по 50 цт. Головний дохід у зимі. Тоді кури несуть 700 яєць денно. (Нам це дивно!). Треба добре годувати: мясом, капустою, буряками та давати щораз свіжу солому, щоби кури мали чим бавитися. Одна курка несе в році 200 яєць, а загального приходу дає на 6 дол., або нетто 2 дол. 50 цт. Коли між молодими вже пізнати когутиків, їх відділюється і годується окремо на мясо. Штука по 45 цт. Вигодовані когути на ховання — по 2.50—5 дол. Минулого року мав Саік 2.100 курей, які його коштували денно 8 дол. 50 цт. Цього року коштують його по 4 дол. 50 денно, а загального приходу денно дають по 8—15 дол. У заложення фарми вложено 5.000 дол. Оповідали мені, що на т. зв. „Красногорі“ має фарму б. учитель Перепелиця, в якій годує 20.000 курей. Попоївши — ладилися крилаті доматори в холодок на спочинок. Нам не лишалося нічого іншого, як попрощати їх вічливого завідуючого й відіхати.

Мені було незвичайно симпатично серед едмонтонської громади. Але треба було скоро вибіратися в дорогу.

37. Куряча фарма коло Едмонту — Алта (Канада) Гриця Саїка родом з Кальника (Мостищина).

38 Зсип збіжжа (elevator) у Форт Виллиям — Онтеріо (Канада) — до стор. 221.

Осідок ОО. Василіян.

На запрошення о. провінціяла Н. Крижановського, я виїхав автом до Mundare (Мондер) — Алта. Я їхав з д. Яр. Ковальським і Мазуркевичем. Дорога небрукована, в нас сказалиб — „польська", або „боса". Це не Америка. По доці велика ґруда. Та всеж таки не зважаючи на мої перестороги, Ковальський орудуючи зручно кермою робив 50 миль на годину. Минаємо кілька разів „скробачку", запряжену в чотири коні, якою зістругували груду, а через те вирівнувалися ями. Минаємо школу з написом „Подоле" і нараз на рівнині бачу фармерське обійстя зі... стріхою. Чим ближче підіздимо, тим виразніше зарисовуються вже стіни будинку. Будована в зруб. Я заздалегідь тверджу, що тут живуть люди або зпід Снятина, або з буковинсько-галицької границі. Заіздимо на подвіря. Виходить здоровий молодий мущина, босий. Питаю його, з яких він сторін у „краю".

— Я не знаю, бо я тут роджений. Може мама знає.

Входжу в хату, чи пак „хороми". По їх обох боках — кімнати: світлиця й кухня. Питаю просто:

— Господине, ви зпід Снятина?

— Аякже; я з Русова. А ви почім знаєте, відки я? — питає вона трохи здивована, що й тут хтось певно приніс „форлядунок".

— Пізнаю по будові хати.

Ми хвилинку побалакали, я відфотоґрафував обійстя, хоч уже смеркало й розпрощавшись сів на авто, яке тихонько понеслося далі.

Вечором ми станули в Мондер. Невелике, но-

ве місто. Тут головний осідок ОО. Василіян. Є тут „Народний Дім", у формі великої галі зі сценою. На широкій площі перетятій дорогою стоїть церква ОО. Василіян з більшою банею по середині та двома меншими по боках. Напроти церкви, через дорогу, василіянський монастир серед просторого городу. Від огорожі до сходів веде гарна алея корчів. ОО. Дякович і Боднар дуже вічливі й привітні. Розпитують про все, що діється у Львові й у краю. За їх помічю я пізнався з деякими виднішими громадянами, як д. Михайлом Корчинським, бувшим посадником того міста, з д-ром Ник. Стрільчуком, у якого домівці ми зійшлися, з дружинами обох та ще деякими. Побут у Мондер був для мене тим миліший, що д. Корчинський походить з Білого, зі сусідного села мого родимого місця та бував у мого батька і знав мене малим хлопцем. Я обговорив з присутніми справу „Рідної Школи", дістав запевнення, що подбають про запомогу для неї та виїхав о 12. годині в ночі до Саскатуну на умовлене віче, про яке я вже оповів у попередньому уступі.

Орґанізація Головного Комітету на Канаду.

Як я вже згадав, у повороті зі заходу я мав ще затриматися у Вінніпеґу. Туди то я виїхав зі Саскатуну дорогою на Ріджайне (Regina) Саск. Це останнє місто, то столиця Саскачевану з провінціяльним парляментом. Вулиці широкі, висаджені деревами. Рух „стриткарами" й автами. Там я ждав на поїзд. На жаль, не міг відвідати ріджайнської громади, бо ще було за рано, 6-та година.

Вечором я приїхав до Вінніпеґу, де на мене ждали на двірці ред. М. Стечишин і д. М. Кумка.

39. Фармерська хата українського аґронома - фармера, Волод. Косаря коло Саскатуну — Саск. (Канада).

40 Фармерська хата зі соломяною стріхою в Гілієрд-Алта (Канада) Аґафії Луцик родом з Русова (Снятинщина).

Вечором цього-ж дня відбулася в салі „Народнього Дому“ нарада представнікв вінніпеґських товариств під проводом д. Ферлея. Секретарював д. Топольницький.

Перечитано протокол з другої наради в справі „Рідної Школи“, що відбулася під проводом о. Олексіва в часі моєї відсутности. З прочитаного протоколу я довідався, що на нараді постановлено більшістю трьох голосів передати нагляд у Канаді над допомоговою акцією в користь „Рідної Школи“ вінніпеґському „Українському Червоному Хрестові“. Я був досить здивований таким ходом справи, бож з першої наради знали представники товариств мій проєкт: творити окремі рідно-шкільні орґанізації, а по друге — представники товариств знали, що „У. Ч. Хрест“ відказувався від того обовязку. Кружки „Рідної Школи“, які я проєктував малиб зразу чисто допомогову мету, а згодом моглиб перетворитися в осередню для канадійсько-українського шкільництва. Я забрав голос і виказував причини, чому саме треба окремої допомогової централі для „Рідної Школи“, застерігаючися, що ані я особисто, ані „Рідна Школа“ рішучо не має й не може мати нічого проти того, якби „У. Ч. Хрест“ хотів перебрати на себе нове завдання, яке буде вимагати невпинної, систематичної праці. Під кінець я поставив домагання — анулювати рішення попередньої наради про передачу допомогової акції „У. Ч. Хрестові“, а постановити сьогодні оснування Головного Комітету „Рідної Школи“ на Канаду та вибрати зараз для тої цілі тимчасовий орґанізаційний Комітет.

Почалась широка дискусія, в якій висувано все нові труднощі, а яких я ніяк не міг добачи-

ти. Велика частина присутних перла на те, щоби такий Комітет повстав щойно тоді, коли „У. Ч. Хрест“ відкажеться від обовязку бути допомоговою централею для „Рідної Школи“. Я запитав приявного голову „У. Ч. Хреста“, д. Арсенича, чи є вигляди, щоби „У. Ч. Хрест“ піднявся того обовязку, а він відповів прилюдно, що — наскільки він знає, то „У. Ч. Хрест“ того обовязку не прийме. Але й це чомусь не багато помагало. Я мав враження, що деяким кругам чи особам залежить на тому, щоби не створилася окрема допомогова централя для „Рідної Школи“, тільки з якихсь мені невідомих причин не хотіли цього явно поставити. Тому й вишукували всякі труднощі. Після довгого балакання, д-р Мандрика, редактор „Правди і Волі“ поставив внесок, що твориться Головний Комітет „Рідної Школи“ на Канаду, який входить у життя на випадок, якби „У. Ч. Хрест“ відмовився перейняти аґенди „Рідної Школи“. Тимчасовий Коімтет зараз і зложено. На цьому остаточно покінчилися тяжкі народини рідношкільної централі в Канаді. Але — самі народини ще нічого не говорять про те, яке буде **життя**. Час покаже це ділами.

Форт Виллиям.

Мене запросили до **Fort William-Ont.** Вже від кількох літ істнує там Кружок „Рідної Школи“, який навіть домагався, щоб його назначити централею на Канаду. Головою Кружка д. Лисий, а секретарем д. К. Чеховий. Я виїхав з Вінніпеґу в ночі і на полудне другого дня був уже на місці. Саме місто Форт Виллиям лежить над озером Супіріор. Місто ще нове, не має 50 років. Широкі вулиці, цеглою бруковані, а тепер цеглу викида-

ється і роблять асфальтовані. Понад озером, куди приїздять кораблі, а то й недалеко залізниці повно величезних мурованих елевейторів (зсипів збіжа), де міститься міліони бушлів пшениці. Праця в тих елевейторах, це головне заняття наших людей у цьому місті. Домів ще не багато. Найвищий з них мій готель, **Royal Eduard** на 8 поверхів. Українці живуть головно при довгій вул. **Simpson** і **Mc Intosh**. Там і гр. кат. церква з червоної цегли, бляхою крита, а на угольному камені написано, що святив її епископ Никита Будка. В цьому куті й українська православна церква, яку колись збудували православні буковинці. Священик тої церкви — о. Білонь, придніпрянець. Синок пп. Білонів ходить у вишиваній сорочці та добре говорить по українськи. При вул. **Mc Intosh** дім „Просвіти". Там відбувся мій відчит. Буковинців тут багато. Між ними я найшов чимало добре знайомих і моїх учнів. В одної б. учениці я випросив свою фотографію з молодих літ, обіцюючи надіслати її фотографію з теперішнього часу.

На другий вечір я мав другий відчит у просторій салі Читальні на **West Fort William**. Між присутніми була п. Саплива, наша давня прихильничка, колишня учениця дівочої семинарії „Рідної Школи" у Львові. Тут ставлено мені перший раз у Канаді кілька запитів. На обох відчитах зложено разом на мої руки 107.05 дол.

Форт Виллиям злучене мостом на ріці **Mattavin** з містом **Port Arthur** дещо більшим від Форт Виллиям. Це місто має гарний парк, що притикає до широкої річки, яка паде по численних каскадах. У „Народному Домі" приміщена школа, де вчить учитель Довбенко. Він скінчив

у Заліщиках учительську семинарію, а тут ходить до вищої школи. Його школу я відвідав і прислухувався діточим відповідям. Я розповідав дітям дещо про наш край та про українських діточок, а вони цікаво слухали.

Користаючи з вічливости тамошніх громадян, я поїхав на водопад Какабеку (на ріці Mattavin). Це один з найбільших у Канаді. На його берегах багато авт цікавих туристів.

Тому, що наші еміґранти дуже цікавляться усіми подробицями нашого життя й побуту та теперішних звичаїв, після кожного віча тягнеться щира балачка пізно в ніч. Цікавить їх і розпитують усе: чи „в краю“ голять вуса, де куповані мої черевики, чи в нас їдять помідори, чи у Львові є кіна, чи їздять кінні трамваї і багато-багато на око дрібних буденних справ, але інтересні для такого, що хотів би собі відтворити образ того Рідного Краю, за яким починається правдиво тужити щойно на далекій чужині. Те саме й тут: уже дві ночі, одна за другою, я прийшов до готелю о годині пів до третьої рано. Але не зважаючи на це, я мусів виїхати вже о 6-ій годині рано на схід, до Торонто, щоб за добу заїхати й бути на завтра з відчитом.

Над водопад Найеґери.

Поїзд був доволі порожній і я міг спокійно клапати на машині до писання правильник для новозаснованих Кружків „Рідної Школи“ в Канаді, який надрукували канадійські часописи.

Провінція Онтеріо багата своїми яринними огородами, садами. Добра земля. Торонто велике, модерне, наскрізь американське місто, з парками й бульварами понад озером Онтеріо, з великими

будівлями, банками, тощо. Величезний готель **Royal`York** найбільший у британській державі. Побіч великих будівель малі. Всі вулиці асфальтовані. Рух кольосальний. Ніодно зі західних канадійських міст не може рівнятися щодо руху з Торонтом. Тут доволі просторий парлямент вкупі з природничим музеєм та велика прилюдна бібліотека з невеличким числом українських книжок.

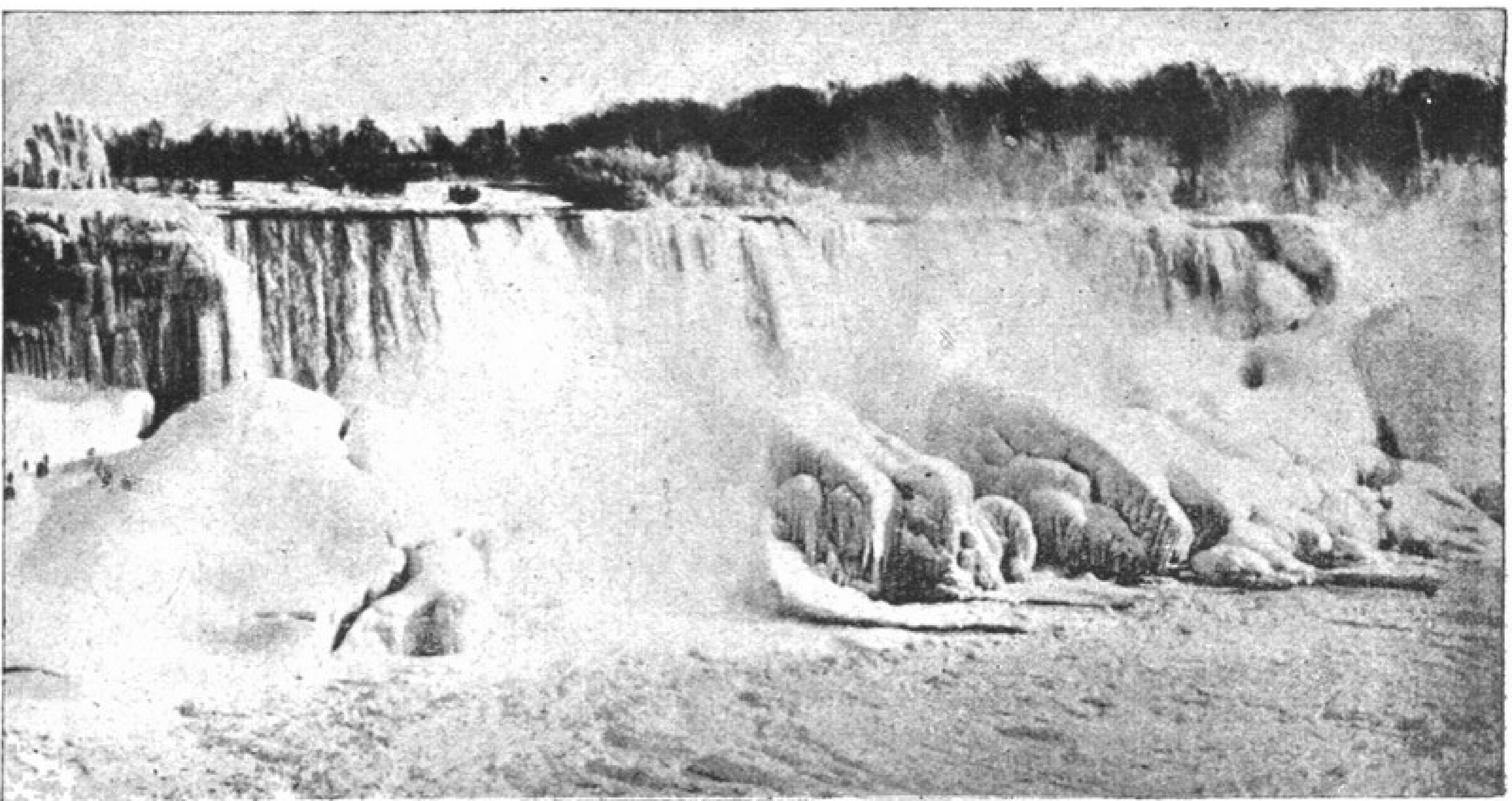
Вже листовно я умовився, що в Торонто матиму три відчити. Я був певний, що один буде в суботу, а два в неділю. Але торонтійцям складалося інакше: вони хотіли мати два відчити в неділю, а третій у понеділок. Тому субота була в мене вільна. Мені усміхалася неабияка нагода побачити літом водопад Найеґери і не багато думаючи, я залишив свої річи на залізничому двірці, а сам поїхав кораблем „Корона“ по озері Онтеріо до **Queenstown** (Квінставн), а звідти „стриткарою“ до канадійського міста, Найеґера Фолс **(Niagara Falls).**

День був прегарний, ясний. Сонце пекло як навіжене. На горішньому покладі майже годі всидіти. Добре на сполудне пересідаю на „стриткару“. Чудова дорога веде заєдно берегом ріки Найеґери, довгої на 60 миль, що лучить два озера: Ірі й Онтерія. З Онтерія я саме виліз і йду в напрямі Ірі. З одного боку гладенької дороги здовж тягнеться парк з прегарними мурованими альтанами. Другий беріг покритий лісом. Ліворуч глибоко в ярі шумить Найеґера несучи й рвучи рештки піни з водопаду. Американським боком понад саму воду електрична залізниця. Канадійці ще так далеко не поступили. Береги прямовісні, зложені з верстов скал. На горі американського

берега — міста, фабрики. Америка... По канадійському боці — поле. Доїздимо до прегарних трьох залізних мостів, які вигненою дугою перекидаєтьсся з одного берега на другий. Один з них так зроблений, що горою їде залізниця, а під нею — авта. Другий тільки на залізницю. Третій тільки на авта. Тут увихаються митові урядники; рух на мості шалений. Лучність: Америка й Канада. Американцям вільно переїздити границю, коли вони викажуться американськими горожанськими паперами.

За третим мостом, ідучи в гору, водопад. Світове диво. Є їх властиво два: один менший, другий більший. Відділені від себе камінною горою, покритою зеленю. Там я був у зимі, по американському боці, а тоді парк був срібний і блищав самоцвітами. Гори білого леду, по яких я в зимі ходив, це — як тепер бачу — гори обваленого й нанесеного каміння. Намерзлі в зимі водною парою, виглядали в сяєві сонця як ті білі хмари, що в чистий сухий день плавають високо у повітрі. Бувало, дитиною, лежачи горілиць, я дошукувався в них подоби до того, що мені на той час було відоме.

Рвучо спадиста вода вирвала на середині дно і створила з камяного підкладу — підкову. Через ту підкову перекочується груба, а здається, мягонька верства води, на переломі скляно-сафірова. Падаючи творить гострі білі кучеряві гребені. Летить у долину якби десь у безвісті, а звідти, де вона вдаряє підносяться клуби білої пари, аж до висоти поверхні ріки. Нижче зробився з води вапняний розчин. Бодай так виглядає. А вітрець хапає дрібонький водяний пил і несе його та сіє густим дощем на яку милю від водопаду.

41. Водопад Найеґери (Niagar-и) в зимі.

Гук оголомшуючий. Це не тук, а рев. Він так віється в уха, що причувається довго потім, кудиб не йти. Каменем мурований беріг відгороджений горою залізним поруччам. Над ним сперта ціла маса людей, що приїхали сюди з усіх стейтів Америки й Канади. Вечором освітлений водопад барвними рефлекторами. Тоді він чарівний, казковий: то срібний, то зелений, то червоний, то мішаний. А все кучеряві гребені. А все той таємничий рев; а все водяний вал немов би надаремне кидався на кого своїм мягким гладким тілом.

Відходжу від поруча і тягнений непереможною силою вертаю знов. Переходжу на інше місце і підглядаю нову форму, змінений вид. А тої води непроглядна маса йде і йде. Мені доводилося бачити багато величезних водопадів, від Дніпрових порогів почавши, а на американських кінчаючи. Але ніодної величі не можна навіть прирівнувати з Найеґерою.

Насичений враженнями, налюбувавшись парками, що тягнуться понад ріку аж ген у гору, я з жалем вертався „домів". Великанський автобус шпарко минав прегарні сади та віллі з написами for turist, або „for rent", пролетів осліплюючими вулицями Гемилтону (Hamilton) та станув о 1. годині в ночі коло довгого залізничого двірця з колюмнами.

Я вибрав свої клунки зі сховку і поїхав таксівкою до готелю. І перший раз мені трапилося, що я їздив від одного готелю до другого, бо не було місця. Така велика маса туристів зїхалася, головно зі Злучених Держав: подивляти водопад, пізнати Канаду та... на якийсь час не підлягати „прогибіції".

Приключка в Торонто.

В західній частині міста, при **Franklin ave** стоїть українська гр. кат. церква з банею на верху та трираменним хрестом. У галі тої церкви я мав відчит у неділю пополудні. Саля зі сценою. Стіни прикрашені образом гетьмана Скоропадського та фотографіями зі Січового Зїзду. Після мойого реферату промовив дуже горячо о. Сарматюк, парох Торонта, з яким я випадково познайомився був 1926 р. на зборах читальні на Богданівці коло Львова. Переведена збірка дала 102 доляри. Ціле зібрання пройшло мирно й без запитів учасників.

Вечором цьогож дня я мав виголосити реферат у галі церкви при вул. **Bathurst**. Цю церковцю купили українці щойно в осени 1928 р. від баптистів. Маленький хрест на причілку будинку вказує, що це церква.

В 8 годині вже було на салі до 200 людей. У часі мойого реферату я зауважив, що люди з якоїсь купки, що разом сиділа, то підсміхалися іронічно, то давали собі знаки очима, то щось записували. Але я не робив собі нічого з того; це була для мене не першина. Колиж після мене почав говорити о. Сарматюк, а та ґрупка дальше так само поводилася, — бесідник дав себе спровокувати й виступив дуже гостро проти тої ґрупки, яка намагалася конечно ставити мені запити тоді, як комітет хотів допустити запити щойно після збірки. Коли з цього приводу счинилася голосна буча, а інтерпелянти не хотіли вийти зі салі — хтось візвав поліцію, яка всіх викинула зі салі. Мене інформували, що неспокій счинили більшовики, щоби не допустити до збірки для

42. Український Народний Дім у Торонто — Онт. (Канада)

„Рідної Школи“. Не помогли мої вставлювання в президії, щоби дозволити на запити бодай після збірки. Після бучі зібрано 76.55 дол.

На другий день, як уже було заповіджено афішами, мав відбутися третій мій відчит у Торонто, в Українському Народньому Домі при вул. **Lippenkott.** Народний Дім, це велика простора будівля з червоної цегли, на 500 місць до сидження і 200 до стояння. Цей дім куплено щойно осінню 1928 р. від **Salvation Army** (Армії Спасення) за 15.000 долярів. На саму перерібку видано 25.000 дол. За час від грудня до кінця червня сплачено ріжними уладженнями в домі 7.000 дол. довгу. В Народньому Домі зійшлися ті, які до церковної ґалі з ріжних причин не ходять, а хотіли мене послухати. Було їх до 150, але в цьому чимало тих, яких учора представлено мені за більшовиків. Я думав, що з помсти за вчорашній вечір, вони можуть перервати мені реферат. Як предсідник — відкрив вечір д. Маріян Кунікевич, робітник. У своїй промові він між іншим ужив такого звороту: „Я бачу, що на салі є „червоні“. Можуть собі бути, коли будуть відповідно заховуватися. Але, якби хотіли таке виправляти, як учора, то ми не будемо кликати поліцію так, як католики, тільки самі дамо собі раду“.

Мій реферат пройшов у найбільшому спокою. Після реферату зарядив предсідник збірку, але приявні, клясифіковані за більшовиків, намагалися завдавати мені запити. Коли всі запевнення предсідника, що після збірки дасть голос на ставлення запитів усім тим, що чимнебудь причиняться для підтримання „Рідної Школи“, не мали ніякого успіху, а крик зростав, хтось роздратований розпочав успокоювання чинно. Але

дуже можливо, що хтось розпочав чинно переконувати успокоюючих. Певно не скажу. Почалася завзята бійка. Обі сторони стояли непохитно. В розправі брали участь навіть жінки, дівчата, а то й діти. Якась 17-літня дівчина з розчіхраним від метушні волоссям замахнулася з фляшкою в руці на високого Мошука з Лужан, що був занятий ким іншим. Але в пору хтось це зауважив, дюґнув дівчину по американськи десь під ребро, а вона в тій хвилині з фляшкою повалилася на землю. Коли її прочуняли водою, вона встала й почала знов прискакувати з кулаками. Очевидно друга сторона дальше не щадила пястуків. Порозхрістуваних, пообдираних, повикидано т. зв. більшовиків з салі до одного.

Не обійшлося й без комічних приключок. Недавно прибув до Торонта брат адвоката Гуменюка. Оба брати завзяті націоналісти. Цей то Г. вмішався теж у бійку по боці націоналістів. Але один з них, добрий приятель адвоката, не знаючи його брата, думав, що це більшовик і почав молотити, куди попало. Очевидно, що й сам порядно набрав.

Коли саля втихомирилась — зібрали для „Рідної Школи“ 150 долярів. Усі гроші з Торонта (328.55 дол.) передано на мої руки.

Це перший випадок, де на мойому виступі трапилася така немила приключка. А була вона можлива тому, бо по американ. звичаю ніхто не має права змінювати порядку нарад усталеного порядкуючим комітетом.

Зростаюче заінтересування.

Я вже був занадто знесилений цілорічною поневіркою. Тому поїздкою до Монтреалу я ба-

жав закінчити мою блуканину. Але до Торонта зголосилися громадяне з Ошеви й домагалися, щоб я заїхав до них. І я поїхав, бо в дусі радів, що добився заінтересування справою. Залізнича дорога вела якийсь час понад озеро Онтеріо, та дальше поміж гарні пшеничні поля з густою пшеницею. Декуди лагідно спадаючі долини зі зеленими деревами, якими обсаджені межі. А межі тут виразніше зазначені, як на заході. Бо густота населення більша.

Ошева, мале містечко з кількома фабриками. Українська громада невеличка. Церковця мала. деревляна. Мій відчит відбувся в салі дому ім. Грушевського. Там уже була на дверях прибита оповістка про мій приїзд до тої громади. На відчиті були й „більшовики", яких провідником має бути учитель-болгарин. Цей то добродій розложив перед собою часопис підчас мойого реферату, мабуть в тій цілі, щоб мені показати свою зневагу. Десь після чвертьгодинного викладу, він почав „згід ока" зиркати то на мене, то в часопис, а після пів години вже відложив часопис та уважно слухав. Після реферату всі вони вийшли, а націоналісти завдавали мені всякі запити. Всі часники були дуже вдоволені з моїх відвідин. Зложили 30 долярів на мої руки й відпровадили мене просто до залізниці, бо я в ночі відїхав 300 миль дальше.

Монтреал.

На другий день рано я збудився в поїзді. Гарний краєвид, багато зелені. Ряди кущів, на межах високі сіна та збіжа.

Коло полудня я в Монтреалі, в провінції Квебек, чи як французи скоренько вимовляють „Ке-

бек“ з наголосом на другому „е“. Місто подібне до Бостону. Тільки в Бостоні більше американської техніки. Тут вулиці також на всі боки покривлені, вузькі. Брук на вулицях чисто камінний, нерівний, (та все рівніший, як у Львові). Багато французьких написів і назв. Цеж провінція французів. Навіть у трамваю кондуктор відзивається по французьки. Щойно коли побачить, що „гість“ не розуміє, то звертається по анґлійськи. У місті ціла маса памятників, всі звичайні. Кілька невеликих рідких парків прикрашує місто. В одному з парків інтересний памятник „товаришам африканської війни“. Цікавий тим, що не ґенерал, а жовнір, та не сидить на коні, а стоїть побіч і тримає за поводи, бо кінь „станув дуба“. На фронті памятника напис: **„Imperium et libertas“**. Цю **libertatem** (свободу) вповні відчуваю в британській державі. Поліцай навіть не має такої палки, як її має часом американський. От, стоїть собі. Може треба кому в чому помогти.

Коло стації **Pacific** великанський залізний міст, що лучить береги широчезної ріки **St Laurence.** Коло моста пристань. Корабельні сирени проразливо сповіщають відїзд кораблів. З міста можна їхати просто до Европи. За містом гора **Mt Royal** покрита лісом, а на її вершку великих розмірів залізний хрест, у ночі освітлений електричними жарівками. Його видно з усіх боків міста. Є тут новина, якої я ще не бачив. Електричний трамвай без даху зі сидженнями пороблеными на щораз вищих ступнях, обїздить по найкращих вулицях, як **St Catharine, St Catharine Road та ин.**

На ріжних вулицях багато ріжнородних церков, як у Бостоні й загалом в Америці. Може най-

43. Монтреал. Вид на місто й ріку St Laurence з „обсерваційного пункту“ на Mt Royal.

краща катедра по точному зразкові св. Петра в Римі. Займає третину його величини. В середині стіни майже голі. Тільки декуди образи на них мальовані, але їх майже не видно, бо темні вітражі зовсім закривають світло. Півокругла стеля покрита „резедами“, як одна з каплиць на Вавелі в Кракові. Вівтарі мармурні. Серединою два довгі ряди лавок по три сидження. Фронт катедри з гладких цементових брусів, а боки з таких, що наслідують лупаний камінь.

Церков **Notre Dame** схожа на париську, але в „упрощеному“ виді.

При одній з вулиць стоїть монтреальська специфічність: однокінні фіякри. Гарні малецькі повозики на зразок колишнього київського „звощика“, а радше полтавської „хурки“. Але вони возять тільки на **Mt Royal** крутими серпентинами, куди авта не могли би звертати. З одного місця гори т. зв. „обсерваційного пункту“ прегарний вид на місто, долину ріки св. Лавренса. Далеко, над рікою — дими. Там душиться біднота. Тут ближче гарні палати. Долину замикають від півночі горби, що синіють у далечі. Довкола зелень, квіти, запах.

Гр. кат. церква при вул. **Ibersville.** На разі стоїть тільки партер, бо церква ще не докінчена. Навіть даху ще нема. Парохом о. Григорійчук, якого заступав студит, о. Жан, звісний український діяч з часів української держави, з походження француз, парох в **Abitibi** (500 миль відти). Від того то незвичайно симпатичного та милого в поведінці о. Жана, я довідався про деякі цікаві справи гр. кат. церкви в Канаді. Є тут кілька українських товариств, з яких найбільше

— освітне тов. ім. Шевченка. Його головою мій вемляк, Мих. Куцулима. Товариство має власний дім при вул. **St Charles.** Саля простора зі сценою. Численні образи з української історії, портрети славних українських мужів та образки з життя товариства прикрашують стіни.

Завдяки тому товариству та „Сгрілецькій Громаді" відбувся тут мій відчит, на якому було до 80 учасників враз з тими, що прийшли ставити запити. Учасники зложили на мої руки 30 долярів.

Розстання й поворот домів.

На цьому я покінчив мою діяльність у Канаді. Дорогою на граничний пункт **Rousse Point** я вернув до Ню Йорку, вижидаючи корабля на поворот домів.

На день перед виїздом з Америки уладив гурток нюйорських українців спільну вечеру в готелі **Princ Georg** при 28. вул. в Ню Йорку, на якій мене попрощав. Господарем вечері був ред. Омелян Ревюк. Виголошено 10 промов. Попиваючи після вечері воду з ледом ми провело мило вечір до першої в ночі, а відтак ще продовжували його в гостинному домі пані Скубової. Дехто з учасників того вечора відпровадив мене другої днини на парохід і підождав у порті аж до мого відізду. Між ними п-і Скубова, ветеранка УГА. та її дочка, Іванка, принесли китицю гарних квітів. Востаннє я стиснув руку своїм друзям. Голос пращання дріжав, а в очах станули сльози мені і декому з пращаючих.

Важко було мені розставатися з Америкою. Скільки енерґії я там витратив, але й скільки ми-

лих знайомств та відрадних хвилин пережив. Чи лишився який слід з моїх відвідин? Не сумніваюся, що дехто з еміґрації немов квіт скроплений освіжуючою водою, ожив від моїх слів. Але й я ожив і скріпився, коли наочно побачив, як двигнулася українська еміґрація і, як вона зросла інтелектуально. Там я побачив, яка внутрішня сила жевріє в нашій нації, коли її діти, майже відштовхнуті від неї, затримали до неї любов і щире серце. Велика праця тамошніх провідників вложена у двигнення заморських братів не пропала. З трудів тих нечисленних провідників розсіяних одинцем по ріжних місцях великого континенту зродилася в еміґрації свідомість, вартість і значіння кожної одиниці та ваги зтуртованої громади. З виладованої енерґії тих провідників зродилася в еміґрації тверда й непереможна віра в кращу долю великої нації, в її світлий ідеал, за який клали голови найкращі сини. Щаслива, сильна і здорова та нація, що при найбільш непригожих умовинах не втратила навіть тих, які були покривджені долею більше від інших. Здоровий національний інстинкт вкаже той шлях, яким доходиться до скріплення. А тим шляхом буде певно — єдність та орґанізованість.

Вже третій день на океані. З перемінної погоди віздимо в прегарну, погідну смугу. Море таке саме, як тогід. Нічого не змінилося, нічого не змаліло, як не змаліли злидні краю, до якого вертаю. Багато води сірої, зеленої, синьої аж чорної і срібної, а солона вона як сльози витиснені зі жертв лихоліття.

Кучерява шума на гребенястих хвилях білими лебедями плюскалася в ясно-синьому морі.

Осліплююче проміння сонця відбивається від білого обрису корабля, а дим, що його викидали чотири комини, видавався ще більше чорним. Засмалені подорожні бавилися на покладі, осяяні пекучим сонцем. Ріжні раси людей снуються по покладі. Тут українці, москалі, серби, поляки, німці, анґлійці, асербейджанці. А пять жидівських рабінів у довгих халатах, з кучерявими бородами та маленькими ярмурками на головах походжають повагом, розмовляючи про талмуд чи бизнес. А то в сальоні зробили такий рейвах, якби на нашій залізниці. Жінота чим могла, звертала на себе увагу.

Шестого дня немов би відчувалося близькість суші. Навіть водяна гора інакша. Вона кінчиться синеньким пружком, з якого починаються хмари густі, чорні, сірі, білі, клубковаті. А вода сіросталева зморщилася, як моє лице в Америці. Вечором появляється стадо чайок, розвеселюючи подорожніх своїм легким та справним стрибанням по виораній кораблем водяній борозні.

Розжарена соняшня куля спускається на воду, а тумани хмар легких як пух, що її заступили. сіяли своїми озолоченими краями. Розбризькана на морських хвилях вода виглядала веселкою. Менші й більші кораблі щораз частіші. Всіх лиця розяснюються: і тої пані, що заявляла охоту зо три тижні так їхати, і тої, що сиділа весь час зі сірим лицем немов перед смертю. В ночі ми заїхали до Plymonth в Анґлії. Рано висіли подорожні, а на полудне ми вже на березі Франції.

Ще кілька днів і я в Рідному Краю.

Щирий привіт вам від нього, дорогі браття, за морем!

——0——

IV
МІРА КУЛЬТУРИ

Загальний підсумок.

Передумовою розвитку кожної нації, це конечність, щоб її члени були перейняті чинною любовю до Рідного Краю. За мало самих, хочаби найшумніших заяв любови, за мало хочаби дійсного привязання до своїх „садків і млинків“. Треба кожній одиниці даної нації ділом доказати, що мета нації є й її метою. Українська еміґрація не богато має можливостей послужити рідній нації. Вона може хіба над тим працювати, щоб не поменшувалося її число; вона може освідомлювати чужинців про долю своєї нації та її змагання й мету, або братися найлекшого засобу, підхожого навіть для не-політиків, не-бесідників, не-діячів і дати грошеві засоби на потреби своєї нації, а саму працю оставити іншим, які це зуміють зробити. Підтримування свойого Рідного Краю у всіх напрямках, мусить бути найвищою метою кожної еміґрації. Саме самозбереження еміґрації — рішучо за мало. Хто тільки до цього обмежував би змагання еміґрації, цей або не визнається як слід у вимогах життя, або робить це з якихсь зовсім вузьких чи особистих мотивів.

З другого боку — еміґрація не може ставити собі якихнебудь інших ідеалів, як їх має Рідний Край. Еміґрація, особливо українська, за мало чисельна і занадто відірвана від ґрунту, щоби вона могла подавати свою рішаючу й вірну оцін-

ку для тих явищ, які в краю наростають.

Якщо саме життя поставило в краю на першу позицію Товариство „Рідну Школу", то потреба вимагає, щоб і еміґрація погодилася з цим беззастережно. Беручи під увагу українську еміґрацію в Злучених Державах, то слід підчеркнути, що її свідомі провідні чинники якраз на ділі признають щойно порушені засади. Товариство „Рідна Школа", яке працює в тому напрямі, щоб на західно-українських землях втрималася в будуччині свідома, здорова, характерна й готова до посвяти за свою землю українська нація, — признана в української еміґрації Злучених Держав за першу, підставну установу.

Але слід піднести вимогу часу, щоб так ставила справу ціла еміґрація, в Злучених Державах і Канаді без огляду на свої політично-партійні симпатії, без огляду на свої місцеві потреби. Коли були місцевости в Америці, які зложили на протязі року для „Рідної Школи" великі суми, то в такому відношенні можуть зробити це й другі. Коли еміґрація Злучених Держав могла зложити поверх півтора десяти тисячі, то може це зробити і канадійська, де вона становить третю націю щодо числа.

Жертвенність на потреби нації є доказом живучости її членів та мірою культури. Тому покажемо цифрами, як ділом виявила заморська еміґрація свою любов до Рідного Краю та розуміння його змагань.

Як відомо, на протязі шкільного року 1928/29, який є адміністраційним роком „Рідної Школи", була в Америці окрема Делеґатура, яка мала за обовязок орґанізувати грошеву допомогу для „Рідної Школи".

За той час зложила американська еміґрація готівкою 17.684.75 долярів. З того припадає на еміґрацію Злучених Держав 15.050.66 дол., а на канадійську еміґрацію 1.431.39 долярів, а на невідомих добродіїв 1.202.70 дол.

В Злучених Державах складалося на зібрану суму 79 місцевостей. Найбільшу суму зложило Шикаґо-Илл., бо 1.757.30. По Шикаґу найбільше дав Ню Йорк — 1.444.31. Колиб так Т-во „Дністер“ було надіслало зібраних поверх 300 дол. членських вкладок, зібраних між своїми членами, тоді Ню Йорк був би дорівнав Шикаґові. Джерсі Сити Н. Дж. має вправді позицію 1.100 дол., але в цьому є даток конвенції Українського Народнього Союза на 1.000 дол., з яким саме місто Джерзі С. не стоїть у ніякому звязку.

Суму 3.358 дол. виказує Филаделфия Па., — але в тій сумі є і збірка „Обєднання“ (якого офіційний осідок саме в тому місті), 3.000 дол. від українців з цілої Америки. Можливо, що в тій сумі є дещо із Филаделфиї. За те з иладелфиї не прийшло до дня зложення цього звіту (15. грудня 1929) навіть тих 150 дол., які там зібрано на вічу 2. червня 1929 р. в приняві делеґата. Комітет „Рідної Школи“ у Филаделфиї видав по згаданому вічу летючку, якою накликував до прискореного складання датків, з огляду на намірений виїзд делеґата до краю; той комітет закликав орґанізації й громадянство Филаделфиї по часописах до складання датків для „Рідної Школи“, щоб їх передати через делеґата перед його відїздом, але чи війшло що на ті поклики, — не знати.

Подібно не впливає на жертвенність міста Скрентон Па., даток „Українського Робітничого

Союза“ у висоті 500 долярів, зложених на підставі ухвали його конвенції, а пересланих через п. Осипа Навроцького для фахових шкіл „Рідної Школи“.

Порівнання сум зложених або на руки делеґата, або висланих прямо до Львова в часі істнування Делеґатури в Америці, представляється так:

1 місцевість зложила поверх 900 дол. (Гемтремк-Миш.),

1 місцевість зложила поверх 700 дол. (Нюарк Н. Дж.),

1 місцевість зложила поверх 500 дол. (Питсбурґ-Па.),

2 місцевости зложили поверх 300 дол. (Филаделфия-Па., Дітройт Миш.),

4 місцевости зложили поверх 200 дол. (Бруклин-Н. Й., Ембридж-Па., Клівленд-О., Мікізракс-Па., Йонґстаун-О.),

11 місцевостей зложило поверх 100 дол. (Амстердам Н. Й., Ансонія-Кон., Бостон-Мес., Бофало-Н. Й., Когоуз-Н. Й., Миннеаполис-Мин., Мікіспорт-Па., Ню Кенсинґтон-Па., Сіракюз-Н. Й., Трой-Н. Й., Вунсакет-Р. Ай.),

2 місцевости зложили рівно по 100 д. (Нортгемптон-Н. Й., Гвіллинґ-В. Ва.),

33 місцевостей зложило менше, як по 100 дол.

По стейтам представлялася участь українських громад у жертвенности на „Рідну Школу“ так: 18 з Ню Йорку, 16 з Пенсилвенії, 5 з Канетикат, 4 з Ню Джерзі, по 3 з Огайо і Мишиґен, по 2 з Иллиной, Миннесоти, Род Айленд і Вест Вирджинії, 1 з Месечусета, а решта невідомо з котрих.

Замітне й те, що в Злучених Державах розмірно богато (21) українських установ стало в часі істнування Делеґатури **членами-добродіями** „Рідної Школи“, складаючи одноразово поважні суми зі своїх кас від 50 долярів угору. Навіть 17 поодиноких громадян (з робітництва й інтеліґенції) стало членами-добродіями. На цьому місті слід піднести, що в Шикаґо став членом добродієм робітник Василь Сидорук виплачуючи готівкою 55 дол., а сам він заробляє тижнево всего 25 дол. Знов-же на вічу в Шикаґо (на „саут“) безробітний — Дмитро Лень, не маючи спромоги дати більше як 1 дол., **відчепив свій годинник** і зложив його на руки Комітету для „Рідної Школи“.

В **Канаді** взяло участь у жертвенности на „Рідну Школу“ на західно-українських землях за час істнування Делеґатури заледви 25 місцевостей, а саме 9 з провінції Саскечеван, 7 з Манитоби, 2 з Алберти, 4 з Онтеріо, 1 з Квебек, 2 з невідомих провінцій.

Найвищу суму в Канаді зложило Торонто — 435.55 дол. По ньому йде Едмонтон з 226.80 дол. та Форт Виллиям з 182.05 дол. Поза тим тільки мала Ошева зложила поверх сотки (125 дол.), Всім іншим місцевостям далеко до сотки.

Вінніпеґ-Ман., духову столицю Канади вратував проф. Іван Боберський, складаючи 10 дол. і Мих. Кумка (8.50), а то був би фіґурував тільки з 1 дол. від І. Сліпка. Ба — що більше: з ухвалених ще в липні 1929 р. 1.500 дол. зглядно 1.200 дол. від „Українського Червоного Хреста“ у Вінніпеґу Ман. нема до дня зложення звіту ані цента, дарма, що голова тої установи повідомив нашого делеґата телеґрафічно ще 23. липня 1929., що **вислано** 1.200 дол.

ЗАЯВА ДО СТОР. 241.

По видрукуванні книжки „За океаном“, вже по розсилці на деякі адреси, а між тим канадійським та американським часописам, повідомив дня 28. грудня 1929. р. Земельний Банк у Львові „Рідну Школу“, що на конті „р і ж н и х“ він має 1.600 ам. долярів з Вінніпеґу від д. Ярослава Арсенича, адвоката у Вінніпеґу й голови „Українського Червоного Хреста“ без заподання, кому ті гроші призначені. В цьому буде правдоподібно даток „Українського Червоного Хреста“ у Вінніпеґу-Ман. для „Рідної Школи“.

Якщо в цьому були-б дійсно гроші для „Рідної Школи“, тоді заувага на 241. стор. цеї книжки була-б зайва.

Лев Ясінчук.

У члени-добродії не зголосився ніхто в Канаді.

Як зі Злучених Держав, так і з Канади не можна подати числа осіб, які зложилися на збірні суми, бо ті суми або переслано сумарично (вкупі) прямо до Львова, або в такий-же спосіб передано на руки делеґата. Такі списки є зрештою в кожній місцевости, а здебільша їх друковано в американській, згл. канадійській українській пресі.

Головною хибою деяких орґанізаторів збірок, — це перетримування зібраних грошей, нераз навіть на протязі довшого часу. Нема що й згадувати, що таке перетримування певно не годиться з намірами добродіїв, які складають свої гроші, щоби помочи установі.

Зпоза того виказу видно, як на долоні, хто і, де готов щось зробити для нації, а хто мов незрячий сліпець тільки намацує всякі долинки, а не добачує сонця, не запримічує ясних сторінок.

Та якби воно не було — дійсний стан показує, що є на еміґрації в Америці люде, яких думка все літає понад рідними нивами, понад рідними стріхами, які дорожать всяким здобутком свойого пня й раді би від себе доложити цеглу до великої будови дорогого всім нам ідеалу. Честь і шана всім тим, що йдуть для других прикладом, що будять громадську совість.

„Бо пора се великая єсть
У завзятій важкій боротьбі“.

В цій боротьбі станьмо всі, як один, рамя об рамя з такою найкращою зброєю, на яку кого стати, а тоді

„Помолятъся на волі невольничі діти“.

——o——

ВИКАЗ

датків на потреби „Рідної Школи“ зложених у Злучених Державах Америки й у Канаді за час істнування Делеґатури „Рідної Школи“ т. є. від 25-го серпня 1928. до 31-го серпня 1929.

Всі суми подані виключно в долярах, тому в дотичних місцях окремо не зазначується валюти.

Датки передані на руки делеґата зазначені звіздкою (*). Незазначені (*) датки війшли прямо до Головної Управи „Рідної Школи“.

Збірки на вічах і відчитах спричинені рефератами Л. Ясінчука.

ЗЛУЧЕНІ ДЕРЖАВИ.

Ambridge — Pa. Комітет „Рідної Школи“ збірка на вічу 250, Українська Громада (через д. Т. Грицака) 30 — Разом 280.

Amsterdam — N. Y. Вічевий Комітет — збірка на вічу 106*

Ansonia — Conn. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу 175

Arnold — Pa. — Гляди: New Kensington.

Auburn — N. Y. Вічевий Комітет — збірка на вічу 45*

Bayone — N. Y. — О. І. Захарко 10.

Boston — Mass. Вічевий Комітет 100*, Українська народня школа 25* — Разом 125

Brooklyn — N. Y. — о. Антін Лотович — збірка 52·80, Г. Бурбуляк — від Брацтва св. Димитрія — 159, Збірка на святі в честь Шевченка 35·50 — Разом 247·30.

Buffalo — N. Y. Українська гр. католицька Церковна Громада — збірка на відчиті (на East) 60·75*, Українська Громада (на Blacke Rock) — збірка на відчиті 26·75*, Українська гр. католицька Церковна Громада 51*, о. Михайло Кузів — додаткова збірка в церкві 8*, Укра-

їнська гр. католицька Парохія (на East) 16·25* — Разом 162·15

Buttler — Pa. Комітет „Рідної Школи" — збірка на вічу 94·20*

Canonsburg — Pa. Іван Чопак — збірка 42·95

Carnegie — Pa. Вічевий Комітет — збірка на вічу 63·30

Chicago — *Ill.* Комітет „Р. Ш." — збірка на вічу (на South) 89*, Комітет „Р. Шк." — збірка на вічу при No Oakley Blvrd 714·50* + 18*, о. Михайло Киндій 20*, Богдан Пелехович 50*, д-р Никола Бодруг 5*, Михайло Швець 5*, Павло Ґудзей 5*, Запомогове Т-во Українських Жінок 42*, Український Товариський Клюб (через д. Белеґая) 155* + 14*, Михайло Мельникович 10*, IV. Сотня „Січи" (через д. Адама Чорномаза) 80·50*, Церков св. О. Николая (дохід з вистави фільмів Романа Смука) 71·30*, Дівоче Старше Апостольство Молитви 10*, д-р Степан Гриневецький 10*, Брацтво св. О. Николая 20*, Український Горожанський Клюб 50*, Марійська Дружина 17*, Іван Задорожний 5*, Роман Смук — дохід з вистави фільмів у Дітройт (через д-ра А. Кібзея) 12*, Марія Сочинець — з нагоди подружого ювілею 10*, Ник. Ткачук 10*, Інж. С. Куропась від Комітету Обєднаних Товариств (дохід зі свята Шевченка) 302, Українська Січ 100 — Разом 1.757·30

Cleveland — O. Комітет „Р. Шк." — збірка на вічу 270, Й. Тиханський 4, Стефан Паливода 1, Михайло Гамуляк 1, — Разом 276

Cohoes — N. Y. Вічевий Комітет — збірка на вічу 162*

Coatesville — Pa. Михайло Кобилянський — збірка 40·50

Dearborn — Mich. Павло Димітро 5

Derby — Conn. Т-во „Українська Запорожська Січ“ 20

Detroit — Mich. Комітет „Р. Шк.“ через д. Михайла Федитника (з деклярованих на вічу 1.303 дол. 18 цент.) 68·18 + кількома посилками 208, збірка на представленні в галі української прав. церкви 49*, д-р Амврозій Кібзей (декляровані на вічу) 50, той сам 2, І. Блашук 2, Петро Пошивак 5 – Разом 384·18

Ford City — Pa. О. Кульчицький — збірка 5*

Fordson — Pa. Павло Димітро 15

Halock — Minn. А. Кирилюк 5.

Hamtramck – Mich. Комітет „Р. Шк.“ (з деклярованих на вічу 1.435 дол.) переслано через д. Михайла Федитника 985 — Разом 985

Hartford — Conn. Товариство „Бандурист“ 50*, о. Ал. Пристай 4 — Разом 54

Herkimer — N. Y. Вічевий Комітет — збірка на вічу 38·50*, Вічевий Комітет — додаткова збірка 19·70* — Разом 58·20

Jersey City — N. J. Церков св. Петра і Павла 50* + 50*, „Український Народний Союз“ 1.000 — Разом 1.100

Joliet — *Ill.* Йосиф Кохан 5*

Lancaster — N. Y. Збірка на відчиті в гр. кат. церковній галі 23·25*, о. Мих. Кузів — додаткова збірка в гр. кат. церкві 15·70* — Разом 38·95

Little Falls — N. Y. Вічевий Комітет — збірка на відчиті 25*

Lorain — O. — Н. Кінаш 5*, Збірка на вічу (через М. Хандогу з Питсбурґа) 49 — Разом 54

Mattituck L. I. — N. Y. Іван Барник 1*, Іван Самотис 1* — Разом 2

Minneapolis Minn. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу 134·01*, Український Дім „Просвіти“ від членів 10 Разом 144·01

Mc. Keesport — Pa. Т-во „Боян“ 50*, Вічевий Комітет — збірка на вічу 97·50* — Разом 147·50

Mc. Kees Rocks — Pa. Комітет „Р. Шк.“ 267·96 (з того: збірка на вічу в Carnegie 63·30) — Разом 204·66

Нова Україна — N. Y. Через Теодора Палька 60*

Newark — N. J. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу 700, Церков св. Івана Хрестителя 22* — Разом 722

New Kensington — Pa. Комітет „Р. Шк.“ громад Arnold і New Konsington — на вічу 188*

New York — N. Y. Товариство „Просвіта“ — (5-центова збірка між членами) 50, „Чорноморська Січ“ 50*, Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу 408·18*, Степан Луців 2* + 1*, Петро Задорецький 5*, Збірка в гр. кат. церкві з нагоди богослуження за поляглих членів УГА. 51·08*, Т-во „Могильниця“ 50, Брацтво св. Володимира 50 + 50, Василь Пуйда 10*, Т-во „Вільна Україна“ 25, Українська Національна школа на „Гарлем“ при 106 вул. 50*, Т-во „Скалат“ 97, „Український Базар“ 10, Т-во „Українська Жіноча Громада“ 78, Нестор Залужний 1*, Григорій Тернопільський 9·90*, Стефанія Абрагамовська — збірка на бльочки 17·50*, „Союз Українських Товариств“ — з листопадового свята 1927 р. 80*, Т-во „Дністер“ 50 + 193·65*, The Globe Service Corporation —

зі скарбонки 10*, Н. Медвідь (через „Січ“ у Шикаґо) 2*, Е. Ляшецький — з концерту 68, Союз Українок (Бронкс) 25 — Разом 1.444·31

Nilles — O. — С. Пельц – збірка 31

Northampton — N. Y. Брацтво св. Николая 100

Philadelphia — Pa. Оля Грицеївна 25*, Йосиф Шеремета 5*, Стрілецька Громада — даток на уладження конкурсу 50 + 25, а на шкільництво — 30*, Т-во „Провидіння“ 100*, Службовики Т-ва „Провидіння 21*, Преосв. Константин Богачевський 20, І. Дикан — від Гетьманської Січи 25, Анна Бойко 87 (які зібрали: Пелагія Малиновська 47, Пелагія Романюк 30), „Обєднання Українських Організацій“ 3.000 (а то: 1928—вересень 150, жовтень 150, 1929—січень 100, березень 200, квітень 500 і 1.000, червень 300*, липень 400, серпень 200) — Разом зі самого міста 358 (згл. з „Обєднанням“) — Разом 3.358

Pittsburgh — Pa. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу (на South) 200, Українська Народня Поміч 150*, Климко Кузишин 1*, Василь Онишко 1*, Т-во ім. І. Франка — Відділ Укр. Нар. Помочі 18·50*, в домі Гриця Шабатури: Гарі Гвелер 4*, Василь Шабатура 5*; Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу (на North) 190, Збірка на вічу (за календарі) 26 — Разом 595·50

Providence — R. I. – А. Сидор 35

Richmond Hill — N. Y. — В. Цісик — збірка 25

Riverhead L. I. — N. Y. Церковна Громада 27·50*

Rochester — N. Y. Збірка на відчиті

в гр. кат. церковній галі 39·50*, Центральний Допомоговий Комітет 50 — Разом 89·50

S c h a r o n — Pa. Збірка Д. Кучмака на руки М. Хандоги 65

S c r a n t o n — Pa. о. Мирон Залітач — (збірка) 50, Український Робітничий Союз — ухвала конвенції 500 (переслані на руки д. О. Навроцького) — Разом 550

S t a m f o r d — C o n n. Аматорський Гурток при гр. кат. Церкві св. Володимира 53·50*

S y r a c u s e — N. Y. о. Еустахій Сидоряк — збірка української громади 167·75

T a m s — W. Va. Микита Маґун 2

T r o y — N. Y. Вічевий Комітет — збірка на вічу 103·55*

W a t e r r l i e t — N. Y. Збірка на відчиті — 47·85*

W h e e l i n g — W. Va. Комітет „Р. Шк." — збірка на вічу 100*

W e s t P u l m a n — *Ill.* Збірка на відчиті 19*

W i l l i m a n t i c — C o n n. Т-во „Єдність" 10

W i l m e r d i n g — Pa. Збірка на вічу 54*

W o o n s o c k e t — R. I. Комітет „Р. Шк." — збірка на вічу 100*, Т-во ім. Івана Франка 50* — Разом 150

Y o n g s t o w n — O. Комітет „Р. Шк." — збірка на вічу 100*, о. М. Данилович від Церкви св. Тройці 10*, Степан Мош 5*, Дмитро Темник 100 — Разом 215.

К А Н А Д А.

A n g u s s C r e s c e n t — S a s k. Михайло Бабій від Кооп. Гуртка „Єдність" 2

Bienfait — Sask. Читальня ім. Шевченка 24

Brandon — Man. Українське Жіноче Товариство при Читальни „Просвіти“ 25

Edmonton — Alta. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу 156·80*, І. Михалишин 14, Марійка Ґіль 10, Т. Дацків 4, Українська Стрілецька Громада 2 + 40 — Разом 226·80

Fedora — Alta. Йосиф М. Кузик з діточої вистави 7

Fort William — Ont. Збірка на відчитах 3. липня у Форт Виллям і 4. липня у Вест Форт Виллям 107·05*, Т-во „Бандурист“ 75, — Разом 182·05

Goodeve — Sask. О. Тарас Волохатюк — збірка 32·54*

Kenora — Sask. Читальня „Просвіти“ 63

Meacham — Sask. М. Охітва — „коляда“ від дітей 35

Montrael — Que. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на відчиті в домі М. Грушевського 30*, Т-во „Громада“ 1, Діточа Громада 15, Т-во „Просвіта“ 6; Вальчишин 9, Т-во „Самопоміч“ 25 — Разом 85

Oshawa — Ont. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на відчиті в домі „Просвіти“ ім. М. Грушевського 30*, Стефан Задорожний — збірка 66 + 32 — Разом 128

Regina — Sask. Т-во „Просвіта“ 7·40*

Rossburn — Man. М. Ілушка 3

Saskatoon — Sask. Комітет „Р. Шк.“ — збірка на вічу 82·80*

Shoal — Lake — Man. С. Леґанчук 4·40

St. Bonifas — Man. Т-во ім. Т. Шевченка 8

Toronto — Ont. Комітет „Рідної Школи“ на West Franklin — збірка на відчиті 102*, Комітет „Рідної Школи“ на Bathurst — збірка на відчиті 76·55*, Комітет „Рідної Школи“ при Народному Домі — збірка на відчиті 150*, Семен Оробець (чл. вкладки, „коляда“, зі скарбонки, 1%-ові датки) 107 — Разом 435·55

Vegrevill — Sask. Петро Зварич 17*

Vita — Man. Михайло Кадинюк 22

Vonda — Sask. М. Рак 5·25

Windsor — Ont. М. Гавриляк — збірка 13·50

Winnipeg — Man. Проф. Іван Боберський 10*, І. Сліпко 1, Мих. Кумка 8·50* — Разом 19·50

З НЕВІДОМИХ МІСЦЕВОСТЕЙ:

С. Сорончак 2, І. Шкільницький 1 — Разом 3.

НЕВІДОМІ ДОБРОДІЇ:

Крім поданих вище датків надіслали прямо до „Рідної Школи“ у Львові навіть поважні датки з Америки без подання якихнебудь пояснень, від кого саме ці суми. Ось вони (в долярах):

за листопад	1928	арт.	97	15·—	дол.
за грудень	„	„	112	67·—	„
„ „	„	„	112	200·—	„
„ „	„	„	135	29·-	„
„ „	„	„	141	47·—	„
„ „	„	„	147	81·50	„
за січень	1929	„	177	196·50	„
за лютий	„	„	220	13·—	„
„ „	„	„	221	21·70	„

за лютий	1929	арт.	231	200·—	дол.
„ „	„	„	237	20·—	„
„ „	„	„	246	52·—	„
за березень	„	„	259	50·—	„
„ „	„	„	274	50·	„
за квітень	„	„	313	53·—	„
„ „	„	„	324	22·—	„
за червень	„	„	474	10·—	„
дрібними датками через львівську „Просвіту“		. .		8·—	„
		Разом . .		1.202·70	зол.

СПИС ЧЛЕНІВ-ДОБРОДІЇВ Т-ВА „РІДНА ШКОЛА“.

На підставі § 11. т. б) статута Товариства „Рідна Школа“ членом-добродієм стає кожна фізична і правна одиниця, „що зложить для Товариства одноразову жертву у висоті що найменше 50 американських долярів та її як члена-добродія прийме Головна Управа безпосередно“.

Вплачені датки членів-добродіїв виказано в американських долярах.

1. Аматорський Гурток при церкві св. Володимира Stamford, Conn . . 53·50
2. „Бандурист“ — співацьке Т-во Fort William, Ont . . . . 60·—
3. „Боян“ співацьке Т-во — Mc Keesport, Pa . . . . 50·—
4. „Боян“ співацьке Т-во — Hartford, Conn . . . . 50·—
5. Брацтво св. Володимира — Відділ 130 Y. H. C. — New York, N. Y. . 50·—
6. Брацтво св. Юрія, Відділ 45 „Провидіння“ — Pittsburgh, Pa . . . . 50·—

7. Брацтво св. Івана Хрестителя — Jersey City, N. J. . . . . 50·—
8. Горожанський Клюб — Chicaco Ill 50·—
9. Ґеник Семен — Hamtramck — Mich. 50·—
10. Ґорин Микола — Hamtramck — Mich 50·—
11. Д-р Кібзей Амврозій — Detroit — Mich. . . . . 50·—
12. Кривий Михайло — Detroit — Mich. 50·—
13. Лазута Василь — New York, N. Y. . 50·—
14. Малик Петро — New York, N. Y. . 50·—
15. Мельник Іван — Hamtramck, Mich. . 50·—
16. „Обєднання“ — Philadelphia, Pa . 3.000·—
17. Округ Гетьманської Січи (IV) — Hamtramck, Mich. . . . . 50·—
18. Павлусь Степан — Cleveland, Ohio 50·—
19. Пелехович Богдан — Chicago, Ill. . 50·—
20. о. Побутський Степан - Hamtramck, Mich . . . . 50·—
21. о. Понятишин Петро — New York, N. Y. . . . . 100·—
22. „Провидіння“ — Philadelphia, Pa . 100·—
23. Романяк Петро — Hamtramck, Mich. 50·—
24. Савяк Конрад — Chicaco, Ill. . . 50·—
25. Смук Евген — Chicaco, Ill. . . . 105·—
26. Сидорук Василь — Chicaco, Ill. . 50·—
27. Солтис Михайло — Chicaco, Ill. . 100·—
28. Товариство „Дністер“ — New York City . . . . 50·—
29. Т-во „Чорноморська Січ“ — New York City . . . . 50·—
30. Т-во „Могильниця“ - New York, N. Y. . . . . 50·—
31. Т-во ім. Івана Франка — Woonsocket, R. I. . . . . 50·—

32. Українська Народня Поміч — Pittsburgh, Pa . . . . 150·—
33. Українська Жіноча Громада — New York, N. Y. . . . . 50·10
34. Український Жіночий Клюб — Hamtramck, Mich. . . . . 50·—
35. Український Народний Союз — Jersey City, N. J. . . . . 1.000·—
36. Українська Національна Школа на Гарлем — New York, N. Y. . . . . 50·—
37. Федитник Михайло — Detroit, Mich. 50·—
38. Церков св. Петра і Павла — Jersey City, N. J. . . . . 50·—
39. Церков св. О. Николая — Chicago, Ill . . . . 50·—
40. Читальня „Просвіти“ — Kenora, Ont. 63·—

Кожному членові-добродієві вислано артистично виконану членську грамоту.

——o——

ДО
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА В АМЕРИЦІ.

Невідхильна конечність дати кріпку національну основу українській молоді на західно-українських землях, приневолила Товариство „Рідну Школу“ поширити мережу своїх шкіл і виховних заведень.

З другого боку — ненадійне, грізне елементарне нещастя, яке навістило наш край в роках 1926—1928, грозило затратою того доробку на освітньо-виховній ділянці, який творили покоління.

Ця обставина була причиною, що ми, відповідальні за долю цеї преважної установи, звернулися до Вас, Дорогі Браття й Сестри за морем, безпосередно через свойого делеґата. І Ви не завели наших надій.

У Вашій прихильности до особи нашого делеґата й до справи, яку він заступав, Ви зложили на протязі року, за час істнування нашої Делеґатури в Америці 17.684 доляри 75 центів на потреби „Рідної Школи“.

Цим ділом Ви доказуєте, що наша справа й Вам дорога. Ваша визначна допомога уможливила нам перевести не одно слушне домагання нашого громадянства, а українським дітям дала нагоду закріпити своє українство.

За Ваші щедрі датки, за моральну й матеріяльну поміч для справи виховання, складаємо Вам отсим найщирішу подяку у власному імені, від українських батьків, української молоді й цілого громадянства.

Нехай живе й на далі духове обеднання всіх Синів Великого Народу. Спільними зусиллями й викресаною силою добудемо наш найвищий національний ідеал.

ГОЛОВНА УПРАВА „РІДНОЇ ШКОЛИ“.

ІЛЛЯ КОКОРУДЗ,
голова.

Д-р МИРОН КОНОВАЛЕЦЬ,
секретар.

ЛЕВ ЯСІНЧУК,
начальник орґанізації, б. делеґат „Р. Шк.“ на Америку й Канаду.

——o——

СПИС ІЛЮСТАЦІЙ.

ЗМІСТ.

—— 0 ——